

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Vaida TRASIKIENĖ
Ekonomikos studijų programos studentas (-ė)

LIETUVOS GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO
SISTEMOS 2006 – 2013 M. VERTINIMAS

Magistro darbas

Šiauliai, 2014

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Vaida TRASIKIENĖ

**LIETUVOS GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO
SISTEMOS 2006 – 2013 M. VERTINIMAS**

Magistro darbas
Ekonomika (L100),

Darbo vadovė:

Prof. Dr. Daiva BERŽINSKIENĖ

Teigiū, kad magistro darbas, kurį teikiu Ekonomikos studijų krypties magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

ANOTACIJA

Vaida Trasikienė

Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio sistemos 2006 – 2013 m. vertinimas. Magistro darbas.

Magistro darbe yra suformuluotos Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio problemos, išanalizuoti ir susisteminti įvairių Lietuvos ir užsienio autorių teoriniai ir praktiniai gyventojų pajamų mokesčio tyrimai, pateikti gyventojų pajamų mokesčio sistemos valdymo metodai, įvertinti mokslininkų gyventojų pajamų mokesčio sistemos valdymo metodai. Išsamiai analizuojamos gyventojų pajamų mokesčio valdymo mokslinės problemos. Atlikta LR norminių aktų, įtakančių gyventojų pajamų mokesčio sistemos valdymą, analizė. Darbo autoriaus sukurtas modelis, kuris leidžia įvertinti šio mokesčio sistemos stabilumą. Patvirtinama autoriaus suformuluota mokslinio tyrimo hipotezė, kad absoliuti pajamų lygybė yra nepageidautina ekonominio efektyvumo aspektu.

ABSTRACT

Vaida Trasikienė

Lithuanian personal income tax system in 2006 - 2013 m. evaluation. Master's work.

The master's thesis formulates problems of personal income tax in Lithuania; it analyzing and classifying the theoretical and practical research of personal income tax performed a number of Lithuanian and foreign authors. It also presents methods of personal income tax management, and assesses methods of personal income tax management by various scientists. The paper presents a detailed analysis of scientific problems of personal income tax management, along with personal income tax, an analysis of legal acts of the Republic of Lithuania. A model that allows to assess the stability of the tax system were created by the author. It is confirmed by the author formulated the research hypothesis, the absolute equality of income is undesirable aspect of economic efficiency.

TURINYS

ĮVADAS.....	8
1. GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO REIKŠMĖ, VEIKSNIAI BEI JŲ ĮTAKOS VERTINIMAS	11
1.1. Gyventojų pajamų mokesčio reikšmė	11
1.2. Gyventojų pajamų mokesčio tarifas ir jų formavimas	15
1.3. Gyventojų pajamų mokesčių įtakojantys veiksniai	20
1.4. Gyventojų pajamų mokesčio vertinimo modelio pagrindimas	23
1.5. Gyventojų pajamų mokesčio vertinimo modelio sukūrimo poreikis	24
1.6. Tyrimo metodikos pagrindimas ir gyventojų pajamų mokesčio vertinimo modelio formavimas	29
2. GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO VERTINIMO ANALIZĖ	33
2.1. Gyventojų pajamų mokesčio pokytį įtakojančių veiksnių analizė.....	33
2.1.1. Gyventojų pajamų mokesčio mokesčių pajamų priklausomybė nuo neapmokestinamų mėnesinių pajamų dydžio ir pajamų mokesčio tarifo dydžio.....	34
2.1.2. Gyventojų pajamų mokesčio mokesčių pajamų priklausomybė nuo mokesčių nepriemokos dydžio.....	37
2.2. Gyventojų pajamų mokesčio pokytį įtakojančių veiksnių įtakos įvertinimas	38
2.3. BVP ir gyventojų pajamų mokesčio analizė.....	41
2.4. Gyventojų pajamų ir pelno mokesčio analizė.....	45
2.5. Mokesčio tarifo įtakos gyventojų pajamų mokesčio pajamoms įvertinimas	47
2.6. Progresinio pajamų mokesčio įvedimo galimybės Lietuvoje	52
2.7. Gyventojų pajamų mokesčių krizės laikotarpiu.....	56
3. GPM GEROJI PRAKTIKA ES ŠALYSE IR ATEITIES PERSPEKTYVOS LIETUVOJE.....	58
3.1. Gyventojų pajamų mokesčio tarifo geroji praktika ES šalyse ir apmokestinimo sistemos pakeitimo įtakos pajamoms įvertinimas	58
3.2. Mokesčių pajamų prognozavimas padidinus GPM tarifą	64
3.3. Gyventojų pajamų mokesčio surinkimo prognozė	65
IŠVADOS IR SIŪLYMAI	69
LITERATŪRA	71
PRIEDAI	73

PAVEIKSLAI

1 pav. Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio sistemos vertinimo modelio loginė schema	22
2 pav. Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio sistemos vertinimo modelio algoritmas	30
3 pav. Vidutinio dirbančiųjų asmenų skaičiaus ir GPM duomenų sklaida.....	34
4 pav. NPD ir GPM tarifo pokytis Lietuvoje 2006 – 2013 m.	35
5 pav. GPM ir NPD duomenų sklaida	36
6 pav. GPM ir jo tarifo kitimo duomenų sklaida.....	36
7 pav. Mokestinės nepriemokos kitimas šalyje 2006 – 2013 m.	37
8 pav. GPM ir mokestinės nepriemokos duomenų sklaida.	38
9 pav. GPM gaunamo į biudžetą gaunamos lėšos ir jų prognozė 2006 – 2013 m.....	40
10 pav. BVP ir GPM pajamų ryšys	44
11 pav. Pajamų iš GPM ir BVP ryšio glaudumo rodikliai	44
12 pav. Pelno mokesčio poveikio šalies gaunamoms lėšoms modelis	45
13 pav. Įplaukų iš GPM pasiskirstymas pagal atlyginimus 2007 – 2013 m.....	47
14 pav. Dirbančiųjų gaunamų lėšų (bruto), Lorenzo kreivė 2007 – 2013 m.....	49
15 pav. Dirbančiųjų pajamų (neto), Lorencio kreivė 2007 – 2013 m.....	50
16 pav. GPM priklausomybė nuo mokesčio normos.....	62
17 pav. Surenkamos pajamos iš GPM prognozė padidinus GPM tarifą iki 18 proc.	65

LENTELĖS

1 lentelė. Veiksnių, kurie įtakoja GPM, atliktų tyrimų lentelė.....	21
2 lentelė. Regresijos modelių prielaidų tikrinimas	39
3 lentelė. Dirbančiųjų pajamų (bruto) nelygybės koeficientai	49
4 lentelė. Dirbančiųjų pajamų (neto) nelygybės koeficientai	50
5 lentelė. Dirbančiųjų pajamų (neto) nelygybės koeficientai po tarifo pakeitimų	51
6 lentelė. Darbuotojų skaičius procentais pagal bruto atlyginimo dydį	55
7 lentelė. Vidutinio darbo užmokesčio apskaičiavimas ES šalyse	58
8 lentelė. Fizinį asmenų pajamų mokesčio tarifai ES šalyse.....	75
9 lentelė. Apmokestinimo fizinių asmenų pajamų mokesčiu užsienio valstybėse sistema ir mokesstinės lengvatos	76
10 lentelė. Progresinio ir proporcinio gaunamų lėšų mokesčio lyginimas.....	60
11 lentelė. Progresinio apmokestinimo sistemų įtakos pajamoms palyginimas.....	60
12 lentelė. Vidutinio darbo užmokesčio apmokestinimas Europos Sąjungos valstybėse	61
13 lentelė. GPM tarifų apžvalga.....	61
14 lentelė. Progresinio apmokestinimo sistemų vertinimas	62
15 lentelė. Progresinio ir proporcinio gaunamų lėšų mokesčio lyginimas.....	63
16 lentelė. Surenkamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio prognozė 2013 m. III ir IV ketvirčiui, tūkst. Lt.	65
17 lentelė. Šalies ir savivaldybių biudžetų konsoliduotos visumos netekimai dėl GPM lengvatai	67
18 lentelė. Finansų ministerijos ir finansinių institucijų prognozuojami darbo rinkos rodikliai.....	68

PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ ANALIZĖ

Šios sąvokos magistro darbe pateikiamos remiantis šaltiniu: Buračas, A., Svecevičius, B. (1994). *Biznio, bankų, biržos terminų žodynas – žinynas*. Vilnius: Žodynas, p. 312.

Analizė – tyrimas, kruopštus aplinkinių bei priežasčių nustatymas;

Efektyvumas – veiklos, išteklių ar darbo laiko rezultatyvumas, veiksmingumas; apibendrintas produktyvumo rodiklis;

Hipotezė – neįrodytas ir patikrinimo reikalaujantis atskirų procesų ar įvykių bei jų galimos sekos aiškinimas;

Įmoka – lėšų įnašas;

Infliacija – bendras kainų kilimas; perkamosios galios smukimas dėl kainų kilimo;

Išlaidos – sunaudotos lėšos, piniginės sąnaudos arba sąnaudos, įvertintos pinigais;

Koeficientas – dydžių santykio ar pokyčio rodiklis;

Kriterijus – sprendimo, veiklos, dokumento, operacijų vertinimo analizė;

Lėšos – piniginiai ištekliai, aktyvai, apyvartinės lėšos;

Našumas – produktyvumas;

Pajamos – įplaukos, uždarbis;

Pelnas – veiklos pajamų dalis atskaičius išlaidas; įplaukos;

Procentas – paskolinių palūkanų lygis, išreikštas %;

Prognozė – būsimos ar buvusios padėties nustatymas, remiantis prielaidomis apie galimą įvykių seką;

Rodiklis – veiklos rezultatų lygis/santykis;

Tendencija – tipiška, būdinga, kryptis;

Terminas – laikas;

Veikla – sąmoningai organizuoti veiksmai, siekiant nustatytų uždavinių ar tikslų įgyvendinimo;

ĮVADAS

Mokesčiai – tai viena seniausiai naudojamų priemonių, kurią turi mokėti bet kurios šalies piliečiai. Jie reikalingi šalies valdymo aparatui, švietimo sistemai ir kt. Pastarąsias per įvairias reguliavimo įstaigas vykdo bet visos šalys ir jų atsakingos institucijos.

Mokesčiai – šalies gaunamos lėšos ir stipri tos šalies priemonė rezultatams siekti. Šalies mokesčiai įtakoja ne tik paimamų ar gaunamų piniginių išteklių skirstymą, bet ir finansinę būklę, ekonomikos pakilimą. Siūlydama įvairius reikalavimus, susijusius su mokesčiais, šalis paveikia ekonomikos greitesnį pakilimą arba sustojimą arba kritimą, paveikti infliaciją ir kt. Kad turėtų galimybę tvarkyti ir įvykdyti valstybei privalomas užduotis, numatyti tinkamą dėmesį ar pagalbą vargingai gyvenančioms grupėms, valstybė ir savivaldybės paima mokesčius iš valstybės piliečių ir juridinių subjektų. Valstybės lėšas dažniausiai padengia šalies gyventojai, juridiniai asmenys, visuomeninės įstaigos, sumokėdami mokesčius. Mokesčiai – remdamiesi nuostatais ir reikalavimais valstybės nurodyta įstatymų tvarka reikalinga pinigine įmoka, tačiau už pastarąją nėra sumokama mokesčių mokėtojams jokia pagalba.

Atkūrus nepriklausomybę ir vystantis rinkos ryšiams valstybėje, taip pat buvo vystomi ir gerinami mokesčių principai. Mokesčiai – tai svarbiausia šalies gaunamų lėšų formavimo priemonė, kuri susiformavo drauge su Lietuva. Mokesčiai gauti ir išrūšiuoti peradresuojami į biudžetus ir pastarosios lėšos, skiriamos kuriam nors tikslui ar yra pritaikomos šalies pareigų finansavimui. Valstybės mokesčių sistema yra sudėta iš dvidešimt šešių mokesčių, kurie patenka į šalies savivaldybių biudžetus ir kitokius fondus. Valstybės biudžeto gaunamas lėšas sudaro keturi svarbiausi mokesčiai, tarp jų yra ir gyventojų pajamų mokestis.

Gyventojų pajamų mokestis – tai mokestis, iš kurio šalis surenka ir gauna daugiausia lėšų, bet pastarasis mokestis yra prievolė valstybės gyventojams. Gyventojų pajamų mokestis atitinka nustatytus reikalavimus ir valstybės gyventojams jis yra priprastas, tad gyventojų pajamų mokestis, tai vienas iš kelių pagrindinių valstybėse naudojamų mokesčių. Šalis iš gyventojų pajamų mokesčio surenka pajamų apie devyniolika procentų viso nacionalinio biudžeto pajamų be Europos Sąjungos (toliau ES) teikiamų piniginių išteklių. Tad pastarasis mokestis yra pakankamai reikšmingas vien dėl to, kad yra pripažintas ir šio mokesčio juridinis pagrindas kūrėsi labai ilgai.

Tyrimo aktualumas. Gyventojų pajamų mokesčių temos tyrinėjimas yra svarbus, nes gyventojų pajamų mokestis kelis paskutinius metus (pastarąjį laikotarpį) buvo pertvarkomas. Neseniai atsiradę gyventojų pajamų mokesčio įstatymo pakeitimai kelia daug diskusijų. Aktualumą sąlygoja keletas aspektų: sukaupiamų gaunamų lėšų pakitimas, savivaldybių gaunamų lėšų priklausomybė nuo gyventojų pajamų mokesčio surinkimo, atskirų valstybės piliečių gaunamų lėšų kategorijoms paskirtų mokesčių sistemos kitimas.

Pasak Buškevičiūtės E. (2007), Stačioko R. (2001), Novošinskienės A. (2005), Slavickienės A. (2005), Schneider F. (2006), „gyventojų pajamų mokestis turi mažėti, nes mokesčių mokėtojai turi likti didesnės pajamos ir didesnės pajamos šeimai. Mažesnė mokesčių našta gali sukurti platesnę bazę ekonomikos augimui, kurio naudą per rinką tiesiogiai pajus daugiau visuomenės narių. Kai kurie mokesčių naštos tyrinėtojai teigia, kad yra apmokestinimo riba, kurią peržengus prasideda ekonomikos nuosmukis.“.

Visų šalių mokesčių principai yra nuolat keičiami ir pakeitimai paveikia visus tos šalies gyventoją ir visai nesvarbu kokiai socialiniai grupei pastarasis asmuo priklauso. Piliečiams būtina žinoti kokie mokesčiai jų valstybėje yra įvesti ir visi kada nors pajus netiesioginę naudą iš gaunamų mokestinių gaunamų lėšų. Tad, visos veiklos, kurioms yra paskirta sumokėti mokesčius, apmokestinimo tyrimu, nustatymu ir gerinimu sukelia dideles ginčus visuomenėje.

Šalies mokesčių sistema dažnai keičiasi ir ją tobulinant kiekvieną kartą valstybė įveda nemažai naujovių ir pakeitimų. Daugiausiai dėl tokių pakeitimų kenčia valstybės piliečiai, bet nemažą gerą įtaką jaučia šalies biudžetas. Šiuo metu nemažai ginčų kyla dėl gyventojų pajamų mokesčio pritaikymo ir progresinio šio mokesčio įvedimo. Tad gyventojų pajamų mokestis buvo, yra ir bus aktualūs, nes jis lemia tikrąsias gyventojų gaunamas lėšas bei šalies biudžeto dydį.

Įvairių mokslininkų nuomone, mokesčių skaičiavimas ar apmokėjimas turėtų būti lengvas ir sklandus veiksmas, kuris nepriklauso nuo mokėtojo noro, savito aiškinimo ar susitarimo. Gyventojų pajamų mokesčio nuostatai ir su jais susiję teisės aktai dažnai buvo keičiami, tad gyventojų pajamų mokesčiui būtina atlikti išsamią analizę, nustatyti problemas ir nuspręsti kaip jas išspręsti.

Gyventojų pajamų mokestis kiekvienoje šalyje yra vienas svarbiausių mokesčių, bet skirtingų valstybių piliečių gaunamų lėšų apmokestinimo sistemą nulemia įvesta gyventojų gaunamų lėšų apmokestinimo politika, kurią nusistato visos valstybės atskirai, bei gyventojų pajamų mokesčio surinkimą veikiantys rodikliai.

Šio tyrimo problema: Kadangi dažnas apmokestinimo politikos kitimas sukelia nestabilumo problemas, tad kaip galima įvertinti gyventojų pajamų mokesčio sistemos stabilumą?

Tyrimo objektas – gyventojų pajamų mokestis.

Tyrimo dalykas – gyventojų pajamų mokesčio tobulinimas

Tyrimo tikslas – išnagrinėjus gyventojų pajamų mokesčio esmę, jo būtinumą, atliekamas funkcijas, išanalizavus apmokestinimo principus ir uždavinius, atskleisti gyventojų pajamų mokesčio sistemos vertinimo galimybes naudojant skirtingus kriterijus ir įvertinti Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio sistemą, panaudojant vertinimo modelį, kuris leistų įvertinti šio mokesčio sistemos stabilumą.

Hipotezė. Absoliuti pajamų lygybė yra nepageidautina ekonominio efektyvumo aspektu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teoriškai pagrįsti pajamų mokesčio reikšmę pajamoms;
2. Susisteminti ir įvertinti gyventojų pajamų mokesčio (toliau GPM) įtaką gyventojų pajamoms vertinimo būdus ir metodus;
3. Sudaryti ir pagrįsti gyventojų pajamų mokesčio sistemos stabilumo vertinimo modelį;
4. Įvertinti gyventojų pajamų mokesčio reformų įtaką gyventojų pajamoms;

Darbo metodai: mokslinės literatūros ir teisinių dokumentų išanalizavimas ir sintezė, statistiniai duomenų rinkimo bei analizės metodai, palyginamoji analizė, atliekant mokslinės literatūros, norminių aktų, statistinę analizę, duomenų modeliavimą, grafinį vaizdavimą naudojant statistinius ir matematinius paketus, bei jų palyginimą ir apibendrinimą, apibendrinimo metodai.

Tyrimo bazė. Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados ir siūlymai. Pirmajame skyriuje remiantis mokesčių moksline literatūra teoriškai aprašyta gyventojų pajamų mokesčio reikšmė valstybei; atskirai išnagrinėta mokesčių esmė bei pagrindinės mokesčių reikšmingumo priežastys. Antrame skyriuje pasitelkus įvairias duomenų bazines atlikta gyventojų pajamų mokesčio ir naštos analizė. Pateikta grafinės analizės medžiaga. Trečiame skyriuje pateiktas gyventojų pajamų mokesčio sistemos vertinimo ir tobulinimosi krypčių modelis, kuris bus sudarytas atsižvelgiant į I ir II dalies gautus rezultatus. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados bei pasiūlymai.

1. GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO REIKŠMĖ, VEIKSNIAI BEI JŲ ĮTAKOS VERTINIMAS

1.1. Gyventojų pajamų mokesčio reikšmė.

Susikūrus šaliai, kartu su ja, atsirado ir mokesčiai. Šalis vykdo raidos, komercines ir gamybinės, saugojimo, administracines pareigas. Pastarųjų pareigų atlikimui būtini pinigai, tad šalis renka iš savo piliečių ir juridinių asmenų mokesčius. Pasak Novoškienės (2000), „remiantis mokesčiais vyksta nacionalinių pajamų paskirstymas ir perskirstymas. Jais dalis nacionalinių pajamų suvalstybinama – t. y. suformuojamas nacionalinis biudžetas ir valstybiniai nebiudžetiniai fondai.“.

Pasak Marcijono, Gudavičiaus (2003), „mokesčiai – tai pagrindinis pajamų formavimo būdas, nes renkant juos yra gaunamos lėšos, reikalingos valstybės institucijoms išlaikyti, jos funkcijoms ir veiklai finansuoti. Jie taip pat vienas nacionalinių pajamų paskirstymo būdų, naudojamas kartu su pinigų apyvarta, kreditavimu, dėl kurio gaunama didžioji dalis valstybės pajamų.“

Mokesčiai - neatskiriama šalies sudedamasis elementas. Kuriantis šalies sistemoms atsirado lėšų poreikis, kurias buvo galima surinkti iš valstybės gyventojų ir atliekamoms šalies pareigoms finansuoti. Pasak Buškevičiūtės (2005), „formuojantis valstybinėms sistemoms, atsirado poreikis imti mokesčius valstybės išlaidoms padengti. Valstybių mokesčių sistemos bei atskiri mokesčiai formavosi įvairiomis ekonominėmis socialinėmis bei politinėmis sąlygomis.“. Mokesčių atsiradimą su šalies apibrėžimu jungia taip pat nemažai ir kitų įvairių autorių, kurie tiria mokesčių susidarymą. Pasak Meidūno, Puzinausko (2001), „mokesčiai susiję su valstybių istorija. Vystantis valstybėms, keičiantis jų visuomeninėms ekonominėms formacijoms, kartu keitėsi ir valstybėse imami mokesčiai, jų ėmimo tvarka, taip pat jų mokėtojai bei apmokestinimo principai“. Pasak Stačioko, Rimo (2004), „mokesčiai susiję su valstybių geneze. Joms plėtojantis, keičiantis valstybių visuomeninėms ekonominėms formacijoms, kartu keitėsi ir imami mokesčiai, jų taikymo principai“. Tad mokesčių, kaip šalies gaunamų lėšų, šaltinio reikšmę galime apibrėžti per šalies apibrėžimą. Vystantis šalies ekonominei istorijos raidai mokesčių svarba tik didėjo. Šis teiginys apibrėžiamas per šalies atliekamas funkcijas.

Pasak Naraškevičiūtės (2003), „valstybės atlieka daug įvairių funkcijų: apsaugos, gamybos bei komercinės veiklos, vystymo, administracines“. Valstybė nusistačiusi pozicijas imasi įvairios gamybos veiklos, siūlo paslaugas, kurių galbūt privatūs juridiniai ar visuomeniniai asmenys nenorės ar negalės pasiūlyti. Pastarąsias paslaugas ar prekes leidžiama skaidyti į dalis, tokias kaip sankcijas nustatančią. Pastaroji šalies funkcija skirstoma į išorinę, vidinę ir socialinę; Antroji šalies funkcija yra gamybinė ir komercinė, kuri yra skirstoma į šalies veiklą, objektų privatizavimą, mokesčius; Trečioji šalies funkcija yra vystymo, kuri yra skirstoma į meną, švietimą, rekreaciją; Ketvirtoji

šalies funkcija – administracinė, kuri skirstoma į mokesčių rinkimą, bei teismus ir valdymą. Tad pareigos, kurias atlieka šalies sistema, tapo nelengvu įgyvendinti iššūkiu, nes šalies funkcijų atlikimą tiesiogiai veikia disponuojamų piniginių išteklių dydis. Taip pat mokesčiai yra reikšmingiausias, bet apibrėžtas gaunamų lėšų šaltinis. Mokesčių kaip šalies lėšų atsargų apibrėžimą galima įvardinti per šalies tikslus. Šalis atlikdama savo pareigas iš tikrųjų turi vieną tikslą, t.y. visuotinės valstybės piliečių gerovės. Pastaroji pastebima per ilgalaikį ekonomikos kilimą. Jis sukuria sąlygas kuo geresnei pragyvenimo kokybei vystytis. Pasak Krugman (2006), „aukštą pragyvenimo lygio standartą lemia sėkmingas ilgalaikis ekonomikos augimas“. Krugman (2006) pragyvenimo kokybės standartą apibrėžia naudodama skirtingas gyvenimo sąlygas. Tad šalys, kurios atlieka tam tikras pareigas, nori pakelti pragyvenimo kokybę ir kad įvykdytų šį tikslą, reikalingas nemažas piniginių išteklių dydis, kuris paprastai įgyjamas mokesčių sistemos pagalba.

Pasak Davulio (2006), „vietiniai mokesčiai yra tie, kurių bazė yra tolygiai pasiskirsčiusi šalies teritorijoje. Svarbu, jog vietinių mokesčių dydis atitiktų naudą, kurią gauna vietos teritorijos gyventojai. Toks atitikimas skatina mokesčių mokėtojus savarankiškai ir teisingai mokėti mokesčius“.

Pagal LR Vyriausybės Programą „numatyti įsipareigojimai - per nagrinėjamą laikotarpį pasiekti geresnio kapitalo ir darbo jėgos apmokestinimo balanso, mažinti gyventojų, ypač gaunančių mažas pajamas, mokesčio našta, didinti neapmokestinamąjį pajamų dydį (toliau NPD)“. Vykdamas pastarąsias priemones, buvo siekta, kad kapitalo ir darbo apmokestinimo balansavimas nedidintų fiskalinio deficito, taip pat skatintų ūkio plėtrą, sudarytų sąlygas padidinti verslo pelningumą ir konkurencingumą. GPM šalyse yra vienas reikšmingiausių mokesčių, surenkamų į biudžetus ir skiriama savivaldybių pareigoms atlikti. Keinsistai siūlo apmokestinti nuliniu tarifu skurdžiausius valstybės gyventojų sluoksnius ir progresyviu metodu apmokestinti didžiausias pajamas gaunančius šalies gyventojus, pagrįsdami stimuliuojančiu vaidmeniu ir socialiniu teisingumu.

Pajamos - visos piliečio gaunamos lėšos, namų ūkio įplaukos per vienerius kalendorinius metus už padarytus darbus, atliktas paslaugas, už suteiktas teises, parduotą ar perleistą turtą ir lėšas arba kita gauta nauda pinigais arba natūra. Būtina pabrėžti, kad įgytoms lėšoms priskiriamos apgyvendinimo, poilsio, gydymo paslaugos ir kito asmens atlyginta suma, įgytos nepiniginės dovanos ar kt.

Visi asmenys, kurie gauna pajamas, privalo sumokėti gyventojų pajamų mokestį, pagal įstatymuose nustatytus tarifus. Kiekvieną kartą, gaunant atlyginimą, privaloma sumokėti pastarąjį mokestį. Taip į šalies biudžetą nukeliauja ir gyventojų pajamų mokestis. Lietuvoje gyventojų pajamų mokesčio tarifas beveik nepriklauso nuo gautų pajamų dydžio, t.y. tiek didelės, tiek mažas pajamas gavę Lietuvos gyventojai privalo mokėti tokią pačią savo gautų pajamų dalį.

Pagal Cibulskienę, Malienę ir Gurskienę (2005), „GPM visose šalyse yra vienas svarbiausių mokesčių, išrinktų į biudžetus ir paskirta savivaldybių pareigoms atlikti.“. Išanalizavus Jungtinių Amerikos Valstijų, Rusijos, Vokietijos, Japonijos ir Kanados gyventojų gaunamų lėšų apmokestinimo politiką matome, jog šalyse gyventojų gaunamų lėšų apmokestinimas beveik identiškas. Keletas skirtumų yra tik mokesčių lengvatų požymiuose. Galime teigti, jog skirtingų valstybių gyventojų gaunamų lėšų apmokestinimo sistemą nulemia galiojanti gyventojų gaunamų lėšų apmokestinimo politika ir jos gairės, kurias nusistato visos valstybės. Asmuo, kuris moka mokesčius ir sugeba užsidirbti daugiau lėšų, privalo sumokėdamas mokesčius pasidalinti su tais gyventojais, kurie negali ir nesugeba užsidirbti daugiau, o kad valstybės piliečiai būtų skatinami uždirbti daugiau, tuomet reikėtų pritaikyti skatinimo priemones. Kai kurie mokslininkai, siūlo mažinti mokesčius daugiausiai pajamų turintiems šalies gyventojams. Savo idėją jie taip pat aiškina socialiniu teisingumu. Mokesčių mokėtojams lengvatos ir sąlygos yra sudarytos, norint, kad pasireikštų gyventojų verslumas, kurios sudarytų sąlygas ekonomikos augimui, kuris tiesiogiai paveiktų didesnę dalį šalies gyventojų.

Išnagrinėjus mokesčių teorijas, galime teigti, kad mokesčiai yra šalies gaunamų lėšų formavimo šaltinis, kuris yra reikalingas šalies funkcijų įvykdymui. Mokslininkų pažiūros skiriasi mokesčių svarbos šalyje klausimais: pirmieji sutinka su teiginiu, kad mokesčiai savo svarba privalo nacionalizuoti kintantį gaunamų lėšų perskirstymą. Antrieji – su išsakyta nuomone nesutinka ir mąsto, kad mokesčius reikia pertvarkyti.

Pasak Pauliko, Adomonio (2003), „Lietuvos vietos valdžia (savivaldybės) turi mažiau galių nei kaimyninių Skandinavijos, Vidurio Europos bei kitų Baltijos valstybių savivaldybės disponuoti nuosavomis lėšomis, daryti įtaką vietos mokesčių administravimo procesui ir dalyvauti priimant sprendimus dėl aktualiausių vietos bendruomenės problemų, įgyvendinant jau priimtus sprendimus“.

Nuo 2006 metų šio mokesčio tarifas keitėsi du kartus, tačiau turėjo nemažą poveikį šalies biudžeto surenkamoms pajamoms bei realiosioms gyventojų pajamoms. Anot Dr. Norberto Penkaičio (Gyventojų pajamų progresinio mokesčio vizija, 2013) „visa Lietuvos mokesstinė sistema jau seniai prašosi reformos, nes esama padėtis stabdo šalies ekonomikos ir žmonių gerovės vystimąsi“. Todėl vis netyla kalbos, jog Lietuva įsives gyventojų pajamų progresinį mokestį, kuris bus ne į naudą, tiems, kurių mėnesinės pajamos didelės.

Nuo 2007 metų liepos 1d. Lietuvoje pradėtas taikyti 27 proc. GPM tarifas, o 15 proc. tarifas buvo taikomas dividendams, honorarams, autorinėms sutartims ir pan. Tuo metu NPD buvo - 320 litų. 2008-ųjų metų sausio 1 d. gyventojų pajamų mokesčio tarifas buvo sumažintas iki 24 proc. Neapmokestinamasis pajamų dydis bei mokesčio tarifas dividendams, honorarams, autorinėms sutartims bei kitoms pajamoms išliko nepakitęs. Nuo 2009-ųjų metų sausio 1 d. pradėtas taikyti ir

šiuo metu galiojantis 15 proc. GPM tarifas. Per metus jis sumažėjo net 9 procentiniais punktais. Taip pat pasikeitė ir neapmokestinamasis pajamų dydis. Piliečiui, kurio pajamos per mėnesį yra mažesnės nei 800 Lt, iki 2014 m. sausio 1 d. buvo pritaikomas 470 litų per mėnesį neapmokestinamas pajamų dydis. Šalyje nuolat gyvenantiems piliečiams, kurie augina vaikus, buvo taikomas papildomas neapmokestinamas pajamų dydis (toliau PNPD): už pirmą vaiką – 100 Lt ir kiekvieną vėlesnį vaiką po 200 Lt. Gyventojams kuriems nustatytas iki 25 proc. ar 25 -55 proc. darbingumo lygis taip pat numatytas didesnis neapmokestinamųjų pajamų dydis.

2007 metais, kai GPM tarifas buvo 27 proc. į biudžetą buvo surinkta daugiau nei 6,5 mlrd. Lt gyventojų pajamų mokesčio, o 2008 metais, kai tarifas sumažėjo iki 24 proc., gyventojų pajamų mokesčio į biudžetą buvo surinkta net 8 mln. Lt daugiau nei ankstesniais metais. Tai rodo, kad mokesčio tarifo sumažinimas nelemia pajamų iš surenkamų mokesčių mažėjimą. Mokestinių pajamų, surinktų į valstybės biudžetą, didėjimą galėjo lemti auganti Lietuvos ekonomika, didėjantis darbo vietų skaičius bei dėl mažesnio GPM tarifo, mažėjanti šešėlinė ekonomika. 2009 -2010 metais, esant 15 proc. mokesčio tarifui, surenkami mokesčiai į Lietuvos biudžetą mažėjo, tuo pačiu mažėjo ir surinktas gyventojų pajamų mokestis. Mažesnius surenkamus mokesčius galėjo lemti pasaulyje prasidėjusi ekonominė krizė, kuri palietė ir Lietuvos ekonomiką. Tuo metu šalyje sparčiai didėjo nedarbas, mažėjo gyventojų pajamos, o tai tiesiogiai lėmė surenkamų mokesčių į valstybės biudžetą mažėjimą. Atsigaunant ekonomikai, nors ir nedideliais tempais, tačiau pradėjo augti pajamos surenkamos iš gyventojų pajamų mokesčio. 2012 metais, galiojant 15 proc. mokesčio tarifui, buvo surinkta 4 mlrd. Lt pajamų į valstybės biudžetą. Analizuojamu laikotarpiu, mažėjant GPM tarifui, kasmet mažėjo ir gyventojų pajamų mokesčio dalis valstybės biudžete. 2007 metais GPM sudarė 44,27 proc. visų mokestinių pajamų, o 2012 metais mokesčio dalis valstybės biudžete sumažėjo perpus iki 21,01 proc.

Lietuvoje ekonomistai išskiria tuos, kurie neša mokesčio naštą ir tuos, kuriems tas mokestis yra skirtas. Gyventojų pajamų mokestį į šalies biudžetą moka visi Lietuvos gyventojai, kurie gavo arba uždirbo pajamas. Gyventojų pajamų mokesčio našta kasmet mažėjo. Tam įtakos turėjo mažėjantis GPM tarifas. 2007 - 2008 metais tarifas atitinkamai buvo 27 ir 24 proc., o tuo laikotarpiu GPM našta siekė daugiau nei 6 proc. 2009 metais ženkliai sumažėjus gyventojų pajamų mokesčio tarifui (nuo 24 iki 15 proc.) pastebimas ir didžiausias šio mokesčio naštos sumažėjimas analizuojamu laikotarpiu (2,41 procentinis punktas). 2009 – 2012 metais, esant tam pačiam GPM tarifui, mokesčio našta ir toliau mažėjo, tačiau nedideliais tempais. Tai galima sieti su bendrojo vidaus produkto augimu.

Kiekvienas gyventojas gauna skirtingas pajamas ir šalies piliečiams tenka atlaikyti kitokią GPM naštą ir niekuomet nebus tokios lygybės, kad visi Lietuvos piliečiai gautų identišką pajamas, bei nuo jų privalėtų sumokėti identišką mokesčių. Dėl tarifo sumažėjimo, didelį pajamų pokytį pajuto

asmenys, gaunantys iki 1000 Lt (realiųjų pajamų augimas nuo 9,77 proc. iki 12,02 proc.). Augant darbo užmokesčio pajamoms nuo 1000 Lt iki 2000 Lt, realiosios pajamos didėjo, tačiau pokyčio tempai mažėjo (pokytis augo nuo 12,02 proc. iki 12,16 proc.).

Apibendrinant galima teigti, kad mokesčiai yra šalies gaunamų lėšų formavimo šaltinis, kuris yra reikalingas šalies funkcijų įvykdymui. Kuriantis šalies sistemoms atsirado lėšų poreikis, kurias buvo galima surinkti iš valstybės gyventojų ir atliekamoms šalies pareigoms finansuoti. Visi asmenys, kurie gauna pajamas, privalo sumokėti gyventojų pajamų mokesį, pagal įstatymuose nustatytus tarifus. Kiekvieną kartą, gaunant atlyginimą, privaloma sumokėti pastarąjį mokesį. Taip į šalies biudžetą nukeliauja ir gyventojų pajamų mokesčiai. Lietuvoje gyventojų pajamų mokesčio tarifas beveik nepriklauso nuo gautų pajamų dydžio, t.y. tiek didelės, tiek mažas pajamas gavę Lietuvos gyventojai privalo mokėti tokią pačią savo gautų pajamų dalį.

1.2. Gyventojų pajamų mokesčio tarifas ir jų formavimas

Šiuo laikotarpiu išsiskiria mokesčio tarifo sumažinimo kryptis, kurios pagalba yra didinamos gamybos apimtys, bei išdo pajamos. Nustatant mokesčius gyventojų pajamoms yra naudojamas procentinis tarifo dydis. Pasak Stačioko (2003), „mokesčio dydis gali kisti keičiantis mokesčio bazei arba išlikti pastovus.“. GPM pagal jo apmokestinimą yra skirstomas į progresinį ir proporcinį. Pastarosios apmokestinimo sistemos pasižymi šiais privalumais. Tarkime progresinio pajamų mokesčio tikslas yra surūšiuoti GPM apmokestinimo našta taip, kad ji būtų kuo mažesnė ir iš gyventojų pajamų mokesčio būtų gauta kuo daugiau lėšų į biudžetą šalies išlaidoms padengti, o proporcinio pajamų mokesčio tikslas yra neskatinti gaunamų lėšų ir šešėlinės ekonomikos augimo.

Pagal Novoškienę ir Savickienę (2006), „valstybėse, kuriose yra įvesta progresinė mokesčių sistema, mažiausius darbo užmokesčius gaunančių asmenų gaunamos lėšos yra apmokestinamos nuliniu arba labai nedideliu dydžiu.“. Prancūzijoje, Švedijoje, Kipre, Suomijoje, Vokietijoje ir Austrijoje mažiausius atlyginimus gaunantiems asmenims taikomas nulinis gaunamų lėšų mokesčio tarifo dydis. Nuliniu gaunamų lėšų mokesčio dydžiu yra apmokestinamos gaunamos lėšos, kurios kinta nuo 300 eurų Austrijoje iki 2620 eurų Švedijoje. Didesnius negu 30 procentų tarifų dydžius Europos Sąjungos šalys dažniausiai taiko didesniems nei 1000 eurų atlyginimams. Daugiau nei tūkstantį eurų per mėnesį siekiančius atlyginimus gaunantiems asmenims taikomi labai aukšti apie 40 procentų siekiantys GPM dydžiai. Pastarieji tarifai įvesti Italijoje, Austrijoje, Prancūzijoje, Olandijoje, Airijoje, Belgijoje, Portugalijoje, Jungtinėje Karalystėje, Lenkijoje ir Vokietijoje. Pagal Damulienę ir Vengrauską (2001), „proporcinė mokesčių politika yra šiose Europos valstybėse – Latvijoje, Slovakijoje, Lietuvoje, Estijoje ir Rusijoje.“. Lietuvoje gyventojų pajamų mokesčio dydis yra didesnis negu kitose proporcinę mokesčio politiką taikančiose valstybėse, nors pastaruoju metu

šis skirtumas mažėjo. Pagal Savickienę, Nesticę ir Atkočiūnaitę (2007), „palyginti šalyje taikomus GPM tarifus su kitose Europos šalyse įvestais tarifais yra sunku, nes ne visose valstybėse mokesčių politikos yra progresinės.“. Dalis savivaldybių apmokestina asmenų gaunamas lėšas vienokia ar kitokia GPM forma. Euro perkamoji galia įvairiose Europos Sąjungos valstybėse yra ne vienoda. Tad reikšminga būtų palyginti, kuriais gyventojų pajamų mokesčio tarifais Europos valstybės apmokestina vidutinį atlyginimą, kuris yra šalyje, įvertinus įvairius kainų lygius. Pasak Novoškienės, Savickienės (2005), „analizuojant mokesčio dydį ir jo poveikį biudžeto gaunamoms lėšoms, gaunamo GPM suma palyginama su bendruoju vidaus produktu.“. Valstybėje, lyginant su kitomis mažesnį GPM dydį taikančiomis valstybėmis, pastarojo mokesčio gaunama ne daug daugiau. Estijoje GPM tarifas - 26 procentai, tačiau ši šalis surenka tiek pat pajamų iš GPM kaip ir Lietuva. Tarkime Airijoje nemaža dalis asmenų apmokestinama 20 procentų tarifu, tačiau surenka pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio tik 2 procentiniais punktais daugiau GPM. Galime teigti, jog didelis GPM tarifo dydis dar negarantuoja didesnių gaunamų lėšų į biudžetą ir tarifo mažėjimas neturėtų neigiamo poveikio biudžetui vidutiniu laikotarpiu. Kai kurios šalys pertvarkė, o kai kurios tobulina šiuo metu gyventojų pajamų mokesčio sistemas, pastarųjų pagrindinis siekis – kad sumažėtų GPM našta gyventojams. Išanalizavus Europos Sąjungos GPM politikos kryptis, buvo išskirtos šios vienodos tendencijos:

- Sumažinti GPM tarifai;
- Sumažinta įvairių mokesčių našta šalies piliečiams;
- Sumažintas arba panaikintas GPM progresyvumas.

Pasak Savickienės, Novošinskienės (2006), „vienas iš pagrindinių argumentų prieš pajamų mokesčio tarifo sumažinimą ir progresyvumo panaikinimą paprastai būna teiginys, kad dėl to sumažės biudžeto pajamos. Tiek teorija, tiek praktika rodo, kad tokių vienareikšmių išvadų daryti negalima“. Laffer Arthur teorija – viena svarbiausių teorijų, kuri analizuoja priklausomybę tarp mokesčių tarifų ir biudžeto surenkamų lėšų. Pasak Laffer Arthur (2004), „nustačius nepamatuotai aukštus pajamų mokesčio tarifus biudžeto pajamos yra mažesnės, nei galėtų būti esant mažesniai tarifui. Aukšti mokesčiai neužtikrina stiprių valstybės finansų. Santykinai didelius mokesčius taikančios šalys turi ne mažiau, bet netgi daugiau fiskalinių problemų negu šalys su mažesniais mokesčiais.“. Pasak A. Mažeikos (2007), „gyventojų pajamas reglamentuojančių teisės aktų pakeitimas daro mažesnę įtaką verslo vystymui ir naujų darbo vietų kūrimui, o savivaldybės iš šio mokesčio surenka vis daugiau pajamų, todėl jis vertintinas kaip tinkamas savivaldybių pajamoms formuoti“.

Gyventojų pajamų mokestis yra kintantis, tad pastarojo mokesčio poveikis savivaldybių ir valstybės gaunamoms lėšoms priklauso nuo šalyje patvirtintų apmokestinimų (taisyklių ir dažnai diskutuojama dėl GPM reformos dėl mokesčio tarifų kitimo, tad yra išsikeliamos šios hipotezės:

- Absoliuti pajamų lygybė yra nepageidautina ekonominio efektyvumo aspektu.
- Didelis GPM tarifas dar neužtikrina padidėjusių biudžeto gaunamų lėšų ir pastarojo tarifo mažėjimas dar negarantuoja neigiamo poveikio biudžetui;
- Lietuvoje šiuo metu taikoma proporcinė GPM sistema dėl taikomų lengvatų iš tiesų yra progresinė.

Tarptautinėje aplinkoje, kurioje laisvėja prekyba tarp šalių ir didėja darbo mobilumas, šalys konkuruoja tarpusavyje apmokestindamos gaunamas lėšas. Aukšti kaštai yra rimta kliūtis įsteigti verslą ir padidinti užimtumą. Kad sumažintų gyventojų pajamų mokesčio naštą, valstybės gyventojams, yra taikomos GPM lengvatos, t.y. neapmokestinamas pajamų dydis ir papildomas neapmokestinamas pajamų dydis (toliau NPD ir PNPD). Lengvatų taikymas kiekvienoje šalyje yra skirtingas ir priklauso nuo ekonominio ir socialinio tos šalies mokesčių sistemos kryptingumo. Didžiausios lengvatos yra taikomos ir mažiausius mokesčius privalo mokėti neįgalūs šalies gyventojai bei senyvo amžiaus asmenys. Pagal Pakalniene (2004), „neapmokestinamojo gaunamų lėšų minimumo paskirtis – sumažinti mokesstinę naštą mažiausius atlyginimus gaunantiems asmenims.“. Pastaroji gyventojų pajamų mokesčio sistemos priemonė daro teigiamą įtaką, nes pajamos yra perskirstomos ne per biudžetą, tad tai liudija apie jo veiksmingumą. Tačiau, tokia sistemos priemonė gali lemti tai, jog tokia asmenų parama nebus pakreipta tam tikra linkme, nes bus naudojama visokias gaunamas lėšas gaunantiems gyventojams ir neapmokestinamojo minimumo pritaikymas pasunkintų ir pabrangtų mokesčių apskaitos ir administravimo kaina.

Pasak Mažeikos (2007), Lukoševičiaus (1998), „mokesčio apskaičiavimo vietoje taikomos lengvatos yra pigiai administruojamos, o parama orientuota, kadangi pajamų neapmokestinamasis dydis priklauso nuo gaunamų pajamų. Neapmokestinamojo minimumo didinimas mažina mokesčių naštą. Tačiau reikia pažymėti, kad mokesčio tarifo mažinimas yra tinkamesnis sprendimas. Neapmokestinamojo minimumo didinimas daro tiesioginę neigiamą įtaką biudžeto pajamoms“. Nors GPM tarifo mažėjimas mažina gautiną sumą iš gyventojų pajamų mokesčio, kita vertus, skatina gyventojus dirbti ir uždirbti daugiau pajamų ir mažina siekius nuslėpti gaunamas lėšas ir vengti mokesčių mokėjimo. Mokesstinės lengvatos, taikomos valstybėse, akivaizdžiai skiriasi. Kai kuriose valstybėse yra taikoma priverstinio sąžiningumo lengvata, t.y. lengvata, kuri skatina smulkiuosius juridinius asmenis, pastariesiems leidžiama iš procentinių gaunamų lėšų išskaityti tam tikrą sumą. Lėšoms, gaunamoms iš žemės ūkio, yra skiriamos kolektyvinės nuolaidos. Kai kurios valstybės taip pat taiko lengvatas šeimoms ir investicijoms. Lengvatų taikymo tikslas - padėti nedidelėms įmonėms, taip pat pritaikant NPD, pagelbėti šeimoms, kurios augina vieną ar daugiau vaikų, neįgaliems asmenims, bei riboto darbingumo asmenims. Skatinamas poveikis labdarai ar paramai. Šiuo metu Europos šalys dažniausiai linkusios sumažinti mokesčių lengvatų dydžius, nes pastarosios sudaro skirtingas konkurencines sąlygas ir dažnai neveiksmingai veikia verslo raidą.

Pasak Mažeikos (2007), „dalis laisvųjų profesijų atstovų, smulkiųjų verslininkų arba prekeivių savo pajamas gali lengvai nuslėpti. Tačiau mokesčių įstatymų leidėjai nesiima griežtų priemonių tam išvengti, o dar sumažina mokesčių įplaukų dalį, nes darbuotojams, dirbantiems įmonėse ir negalintiems nuslėpti savo pajamų iš darbo santykių, suteikiama gyventojų pajamų mokesčiui sumažinanti priverstinio sąžiningumo nuolaida“. Nedideles įplaukas taip pat gali paveikti tai, kad GPM yra sumokamas ne tiesiogiai prie pajamų šaltinio, o pagal deklaracijas. Norint išsiaiškinti lengvatų pritaikymo rezultatus biudžetų gaunamoms lėšoms, būtina išanalizuoti GPM lengvatų tipus:

- GPM tarifo mažėjimas,
- GPM nustatytos neapmokestinamo pajamų dydžio didėjimas,
- GPM objekto mažėjimas,
- GPM sumos mažėjimas,
- GPM sumokėjimo termino nukėlimas.

Pasak Kuodžio (2008), Vainienės (2002), „kai kurie ekonomistai teigia, jog siekiant išvengti lengvatų neigiamų padarinių, privilegijas reikia naikinti. Tačiau toks naikinimas, kuriuo lengvatomis besinaudojančių sąlygos yra "pabloginamos" iki bendrojo lygio, nėra gera išeitis siekiantiems gerovės“. Pasak Vainienės (2002), „naikinant privilegiją būtina nedidinti mokesčių naštos, t.y. kartu su naikinama lengvata mažinti mokėtiną mokestį visiems (pavyzdžiui, mažinant bendrąjį mokesčio tarifą). Toks lengvatų naikinimo būdas yra tiesiausias kelias į verslo plėtrą“. Proporcinis GPM yra skaičiuojamas naudojant nekintantį procentą, tad pastarasis metodas yra labai patogus. Regresinis šio mokesčio tarifas, tai yra kai didėja objekto apimtis, tačiau mažėja šio mokesčio tarifas. Progresiniam pajamų mokesčio tarifui didėjant, didėja ir gaunamos pajamos, tuo siekiama teisingai paskirstyti mokesčių našta, taip pat surinkti kuo daugiau lėšų į biudžetą šalies išlaidoms padengti. Tačiau GPM progresyvumas taip pat skatina ir GPM šalinimą, jei mažėja motyvacija dirbti, sumažėja ir biudžeto pajamos iš GPM, taip pat pastarasis mokestis tampa sunkiai ir ne pigiai apskaičiuojamas.

Norint susisteminti ir įvertinti GPM pajamas savivaldybių biudžetams, taip pat reikia įvertinti ir visų veiksnių įtaką, jų reikšmę reformoms, remiantis šiais rezultatais buvo siūlyta įvertinti veiksnių įtakos sumažinimo ar padidinimo galimybes ir tik tuomet modeliuoti savivaldybių pajamas, gaunamas iš šio mokesčio. Išanalizavus ir nustatčius įvairių šalių gyventojų gaunamų lėšų apmokestinimo sistemas galime matyti, jog savivaldybių biudžetų gaunamas lėšas galintys paveikti rodikliai skirtingose šalyse gali nevienodai įtakoti gaunamų lėšų surinkimą, tad pritaikyti tą patį įstatymą visų valstybės GPM apmokestinimui negalima. Kai kuriose valstybėse ta pati apmokestinimo sistema gali teigiamai paveikti biudžeto pajamas, kitose gali paveikti neigiamai.

Vienose lengvatos gali prisidėti prie biudžeto pajamų sumažėjimo, kitose – teigiamai paveikti žmonių motyvaciją dirbti ir kartu sumokėti daugiau mokesčių ir t.t.

Lietuvos Respublikai didelę įtaką turi eurointegracinė politika ir tarptautinių normų reikalavimai mokesčiams. Lietuvai svarbu suderinti ir suvienodinti savo mokesčių sistemą su Europos Sąjungoje galiojančiomis apmokestinimo nuostatomis. Aktualiausia su mokesčiais susijusi problema šiuo metu yra: užsienyje dirbančių Lietuvos piliečių pajamų pervedimas į Lietuvą. Naujajame LR gyventojų pajamų deklaravimo įstatyme nustatyta, kad į tėvynę grįžtantys emigrantai nemažą dalį (daugiau nei trečdalį), už Lietuvos ribų uždirbtų pinigų privalo atiduoti valstybei. Jei pastarieji mokesčiai nesumokami, gresia baudos ir delspinigiai. Daugelis užsienyje dirbančių žmonių piktinasi, kad šis įstatymas užkerta kelią grįžti į Lietuvą, todėl vietoje to, kad sugrįžtų į tėvynę ir čia investuotų, dauguma jų, savo ateitį sieja tik su užsieniu.

Iki gegužės mėnesio praėjusiais metais užsienyje dirbę asmenys turi deklaruoti pajamas. Jei mokesčius asmuo mokėdavo kitoje valstybėje, būtina padengti dėl skirtingų gyventojų pajamų mokesčio dydžių susidariusį skirtumą. Turbūt to nepavyks išvengti nei vienam, kuris uždarbiavo užsienyje, nes mokesčiai Lietuvoje yra didesni nei kitose valstybėse. Iki šio įstatymo pakeitimo, užsienyje uždirbtos pajamos buvo apmokestintos mažesniu - 20 procentų tarifu, taigi užsienyje dirbantiems žmonėms papildomai teks sumokėti 13 procentų nuo uždirbtų pajamų.

Didžioji Britanija, tai šiuo metu vienintelė ir pirma šalis, kuri paskelbė apie amnestiją nelegaliai dirbantiems darbuotojams ir šiuos darbuotojus samdantiems darbdaviams. Pastarojoje valstybėje gyvenantys ir dirbantys tautiečiai, deklaravę darbo vietą atsakingoms institucijoms ir darbdavio sutikimu, galės mokėti mokesčius ir gauti visas priklausančias garantijas. Manoma, jog pastarosios šalies pavyzdžiu paseks ir likę Europos Sąjungos valstybės.

Žinia, užsienyje nelegaliai dirbantiems asmenims nelengva, nes darbdaviai dažniausiai moka mažesnę atlyginimą nei turėtų, jie neturi socialinių garantijų. Valstybinės mokesčių inspekcijos atstovų manymu, sukontroliuoti gyventojus, kurie gyvena užsienyje ir turėtų padengti gyventojų pajamų mokesčio atstovų manymu, sukontroliuoti gyventojus, kurie gyvena užsienyje ir turėtų padengti gyventojų pajamų mokesčio tarifų skirtumą, įmanoma ir nelegaliai užsienyje dirbantiesiems asmenims šio gyventojų pajamų mokesčio išvengti nepavyks. Teigiama, jog yra tam tikra tokios kontrolės sistema, kurios dėl aiškių priežasčių negalima paviešinti. Pastaroji sistema leidžia nustatyti, kad asmuo į šalį įsivežė nelegaliai uždirbtų pinigų. Gyventojų gaunamos lėšos nurodomos remiantis įvairiais informacijos šaltiniais ir bendraujant su kitų valstybių mokesčių inspekcijomis.

Jei Lietuvos pilietis kitose šalyse dirbo legaliai ir nuo gaunamų lėšų gyventojų pajamų mokesčių mokėjo kitose šalyse, tuomet tam asmeniui bus privaloma tik padengti susidariusį skirtingų tarifų

skirtumą, jeigu su kita šalimi Lietuva yra pasirašiusi ir naudoja dvigubo apmokestinimo išvengimo sutartis. Šiuo metu Lietuva pastarąsias sutartis yra pasirašiusi su 50 valstybių.

Jei lietuvis mokestiniu laikotarpiu gavo gaunamų lėšų, susijusių su darbo santykiais Estijoje ar Latvijoje, tai pastarosios pajamos Lietuvoje yra neapmokestinamos, neatsižvelgiant į tai, ar tose šalyse nuo jų buvo ar ne išskaičiuotas mokestis. Išvengti mokesčių galima tik asmeniui, liekančiam gyventi užsienio valstybėje, pastarasis asmuo privalo pateikti išvykstančiojo visam laikui deklaraciją.

Šiuo metu kyla daug diskusijų ir ginčų dėl gyventojų pajamų mokesčio mažinimo visiems be išimčių ar jo mažinimo tik skurdžiausioms šeimoms. Nemažai atliktų tyrimų teigia, kad proporcingas gyventojų pajamų mokestis turi būti veiksmingas ekonomine prasme, t.y. proporcingas gyventojų pajamų mokestis beveik netrukdo verslo vystymui ir yra nebrangus administruoti, bet ekonominis veiksmingumas yra tik vienas iš dviejų reikšmingiausių sąlygų mokesčiams.

Reikšmingiausia tai, kad GPM sumažinimas nedidelius atlyginimus gaunantiems Lietuvos piliečiams teigiamai paveiktų ir ekonomiką, tačiau didesni mokesčiai pasiturintiems stabdo ūkio plėtrą, nes tokiu būdu mažinamos taupymo ir investicijų galimybės. Deja nepastebima, kad trūksta ne lėšų investicijoms, o paskatų investicijoms. Gyventojų pajamų augimas didina paklausą Lietuvoje gaminamoms prekėms ir teikiamoms paslaugoms, o turtingųjų pajamų didėjimas labiau didina importą, taigi kuria darbo vietas tolimose šalyse.

Apibendrinant galima teigti, kad GPM tarifo mažėjimas mažina vieno GPM mokėtojo sumokamą mokestį. Norint susisteminti ir įvertinti GPM pajamas savivaldybių biudžetams, taip pat reikia įvertinti ir visų veiksmų įtaką, jų reikšmę reformoms, remiantis šiais rezultatais buvo siūlyta įvertinti veiksmų įtakos sumažinimo ar padidinimo galimybes ir tik tuomet modeliuoti savivaldybių pajamas, gaunamas iš šio mokesčio. Nemažai atliktų tyrimų teigia, kad proporcingas gyventojų pajamų mokestis turi būti veiksmingas ekonomine prasme, t.y. proporcingas gyventojų pajamų mokestis beveik netrukdo verslo vystymui ir yra nebrangus administruoti, bet ekonominis veiksmingumas yra tik vienas iš dviejų reikšmingiausių sąlygų mokesčiams.

1.3. Gyventojų pajamų mokestį įtakojantys veiksniai

Išanalizavus mokslinę literatūrą ir atrinkus pagrindinius straipsnius, kuriuose išnagrinėtas gyventojų pajamų mokestis, buvo susisteminta informacija ir sutraukta į 1 lentelę. Remiantis šia informacija buvo išskirti pagrindiniai gyventojų pajamų mokestį įtakojantys veiksniai:

- dirbančiųjų asmenų skaičius;
- vidutinis mėnesinis darbo užmokestis;

- neapmokestinamų pajamų dydis;
- gyventojų pajamų mokesčio tarifas;
- mokesstinės nepriemokos dydis;
- BVP
- Pelno mokestis

1 lentelė.

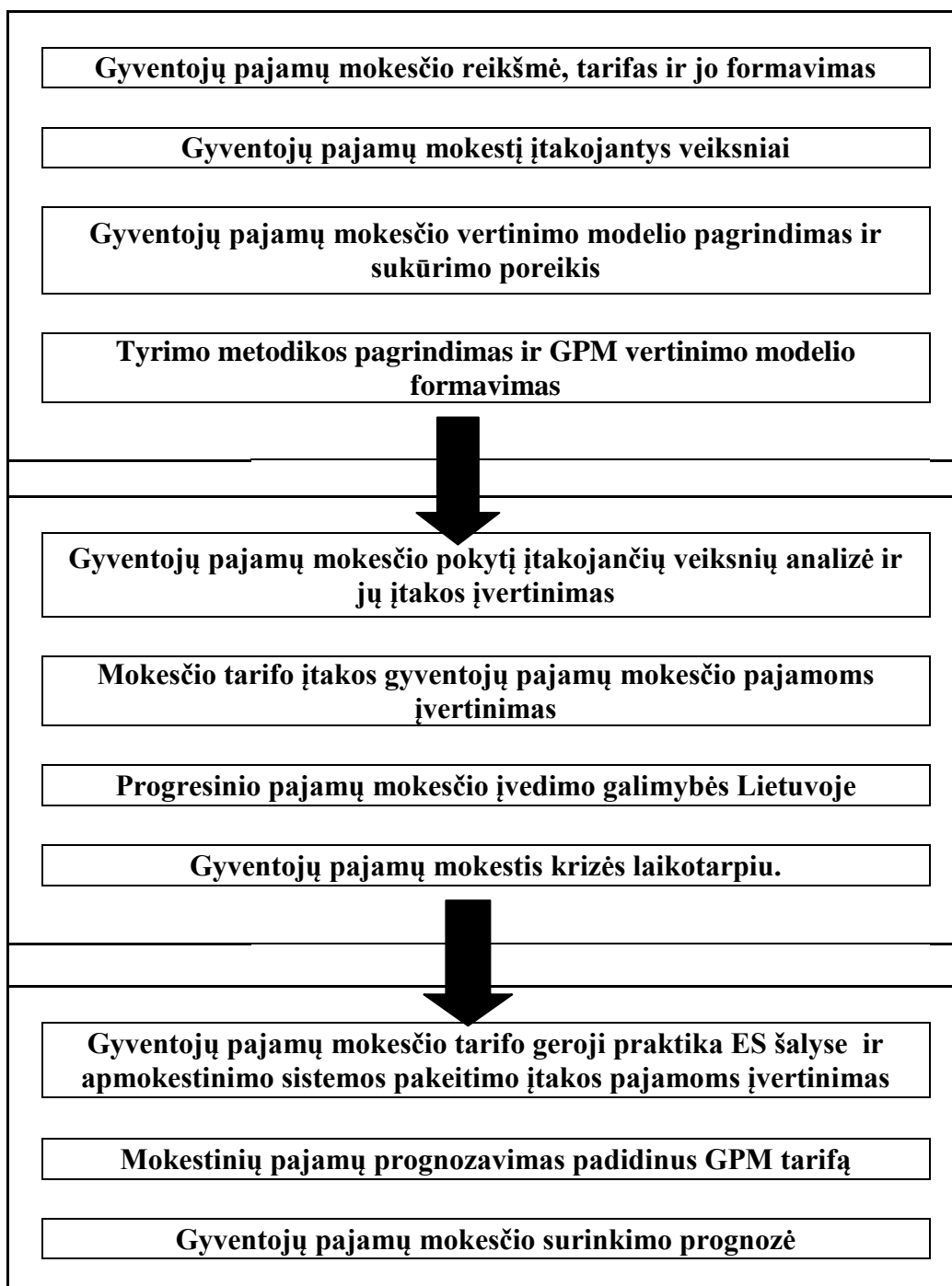
Veiksnių, kurie įtakoja GPM, atliktų tyrimų lentelė

Autorius ir straipsnio pavadinimas	Metai	Analizuoti GPM pokytį įtakoiantys veiksniai	Trumpos išvados
Z. Tamašauskienė A. Žadvidaitė „Mokesčių sistemos Lietuvoje kitimo įtakos biudžeto pajamoms ekonominis vertinimas“	2011	- Vidutinis darbo užmokestis - Nedarbo lygis - GPM tarifas - Neapmokestinamų pajamų dydis - Minimali mėnesinė alga - Užimtumo lygis	GPM įplaukas labiausiai lemia vidutinio darbo užmokesčio kitimas ir dirbančiųjų skaičius
B. Balčytienė „GPM analizė ir tarifo kitimo įtaka šalies biudžetui“	2009	- GPM tarifas - Mokesstinės nepriemokos dydis - Gyventojų išlaidos mažinančios apmokestinamas pajamas	Mažinant GPM tarifą įplaukos į biudžetą nemažėja
A. Slavickienė J. Savickienė L. Jurgelaitienė „GPM surinkimo įtaka savivaldybių pajamoms“	2008	- Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis - Neapmokestinamų pajamų dydis	Įplaukoms iš GPM padidinti, reikia didinti vidutinį mėnesinį darbo užmokestį ir neapmokestinamąsias pajamas
A. Slavickienė K. Atkočiūnaitė A. Nesticis „GPM pajamas įtakančių veiksnių tyrimas“	2007	- Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis - Gyventojų užimtumas - Šešėlinės ekonomikos lygis - Mokesčio administravimo metodai	Įplaukų iš GPM padidinimui reikia didinti vidutinį mėnesinį darbo užmokestį, mažinti šešėlinę ekonomiką, gerinti administravimą
R. Anskaitytė „GPM analizė“	2007	- GPM tarifas - Neapmokestinamų pajamų dydis	Mažinant GPM tarifą įplaukos į biudžetą iš GPM nemažėja
D. Raškis „Minimalaus darbo užmokesčio ir neapmokestinamų pajamų didinimo prielaidos ir poveikis“	2006	- Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis - Neapmokestinamų pajamų dydis	Įplaukoms iš GPM padidinti, reikia didinti vidutinį mėnesinį darbo užmokestį ir neapmokestinamąsias pajamas
S. Macijauskienė „GPM analizė“	2006	- GPM tarifas - Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis	Mažinant GPM tarifą įplaukos į biudžetą iš GPM nemažėja
G. Davulis „Vietinių mokesčių koncepcija Lietuvoje“	2006	- Dirbančiųjų asmenų skaičius	Įplaukų padidinimui siūloma steigti naujas darbo vietas

Šaltinis: sudaryta A. Repečkos (2013)

Išanalizavus mokslinę literatūrą galime teigti, jog moksliniuose tyrimuose, įvertinančiuose gyventojų pajamų mokesčių ir jų veikiančius rodiklius, pabrėžiamas valstybių ekonominio išsivystymo lygis, analizuojamo laikotarpio ciklo etapas. Tyrimuose dažnai vertinamos valstybės, kurios atstovauja panašų geografinį regioną, tačiau analizuojant akcentuojamas išsivystymo lygio skirtumas. ES šalyse priklausomybės gali būti aktualios analizuojant ir vertinant bendras pasaulines gyventojų pajamų mokesčio tendencijas. Analizuodami priklausomybes tyrimams naudojamas 8 m.

laikotarpis. Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio sistemos vertinimo modelio loginė schema pateikiama 1 pav. Ši schema padeda suprasti, kokie elementai yra reikšmingi ir bus analizuojami jų pakitimai nurodytais rodikliais modelyje. Loginė schema, pateikta 1 pav., parodo analizuojamų veiksmų parinkimo ir panaudojimo logiką ir nusako, kuriais kriterijais ir aspektais buvo vadovaujama, pasirenkant ir analizuojant veiksmus.

1 pav. Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio sistemos vertinimo modelio loginė schema
Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Vertinant gyventojų pajamų mokesčių ir jo vaidmenį reikšminga įvairi mokesstinė valstybių patirtis, ypač esančių panašioje geografinėje aplinkoje. Šiuolaikinė mokesstinė aplinka, analizuojant jos įtaką, turi sudėtingą kompleksinę įtaką gyvenimo lygio kokybei, tad evoliucionuodama įgauna vis naujų bruožų, principų, tikslų, požiūrių ir idėjų. Analizuojant įvairių laikotarpių ekonomistų požiūrius į gyventojų pajamų mokesčių ir jo dydį bei vaidmenį, jį susisteminant pagal įvairių ekonomikos mokyklų atžvilgius, norint nustatyti pastarojo mokesčio vaidmenį ekonomikoje, leidžia teigti, jog optimalaus gyventojų pajamų mokesčio naštos lygio paieškos dar nėra baigtos. Atsižvelgiant į įvairias teorijas ir prielaidas, taip pat formuojamą tyrimą, šiame darbe norima įvertinti, kokiais statistiniais rodikliais ir priemonėmis būtų galima patikimai nustatyti tiriamų veiksmų statistinius duomenis.

Apibendrinant galima teigti, moksliniuose tyrimuose, įvertinančiuose gyventojų pajamų mokesčių ir jų veikiančius rodiklius, pabrėžiamas valstybių ekonominio išsivystymo lygis, analizuojamo laikotarpio ciklo etapas. Tyrimuose dažnai vertinamos valstybės, kurios atstovauja panašų geografinį regioną, tačiau analizuojant akcentuojamas išsivystymo lygio skirtumas. ES šalyse priklausomybės gali būti aktualios analizuojant ir vertinant bendras pasaulines gyventojų pajamų mokesčio tendencijas. Šiuolaikinė mokesstinė aplinka, analizuojant jos įtaką, turi sudėtingą kompleksinę įtaką gyvenimo lygio kokybei, tad evoliucionuodama įgauna vis naujų bruožų, principų, tikslų, požiūrių ir idėjų.

1.4. Gyventojų pajamų mokesčio vertinimo modelio pagrindimas

Mokslininkai ir analitikai, kurie atlieka GPM surinkimo analizę, dažniausiai akcentuoja tokius klausimus: šio mokesčio tinkamumas tam tikrai šaliai ar regionui ir šį mokesčių veikiančių faktorių reikšmė šalies gaunamoms lėšoms. Reikšmingiausia gyventojų pajamų mokesčio pareiga - generuoti šalies gaunamas lėšas, mokesčiai yra naudojami rinkos sistemos trūkumus koreguoti ir skirstyti gaunamas lėšas. Mokslininkai siūlo kelis požymius, kuriais vadovaujantis galėsime analizuoti kaip šalies ar savivaldybių gaunamas lėšas įtakoja skirtingi mokesčiai ir jų sistemos. Pasak Bovi (2008), „siekiant įvertinti mokesčių surinkimo maksimalias galimybes reikia nagrinėti mokesčius įtakojančius veiksmus bei įvertinti jų svarbą atsižvelgiant į ekonominę šalies ir biudžeto situaciją.“

Pasak Bovi (2008), „dėl mokesčio lengvatų, reikalavimų, išimčių ir kitų nuostatų, dažniausiai nustatytas (norminis) mokesčio dydis turi mažai panašumų su faktiniu mokesčio tarifu. Tai vienas svarbiausių veiksmų, kodėl vertinant mokesčių, dažnai apsiribojama agreguotais duomenimis arba jų rodikliais (pvz. mokesčių naštos rodiklis)“.

Nagrinėjant mokslinę literatūrą, kurioje yra analizuojami GPM surinkimą veikiančys veiksniai, matomos mokslininkų nuomonės pastaruoju klausimu, t.y. nemažai mokslininkų analizuoja pavienių lengvatų poveikį savivaldybių biudžetų gaunamoms lėšoms, bet neįvertina kompleksinės lengvatų įtakos mokesčio gaunamoms lėšoms.

Pirmoji mokslininkų grupė: Vainienė (2003), Mažeika (2007), kaip reikšmingiausią faktorių nurodo GPM reglamentuojančiuose teisės aktuose nustatytų lengvatų įtaką savivaldybės biudžetų gaunamoms lėšoms. Antroji grupė - Damulienė, Vengrauskas (2001), Stačiokas, Rimas (2003), Savickienė, Jurgaitienė (2008), mano, jog gaunamoms lėšoms reikšmingiausią poveikį turi gyventojų pajamų mokesčio tarifų dydis, apmokestinimo pagrindas, bei darbo jėgos ir kapitalo apmokestinimo sulyginimas. Pagal Novošinskienę, Slavickienę (2005), Mažeiką (2007), „jei apmokestinimo objektas nulemia mokesstinės naštos atsiradimą, tai pastarasis mokeskis nustatomas nuo mokesčio pagrindo“. Mokesčio pagrindas apskaičiuojamas kiekvienam asmeniui atskirai, atsižvelgiant į apmokestinimo objekto ypatybes. Apmokestinimo objektu esant gaunamoms lėšoms mokesčio pagrindas apskaičiuojamas pagal dokumentus, kurie patvirtina gaunamų lėšų gavimą.

Apibendrinant galima teigti, kad mokslininkai ir analitikai, kurie atlieka gyventojų pajamų mokesčio surinkimo įvertinimą, dažniausiai nurodo šiuos klausimus: šio mokesčio tinkamumas tam tikrai šaliai ar regionui ir šį mokesčių įtakojančių rodiklių svarbą valstybės pajamoms. Nagrinėjant mokslinę literatūrą, kurioje yra analizuojami GPM surinkimą veikiančys veiksniai, matomos mokslininkų nuomonės pastaruoju klausimu, t.y. nemažai mokslininkų analizuoja pavienių lengvatų poveikį savivaldybių biudžetų gaunamoms lėšoms, bet neįvertina kompleksinės lengvatų įtakos mokesčio gaunamoms lėšoms.

1.5. Gyventojų pajamų mokesčio vertinimo modelio sukūrimo poreikis

Pasak Budrytės, Mačiulaitytės (2004), Mačiulaitytės (2006), Novošinskienės, Savickienės (2006), Butler (2001), Carrere, De Melo (2007), Da Haan et al (2001), Gylio (2006), „siekiant parengti gyventojų pajamų mokesčio surinkimo tobulinimo galimybes, iš pradžių reikia tinkamai įvertinti esamą mokesčio surinkimo šalyje situaciją“. Pasak Kuodžio (2008), Savickienės (2001), „dažniausiai naudojamų vertinimo metodikų yra pasirinktų mokesčių kokybinių charakteristikų analizė arba apmokestinimo principų atitikimo analizė“. Mokslininkai nurodo pagrindines tris kokybines mokesčių savybes, t.y. gyventojų pajamų mokesčio efektyvumas, teisingumas, bei administravimo brangumas ir sudėtingumas. Tai yra esminiai požymiai, kuriais remiantis, būtina analizuoti visus mokesčius. GPM veiksmingumas parodo, kaip ir kokiais ištekliais yra surenkamos gaunamos lėšos į nacionalinį biudžetą. Jeigu turimi nuostoliai nedidesni nei šalies gyventojų turima nauda per šalies suskirstytus piniginius išteklius, tada galime teigti, jog mokeskis yra veiksmingas.

Asmenys, kurie moka gyventojų pajamų mokestį yra labai skirtingi, kaip ir jų ekonominės ar socialinės galimybės sumokėti GPM labai skiriasi, tad dažnai yra neteisinga visus asmenis, mokančius mokesčius apmokestinti identiškais ar proporcingais gyventojų pajamų mokesčio tarifais. Pastarojo mokesčio administravimas privalo užtikrinti, kad GPM būtų veiksmingas ir atitinkamai įvykdytas. Žinovai mano, jog taikomas GPM ir jo lengvatos yra neveiksmingos, nes pastarojo mokesčio valdymas kainuoja daugiau negu gaunama mokesčių pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio. Tad pastarasis mokestis privalo būti kuo veiksmingesnis ir teisingesnis (ypač socialiniu ir aplinkosauginiu aspektais).

Dar viena mokesčių analizavimo metodika yra atitikimo apmokestinimo principams metodas. Remiantis apmokestinimo reikalavimais, būtina nustatyti ir mokesčių sistemos modelį. Pasak Vainienės (1998), „Lietuvoje aktyviai lobistinėje veikloje dalyvaujantys ekonomistai liberalai siūlo proliberalią mokesčių sistemą, kuri remiasi šiais principais: lėšų surinkimo, o ne reguliavimo vaidmuo, minimali įtaka, teisingumas, nykstamumas, vienkartinis apmokestinimas, skaidrumas, visuotinumasis ir automatiškumas, administravimo pigumas“. Galime teigti, jos šios metodikos (visos) labiau pritaikomos analizuojant mokesčius iš mokesčių mokėtojų pozicijų ir siekiant išanalizuoti jų socialinę ar ekonominę svarbą mokesčių mokėtojams. Mokesčių pajamų kiekybines analizes įvertino Vainienė (2002); Becker, Fuest, Hemmelgarn (2006); Savickienė, Nosteckis, Atkočiūnaitė (2007), Deveraux ir Loretz (2007); Kari, Karikallio, Pirtila (2008) bei kiti mokslininkai. Pastarieji mokslininkai teigė, jog kokybinių mokesčio analizių neužtenka. Empiriniai tyrimai duoda daugiau naudos nei kokybiniai. Dažnai naudojami yra ir kiekybiniai metodai, kuriais stengiamasi gyventojų pajamų mokestį išmatuoti. Nosteckis, Savickienė ir Atkočiūnaitė (2007) GPM poveikį analizavo kiekybiniais duomenimis, t.y. skaičiavo atrinktų ir jų nuomone, reikšmingiausių požymių poveikį gaunamoms lėšoms. Galima teigti, kad ši metodika ženkliai geriau parodo GPM poveikį savivaldybių pajamoms. Pasak Novoškienės, Savickienės (2006, 2007), „taip pat dažnai yra vertinamas mokesčių pajamų surinkimo dydis“, bei pasak Cassou, Lansing (2002), Jouviet, Oueslati (2002) „biudžeto išlaidų efektyvumas“. Bet studijų, skirtų principingam GPM poveikio gaunamoms lėšoms įvertinimui apmokestinimo pakeitimų kontekste nebuvo rasta.

Pasak Mačiulaitės (2006), „mokesčio kiekybinio vertinimo ir pajamų iš mokesčių prognozavimo modelių sutinkama įvairių. Yra naudojami elastingumo, ekstrapoliacijos bei ekonominių rodiklių regresijų modeliai“. Biudžeto pajamų modelius kūrė Celov, Andersen, Vilkas, Grinderslev (2003). Pasak Budrytės, Mačiulaitės (2004), „analizuojant Lietuvos mokesčių statistinę informaciją, taikyti ekonometrinius modelius yra sunku“. Matematinį modeliavimą GPM gaunamų lėšų analizei įvertinti naudoja Cassou ir Lansing (2002), Schindler ir Schjelderup (2006), Deveraux ir Loretz (2007) ir t.t. Jouviet ir Oueslati (2002), analizuodami fiskalinės politikos pertvarkymo išleidžiamų lėšų sandaros rezultatus, panaudojo dviejų sektorių vidinio augimo

modelį, kuriame, pasak Jouveta ir Oueslati (2002), „galime nustatyti ir papildomą įtaką aplinkai. Pastaruoju metodu galima analizuoti įvykius, kurie pereinamojo laikotarpio raidą ar būvio kūrimo valstybėje išlaidas. Mokestinių gaunamų lėšų surinkimui reikšmingas požymis yra ir vartotojų lūkesčiai, produktų kainos ir demografinės tendencijos. Norint tiksliai išanalizuoti šiuos rodiklius, būtina įvertinti laiko, techninius ir duomenų resursus.“.

Antroje šio darbo dalyje bus išanalizuotas iš gyventojų pajamų mokesčio gaunamoms lėšoms prognozuoti tinkamas modelis. GPM poveikio gaunamoms lėšoms analizės modelius galima sugrupuoti į dvi grupes:

- Pirmoji grupė – sukurti mokestinėms gaunamoms lėšoms prognozuoti.
- Antroji grupė – išanalizuoti apmokestinimo sistemos kitimo įtaką biudžeto gaunamoms lėšoms bei kitiems ekonominiams požymiams.

Pasak Budrytės, Mačiulaitytės (2005), „pajamoms prognozuoti taikomi įvairūs mokestinių pajamų prognozavimo modeliai:

- Ekstrapoliacinis modelis.
- Elastingumo modelis.
- Makroekonometrinis modelis.
- Mikrosimuliacinis modelis.
- Integruotas modelis“.

Pasak Budrytės (2005), „Ekstrapoliacinis modelis – mokestinės pajamos yra prognozuojamos tiesiog ekstrapoliuojant rodiklio liniją. Rodiklio linija aprašoma įvairiomis funkcijomis kitimo laiko atžvilgiu ar vienamačių laiko eilučių modeliais. Prognozuojant įmokas tam tikru laikotarpiu lemia faktinės jų reikšmės praeityje. Į šį prognozavimo būdą neįtraukiama informacija apie mokesčio struktūrą ar pajamų ryšius su kitais ekonominiais rodikliais.“. Pasak J. R. King (1995), „mokestinių pajamų prognozuotojai ekstrapoliacinius modelius taiko retai. Mokestinėms pajamoms prognozuoti atsižvelgiama į jų elastingumą tam tikro ekonominio rodiklio atžvilgiu.“. Analizuojant įvairias mokestines gaunamas lėšas, paprastai pasirenkamas bendrojo vidaus produkto rodiklis. Pagrindinis analizuojamo modelio tikslas – nesikeičiantis mokestinių gaunamų lėšų elastingumas, kurį sunku pagrįsti tiek Europos Sąjungos šalių, tiek ir Lietuvos sąlygomis. Pasak Budrytės, Kvedaro (2000), „makroekonometriniai modeliai vadinami matematiškai formalizuoti makroekonominiai modeliai, kuriuos sudaro ekonometrinės ir balansinės lygtys, aiškinančios visuminę ekonomikos elgseną. Jie taikomi ekonominei politikai tirti ir ekonomikos teorijos prielaidų pasitvirtinimui konkrečiomis aplinkybėmis tikrinti. Struktūriniai makroekonometriniai modeliai susideda iš ūkio struktūrą apibūdinančių lygčių, sudaromų remiantis tam tikra ekonomikos teorija.“. Pasak Budrytės, Mačiulaitytės (2005), „mikrosimuliacinis modelis, tai įstatymų nuostatų įtaka mokesčio bazės struktūrai, nustatant individualius ūkio subjektų mokėtinas sumas, kurios įtakoja biudžeto

mokestines pajamas. Didžiausias šių modelių trūkumas yra tai, kad taikant gauto rezultato nesuderinamumas su kitų makroekonominių rodiklio prognozėmis. Mikrosimuliaciniai modeliai yra pusiausvyros modeliai, jie neatskleidžia įvairių veiksnių dinaminio poveikio biudžeto pajamos.“. Naudojant integruotus modelius, surenkamos biudžeto mokestinių pajamų analizės ir nustatomos mokesčių ekonominiai rezultatai. Valstybėje neįmanoma naudoti integruotų modelių todėl, kad nedaug yra viešai paskelbtos informacijos su duomenimis, tad beveik neįmanoma sukurti mikrosimuliacinio modelio. Taikant makroekonometrinius modelius, įvertinsime rodiklius, kurie daro poveikį mokesčiams. Ekstrapoliaciniai ir elastingumo modeliai turi naudojimo defektų, bet pastarieji naudingi GPM biudžetinėms gaunamoms lėšoms tirti.

Pasak Budrytės, Mačiulaitytės (2005), „taikant mokestinių pajamų prognozavimo metodus Lietuvoje, buvo susidurta su tokiomis problemomis, kaip dažni įstatymų pakeitimai bei jų ypatumai, mokesčių slėpimas, duomenų trūkumas – tai didžiausios problemos, lemiančios silpną gyventojų pajamų mokesčio ir kitų ekonominių rodiklių koreliaciją.“. Todėl išanalizavus mokslininkų aptartų gyventojų pajamų mokesčio pajamų vertinimo ir prognozavimo modelius bei gyventojų pajamų mokesčio pajamas įtakojančius veiksnius, buvo suformuluota mokslinė problema: kadangi dažna apmokestinimo sistemos kaita sukelia nestabilumo problemas, tad kaip galima įvertinti gyventojų pajamų mokesčio sistemos stabilumą?

Esant silpnai koreliacijai tarp gaunamų lėšų ir kitų ekonominių veiksnių tokios gaunamos lėšos prognozuojamos naudojant ekstrapoliacinius modelius. Jie lemia gaunamų lėšų kitimą skirtingais mokestinių metų etapais ir turintiems nemažą poveikį paskutinei mokėtinai mokesčių sumai. Besikeičiantis mokestinių gaunamų lėšų elastingumas kitų ekonominių požymių požiūriu.

Įvairių institucijų skelbtos bendrojo vidaus produkto, bei kitų svarbiausių ekonominių požymių prognozės. Šio modelio taikymas Lietuvoje netinkamas, nes mokesčių reglamentavimas nepastovus ir mokesčių įstatymai keičiasi labai dažnai. Elastingumo modeliai, kuriuose gyventojų pajamų mokesčio dydžio rodiklis analizuoja mokesčio pakitimus, susijusius su pastarojo mokesčio dydžiu, tačiau Lietuvos mokesčių modelyje būta ir daugiau pakitimų, susijusių su kitokiais mokesčio rodikliais.

Pasak Budrytės, Mačiulaitytės (2005), „silpna koreliacija tarp mokestinių pajamų ir kitų ekonominių rodiklių. Pripažįstamas sisteminis ekonominių procesų tyrimas. Makroekonometrinius ar kitokius regresinius modelius galima panaudoti ne tik prognozavimui, bet ir įstatyminių pokyčių įtakos vertinimui, kai lygtis traukiami mokestinės tvarkos elementai, o taip pat parenkant skirtingas pareigas, remiamasi į valstybės apmokestinimo tvarkos ypatybes.“. Tai kelia daug diskusijų ir ginčų taip pat ir Lietuvoje. Į modelį būtina įtraukti kuo daugiau mokestinių elementų, bei remtis skirtingais apmokestinimo ypatumais, nes kuo daugiau informacijos į pastarąjį modelį įtrauksime, tuo tikslesnių modeliavimo išvadų galima bus tikėtis. Be to didėja valstybės finansų metodo

galimybės. Mikrosimuliaciniai modeliai dažni ir įvairūs apmokestinimo tvarkos pakeitimai. Statistinių duomenų apie gyventojų pajamų mokesčių ir juridinių asmenų veiklos rezultatus bazės nebuvimas. Griežtėjantys įstatymų reikalavimai įmonių veiklos rezultatus skelbti viešai. Pagal D. Rimkuvienę (2010), „mikrosimuliacinių modelių kūrimą apibrėžiantys rodikliai šalyje yra susieti su gyventojų ir juridinių asmenų duomenų problemomis“. Pastarąjį modelį panaudoti galėtų tik ekspertai, kurie gali panaudoti gyventojų asmeninius duomenimis. Mokestinių gaunamų lėšų modeliavimo ypatybė – jog daugumos svarbiausių mokesčių gaunamų lėšų surinkimo į biudžetą laikotarpis neatitinka apmokestinamojo laikotarpio, bei pastarąjį laikotarpį nusakančiais kitais veiksniais. Tad tokio uždavinio įvertinimui neužtenka mikrosimuliacinio modeliavimo, tad sprendžiant pastarąjį uždavinį būtina taikyti pastarąjį modelį su laiko eilučių modeliais. Pagal D. Rimkuvienę (2010), „integruoti modeliai makroekonometrinių ir mikrosimuliacinių modelių naudojimo kliūtys yra mažas naudojimo patyrimas.“. Makroekonometrinių ar mikrosimuliacinių modelių naudojimui palankūs rodikliai yra naudojami sisteminiam ekonominių procesų vertinimui. Siekiant pritaikyti pastarąjį modelį, būtina atlikti makroekonominių požymių svarbos prognozes ir nustatyti pavienių mokesčių gaunamas lėšas. Toliau naudojant mikrosimuliacinius modelius, nustatomos išanalizuotų skirtingų mokesčių, makroekonominių lygčių liekanos. Tuomet yra vėl kartojami pirmojo etapo žingsniai, t.y. kartojamas pirmas etapas. Tokia seka yra pritaikomas modelis iki aukščiausio galimo pasiekti konvergencijos lygio (kol paskutinis rezultatas praktiškai nebekinta). Naudojant integruotus modelius yra įvertinamos biudžeto mokestinių pajamų prognozės ir mokesčių ekonominiai rezultatai.

Taigi, atlikus mokslinės literatūros analizę, formuluojama mokslinė problema. GPM yra vienas iš svarbiausių mokesčių, bet gyventojų gaunamų lėšų apmokestinimo reikalavimus nustato tuo metu esanti GPM apmokestinimo sistema. Pastarąją sistemą nustato visos valstybės atskirai ir gyventojų pajamų mokesčio surinkimą veikiantys veiksniai. Nuolatinis apmokestinimo sistemos keitimas ir tobulinimas pasireiškia nestabilumo problemomis surenkant pajamas į savivaldybių biudžetus. Tad būtina išanalizuoti kiek GPM pertvarkymas paveiks savivaldybių biudžetų gaunamų lėšų surinkimą, bei kokia gyventojų apmokestinimo sistema šalyje yra praktiškiausia, norint surinkti užtektinai pajamų ir nedidinti mokesčių naštos.

Apibendrinant galima teigti, kad asmenys, kurie moka gyventojų pajamų mokesčių yra labai skirtingi, kaip ir jų ekonominės ar socialinės galimybės sumokėti GPM labai skiriasi, tad dažnai yra neteisinga visus asmenis, mokančius mokesčius apmokestinti identiškais ar proporcingais gyventojų pajamų mokesčio tarifais. Pastarojo mokesčio administravimas privalo užtikrinti, kad GPM būtų veiksmingas ir atitinkamai įvykdytas. Antroje šio darbo dalyje bus išanalizuotas iš gyventojų pajamų mokesčio gaunamoms lėšoms prognozuoti tinkamas modelis.

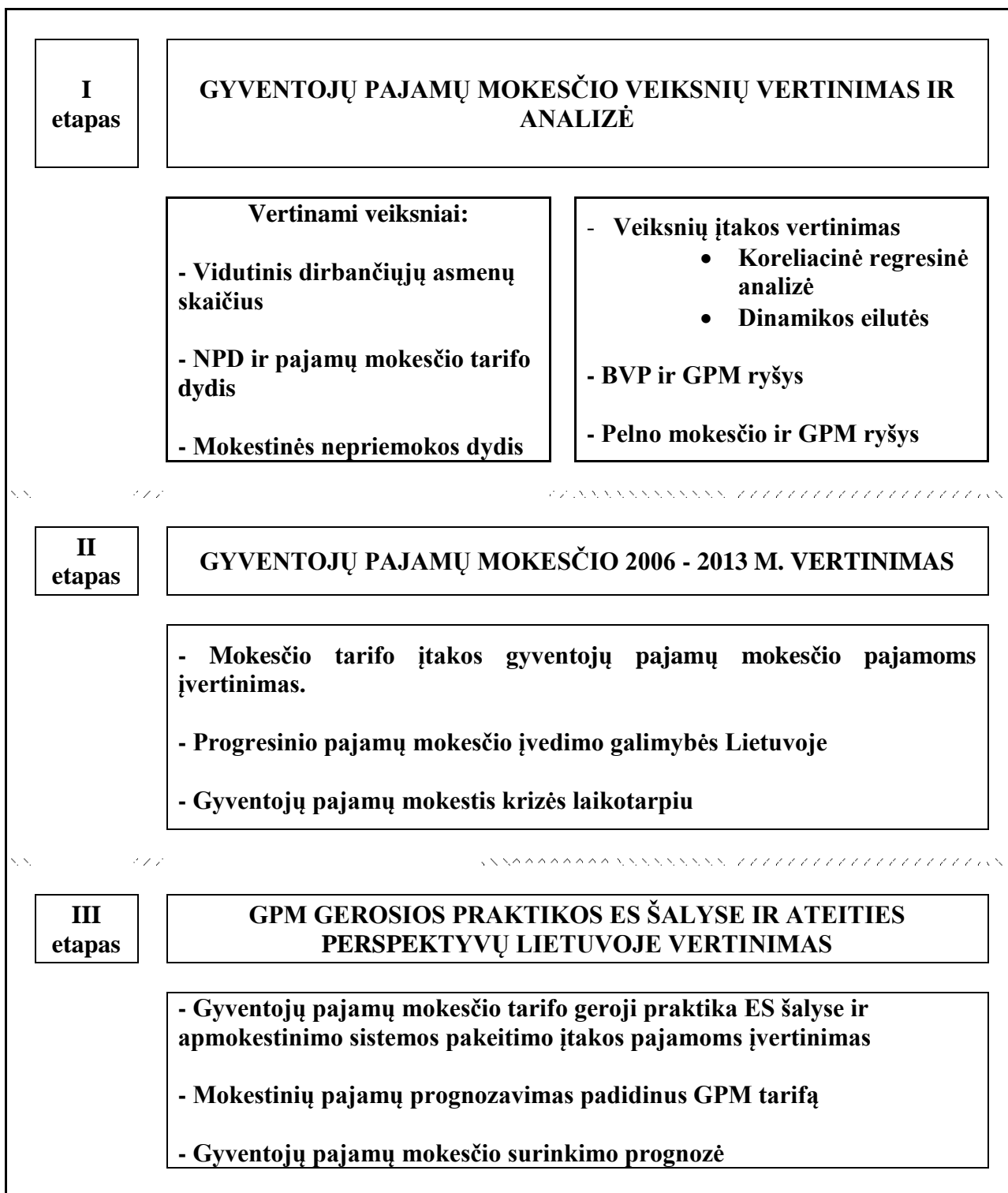
1.6. Tyrimo metodikos pagrindimas ir gyventojų pajamų mokesčio vertinimo modelio formavimas

Analizuojant Lietuvos gyventojų pajamų mokesčių, buvo pasirinktas lyginamasis metodas. Pasirenkant pastarąjį metodą, bus siekiama patvirtinti ar paneigti iškeltą tyrimo **hipotezę – absoliuti pajamų lygybė yra nepageidautina ekonominio efektyvumo aspektu**. Pagal Šriver (Janiūnaitė, 1999 m.), „palyginimas, kaip galvojimo operacija, dažniausiai naudojama norint išsiaiškinti išskirtinius reiškinių bruožus, jog būtų galima suskirstyti grupes ir nurodyti panašias charakteristikas.“. Pastarosios operacijos metu palyginami reiškiniai naudojant jų faktines reikšmes, bei atitinkamas savybes. Specialistai pastarąjį palyginimą dažniausiai vadina paprastuoju arba vieno lygio. Tačiau, palyginimas kaip metodas vartojamas atliekant sudėtingą ne vieno lygių analizę, kuri skirta ne palyginti reiškinius pagal jų savybes, o nustatyti sąsajas tarp įvairių reiškinių ar pakitimų. Šiuo atveju lyginant bus siekiama įrodyti hipotezę. Tikimasi, kad lyginimo metodas atliks įvairias paskirtis, tokias kaip kūrimo, tikrinimo, bei kritikavimo teorijas.

Įvairiais metodais paremtas metodas leis parodyti skirtingais aspektais išnagrinėtas galimybes. Sprendžiant GPM vertinimo klausimus šalyse, turinčiose skirtingus istorinius ekonomikos raidos vystimosi ypatumus dėl didelio ekonominio išsivystymo skirtumo, skirtingų mokesčių bazių, veiksnių vertinimui būtina atlikti kompleksinius tyrimus, siekiant sukurti vertinimo modelį. Atsižvelgiant į mokslinės literatūros analizę sukuriami modelio, kurio tyrimo etapai buvo sąlygoti darbe analizuotų tyrimų rezultatų, struktūra. Pateiktą modelio struktūrą sudaro:

- Gyventojų pajamų mokesčio veiksnių vertinimas ir analizė;
- Gyventojų pajamų mokesčio 2006 – 2013 m. vertinimas;
- GPM gerosios praktikos ES šalyse ir ateities perspektyvų Lietuvoje vertinimas;

Naudojama informacija skirstoma pagal valstybes ir nagrinėjamą laikotarpį, veiksniai susistemunami ir pateikiami analitinių lentelių forma. Norint prognozuoti, analizuojami tarpusavio ryšiai, koreliacijos analizės su nagrinėjamais duomenimis. Vertinama, kad vertinimo metodikos leidžia palyginti skirtingų ES šalių patirtį ir GPM valdymo efektyvumo įvertinimo galimybes. Siekiant įvertinti GPM, būtina naudoti apibendrintus tyrimų metodus, o šis metodas leidžia įvairiais aspektais vertinti įvairių rodiklių tarpusavio priklausomybę ir ryšio stiprumą.

2 pav. Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio sistemos vertinimo modelio algoritmas
Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Modelio ribotumas – nagrinėjama erdvė, kuriai galioja tam tikri reikalavimai ir apribojimai, nagrinėjamas laikotarpis - 8 m. Modelio prasmė - ne nurodyti kurie veiksniai ką ir kiek veikia, bet numatyti jų ryšius ir kryptis. Vis dar esama nemažų problemų dėl pakitimo įvertinimo modelių sudėtingumo. Empirinė dalis išlieka ribota, nes yra nemažai poveikį darančių rodiklių, neįvardintų dėl ribotų galimybių.

Šio darbo teorinėje dalyje, atlikus mokslinės literatūros analizę, buvo nustatyti veiksniai, galintys įtakoti gyventojų pajamų mokestį:

- dirbančiųjų asmenų skaičius;
- neapmokestinamų pajamų dydis;
- gyventojų pajamų mokesčio tarifas;
- mokestinės nepriemokos dydis;
- BVP pokytis;
- Pelno mokestis

Sekančioje šio darbo dalyje bus atlikta šių veiksnių statistinė analizė, nustatytas ryšio stiprumas su gyventojų pajamų mokesčio įplaukomis. Gyventojų pajamų mokestį turi mokėti asmenys, kurie gauna pajamas. Pagal Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 22 straipsnį, pastarosios pajamos yra skirstomos į su darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais susijusias ir su darbo santykiais nesusijusias pajamas.

Pagal sukurtą modelį matome, kad I etape įvertinsime ir išanalizuosime veiksnius, kurie įtakoja gyventojų pajamų mokesčio surinkimą. Bus vertinami tokie veiksniai kaip vidutinis dirbančiųjų asmenų skaičius, neapmokestinamų pajamų dydis ir pajamų mokesčio tarifo dydis, mokestinės nepriemokos dydis. Vertinant pastaruosius veiksnius bus naudojami šie metodai: koreliacinė regresinė analizė, dinamikos eilutės ir kt. Įvertinus veiksnių įtaką gyventojų pajamų mokesčiui, bus tiriamas bendrojo vidaus produkto ir gyventojų pajamų mokesčio ryšys, bei pelno mokesčio ir gyventojų pajamų mokesčio ryšys. Atlikus I dalies analizę pagal sudarytą modelį bus tikimasi nustatyti ar visi nagrinėjami veiksniai įtakoja gyventojų pajamų mokestį ir ar galima įvertinti 2006 – 2013 m. gyventojų pajamų mokestį naudojant visus modelio I etape minimus veiksnius ir ryšius.

Atlikus užduotis, nurodomas I etape, bus vertinamas 2006 – 2013 m. gyventojų pajamų mokestis pagal II etape nurodomus žingsnius. Visų pirma, įvertinsime gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydžio įtaką gyventojų pajamų mokesčio pajamoms. Nustatysime ar šiuo metu taikomas gyventojų pajamų mokesčio tarifas yra efektyvus ir ar nereikia jo tobulinti. Įvertinsime ir apžvelgsime progresinio gyventojų pajamų mokesčio įvedimo galimybes Lietuvoje. Atlikus šią analizę bus įvertinta, ar reikia Lietuvoje keisti gyventojų pajamų mokesčio įstatymą ir įvesti progresinį pajamų mokestį vietoje dabar egzistuojančio proporcinio gyventojų pajamų mokesčio. Taip pat įvertinsime kas vyko Lietuvoje ir kaip keitėsi gyventojų pajamų mokestis mūsų šalyje krizės laikotarpiu. Bandysime išsiaiškinti ir nustatyti kas galėjo būti kitaip ir ar labai pastaroji krizė paveikė gyventojų pajamų mokesčio surinkimą.

Remdamiesi II modelio etapo duomenimis, pereisime prie III modelio etapo ir įvertinsime gyventojų pajamų mokesčio gerąją praktiką Europos Sąjungos šalyse ir ateities perspektyvas Lietuvoje. Pirma, naudodamiesi lyginamuoju metodu, įvertinsime gyventojų pajamų mokesčio

tarifo gerąją praktiką Europos Sąjungos šalyse ir Lietuvoje. Išsiaiškinsime ar Lietuvoje šiuo metu taikoma gyventojų pajamų mokesčio sistema yra stabili ar vertėtų keisti. Antra, padidinę GPM tarifą vertinsime mokestinių pajamų pasikeitimus ir spręsimė, ar toks pasikeitimas teigiamai ar neigiamai įtakotų gyventojų pajamų mokesčio surinkimo pajamas. Trečia, atliksime gyventojų pajamų mokesčio surinkimo prognozę 2015 m.

Apibendrinant galima teigti, kad šiuo atveju lyginant bus siekiama įrodyti hipotezę. Remiantis gautais rezultatais, galėsime nustatyti, ar pasiūlytas modelis leidžia nustatyti pajamų stabilumą. Skirtingais metodais paremta vertinimo sistema padės nurodyti skirtingais aspektais išnagrinėtas galimybes. Sprendžiant GPM vertinimo klausimus šalyse, turinčiose skirtingus istorinius ekonomikos raidos vystimosi ypatumus dėl didelio ekonominio išsivystymo skirtumo, skirtingų mokesčių bazių, veiksmų vertinimui būtina atlikti kompleksinius tyrimus, siekiant sukurti vertinimo modelį.

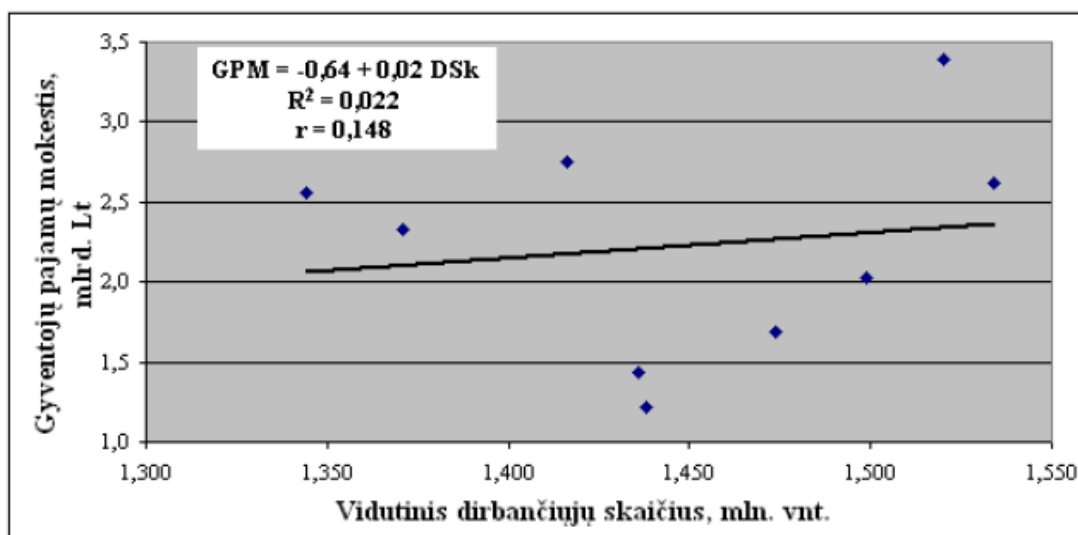
2. GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO VERTINIMO ANALIZĖ

2.1. Gyventojų pajamų mokesčio pokytį įtakojančių veiksnių analizė

Išanalizavus 2006 – 2013 metų įplaukų, gaunamų iš GPM, duomenis, galima manyti, kad su darbo santykiais susijusios įplaukos sudaro apie 93 procentus visų įplaukų, gaunamų iš gyventojų pajamų mokesčio. Rodiklis, veikiantis GPM įplaukas - dirbančiųjų asmenų skaičius. Šis veiksnys taip pat yra susijęs su nedarbo lygiu, kitaip tariant bedarbių skaičiumi Lietuvoje. Tačiau tyrime naudojant nedarbo lygį ar bedarbių skaičių gaunamos didelės paklaidos dėl didelio migracijos lygio. Kadangi nedarbo lygis gali mažėti ir dėl didėjančios migracijos ar dėl to, kad dalis potencialios darbo jėgos ilgą laiką nerasdamos darbo, nebesiregistruoja darbo biržoje, tad negalima teigti, kad mažėjant nedarbo lygiui proporcingai didės dirbančiųjų skaičius.

Išanalizavus duomenis galima matyti, kad vidutinis darbuotojų skaičius didėjo iki 2007 metų. Tais metais Lietuvos ekonomika augo, didėjo gamybos apimtys ir vartojimas, įmonėms reikėjo daugiau darbo jėgos, tačiau pastebėta, kad tais metais nedarbo lygis svyravo apie 5 procentus, tai yra praktiškai natūraliojo nedarbo lygis. Dėl darbo jėgos trūkumo darbdaviai buvo priversti didinti atlyginimus, todėl kai 2007 metų pabaigoje pasireiškė pirmieji ekonomikos sąstingio požymiai, darbdaviai suskubo atsakyti perteklinės darbo jėgos ir vidutinis dirbančiųjų skaičius pradėjo mažėti. Didžiausias mažėjimas fiksuotas 2009 metais – 6,8 procento ir 2010 metais 5,1 procento. Šis dirbančiųjų skaičiaus mažėjimas aišku lėmė ir į savivaldybių biudžetą surenkamų lėšų mažėjimą, kas reiškia, kad šie dydžiai tarpusavyje priklausomi. Nuo 2011 m. vidutinis darbuotojų skaičius pradėjo augti ir augo iki pat 2013 m. Kartu su dirbančiųjų skaičiumi pradėjo didėti ir surenkamas gyventojų pajamų mokeskis.

Ryšio stiprumas buvo įvertintas atlikus koreliacinę analizę, pasinaudojus IBM SPSS Statistics 20. Visų pirma įvertintas dviejų skirstinių normalumas ir matomos ir pašalintos išskirtys. Po to buvo nustatytas ryšio tipas ir stiprumas. Kadangi analizuodami duomenis galime teigti, kad visų kintamųjų skirstiniai pasiskirstė pagal normalųjį dėsnį ir neturi išskirčių, ryšio stiprumo įvertinimui naudojamas Pirsono koreliacijos koeficientas, kuris įvertina tiesinio ryšio stiprumą. Visų pirma buvo nubrėžta imčių sklaidos diagrama ir šių duomenų regresijos tiesė, pagal kurios padėtį galima spręsti apie ryšio stiprumą. Visi šie duomenys yra pateikti 3 paveiksle:

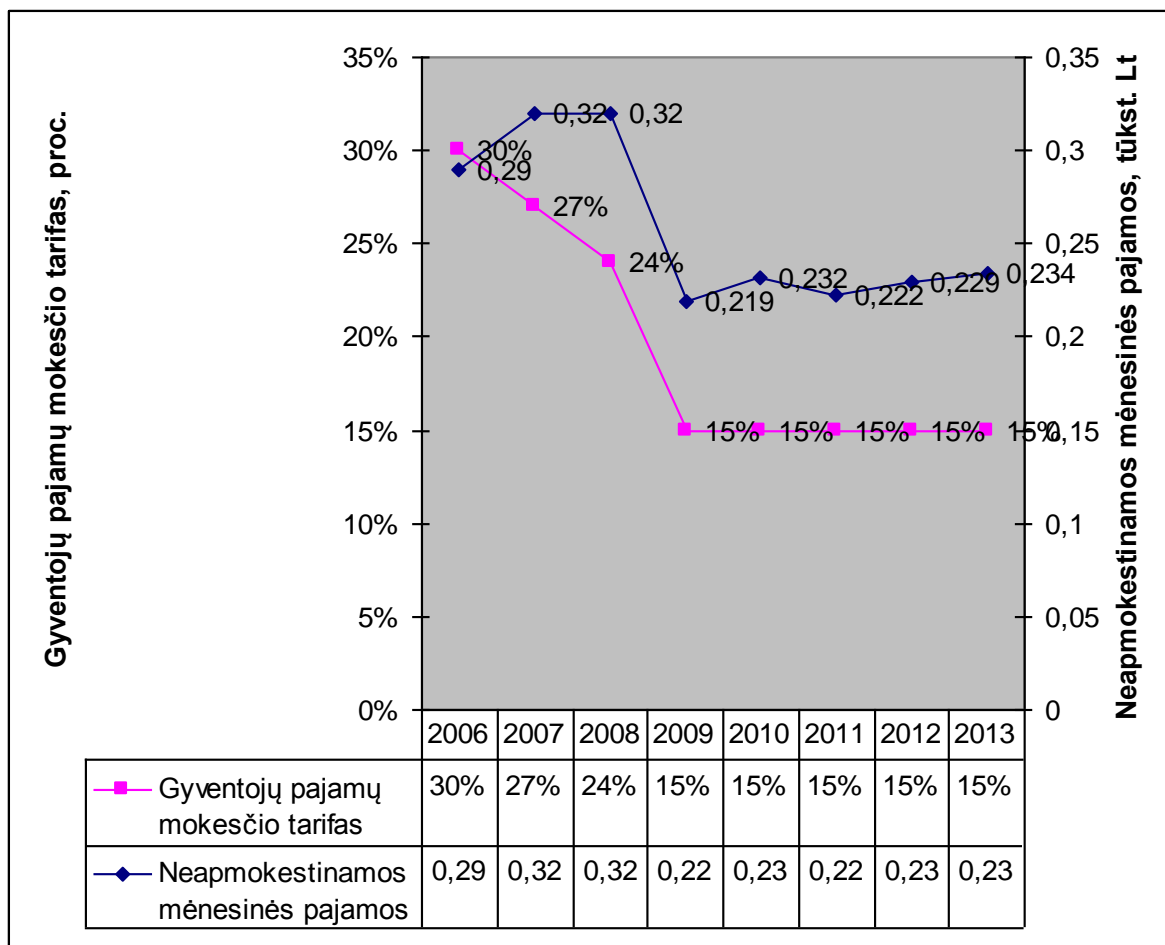
3 pav. Vidutinio dirbančiųjų asmenų skaičiaus ir GPM duomenų sklaida
Šaltinis: Sudaryta darbo autorės

Analizuojant 3 paveikslą duomenis, galima teigti, kad ryšys tarp lėšų, surenkamų iš gyventojų pajamų mokesčio į savivaldybių biudžetą ir vidutinio dirbančiųjų asmenų skaičiaus yra labai silpnas (Pirsono koreliacijos koeficientas $r = 0,148$). Darbdaviai bet koku atveju stengiasi išlaikyti labiausiai kvalifikuotus darbuotojus ir dirbančiųjų asmenų skaičiaus svyravimai paprastai liečia mažiausiai kvalifikuotą, iniciatyvumu ir drausmingumu nepasižyminčią darbo jėgą. Pastarųjų asmenų darbo užmokestis dažnai būna minimalus ir dėl neapmokestinamų pajamų lengvatos jie beveik nemoka gyventojų pajamų mokesčio. Šie dirbančiųjų asmenų skaičiaus svyravimai galimai veikia vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydį, kadangi trūkstant darbo jėgos, darbdaviai priversti kelti algas kvalifikuotiems specialistams, kad jų neperviliotų konkurentai.

Apibendrinant galima teigti, kad ryšys tarp lėšų, surenkamų iš gyventojų pajamų mokesčio ir vidutinio dirbančiųjų asmenų skaičiaus yra labai silpnas (Pirsono koreliacijos koeficientas $r = 0,148$). Būtina pastebėti, jog metode naudojant nedarbo lygį ar bedarbių skaičių gausime nemažą paklaidą dėl nemažo migracijos lygio. Darbdaviai labiausiai nori išlaikyti kvalifikuotiausius darbuotojus ir dirbančiųjų asmenų skaičiaus kitimas dažniausiai paliečia mažiausiai kvalifikuotą, iniciatyvumu ir drausmingumu nepasižymintį darbuotoją. Pastarųjų asmenų darbo užmokestis dažniausiai būna minimalus ir dėl neapmokestinamų pajamų lengvatų šie darbuotojai beveik nemoka gyventojų pajamų mokesčio. Šie dirbančiųjų asmenų skaičiaus svyravimai galimai veikia vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydį, kadangi trūkstant darbo jėgos, darbdaviai priversti kelti algas kvalifikuotiems specialistams, kad jų neperviliotų konkurentai.

2.1.1. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinių pajamų priklausomybė nuo neapmokestinamų mėnesinių pajamų dydžio ir pajamų mokesčio tarifo dydžio.

Siekiant sumažinti mokesčių naštą, Lietuvoje, kaip ir visoje Europos Sąjungoje yra taikomos mokesčių lengvatos. GPM neapmokestinamų pajamų minimumas – tai lengvata, kuri yra neįtraukiama į apmokestinamų gaunamų lėšų bazę. Lietuvoje mėnesinis neapmokestinamų pajamų dydis 2006 metais buvo 290 Lt, 2007 – 2008 metais – 320 Lt. Nuo 2009 metų NPD yra apskaičiuojamas pagal formulę, todėl tolimesnei analizei buvo naudojamas neapmokestinamų pajamų dydis apskaičiuotas tų metų vidutiniam mėnesiniam atlyginimui. 2006 – 2013 metų duomenys apie neapmokestinamų mėnesinių pajamų dydį pateikti 4 paveiksle:

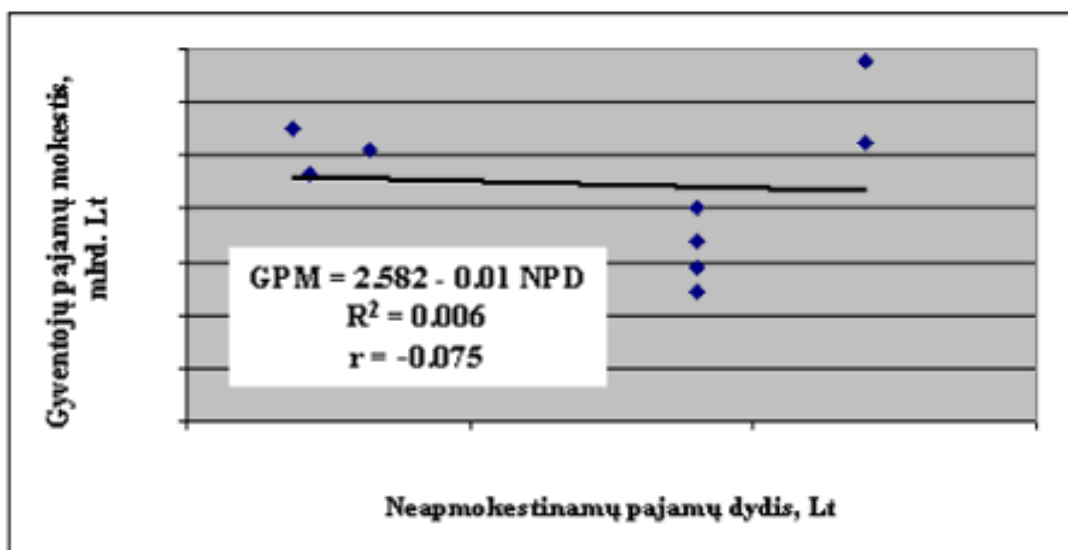

4 pav. NPD ir GPM tarifo pokytis Lietuvoje 2006 – 2013 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės

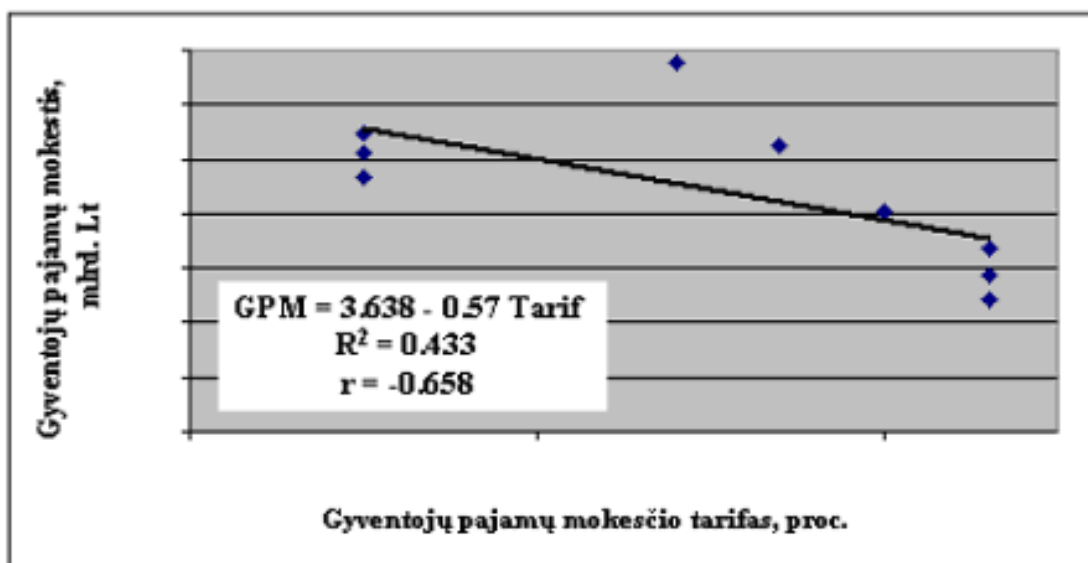
Gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis per nagrinėjamą laikotarpį taip pat buvo keičiamas keletą kartų, kol laipsniškai buvo sumažintas iki 15 procentų 2009 metais. Tai taip pat buvo daroma siekiant sumažinti gyventojams mokestinę naštą, tačiau paskutinis tarifo mažinimas 2009 metais iš esmės buvo tik dalies mokesčio priskyrimas kitam mokesčiui, o gyventojų mokestinė našta ne tik, kad nesumažėjo, bet netgi padidėjo, kadangi pensijų socialinio draudimo mokesčiui ir sveikatos draudimo mokesčiui nėra taikomas neapmokestinamų pajamų dydis. Gyventojų pajamų mokesčio

tarifo pokyčio duomenys už 2006 – 2013 metus pavaizduoti 3 paveiksle. Šių rodiklių tarpusavio ryšys su gyventojų pajamų mokesčiu pavaizduotas 5 ir 6 paveiksluose:

5 pav. GPM ir NPD duomenų sklaida
Šaltinis: Sudaryta darbo autorės

Pagal 5 paveikslo duomenis matome, jog ryšys tarp GPM ir NPD yra labai silpnas (koreliacijos koeficientas $r = 0,075$).

6 pav. GPM ir jo tarifo kitimo duomenų sklaida
Šaltinis: Sudaryta darbo autorės

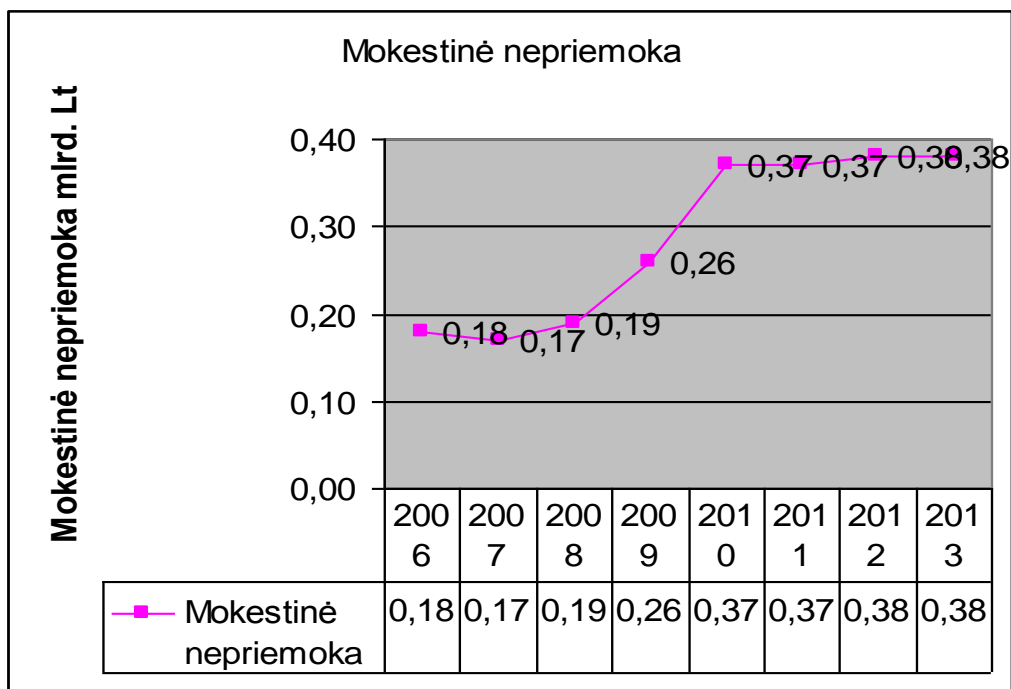
Iš 6 paveikslo duomenų matome, kad ryšys tarp gyventojų pajamų mokesčio ir tarifo dydžio yra vidutinis neigiamas (koreliacijos koeficientas $r = -0,658$; determinacijos koeficientas $R^2 = 0,433$).

Apibendrinant galima teigti, kad gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis per nagrinėjamą laikotarpį taip pat buvo keičiamas keletą kartų. Jis laipsniškai buvo sumažintas iki 15 procentų 2009 metais. Tai taip pat buvo daroma siekiant sumažinti gyventojams mokestinę naštą, tačiau

paskutinis tarifo mažinimas 2009 metais iš esmės buvo tik dalies mokesčio priskyrimas kitam mokesčiui, o gyventojų mokestinė našta ne tik, kad nesumažėjo, bet netgi padidėjo, kadangi pensijų socialinio draudimo mokesčiui ir sveikatos draudimo mokesčiui nėra taikomas neapmokestinamų pajamų dydis.

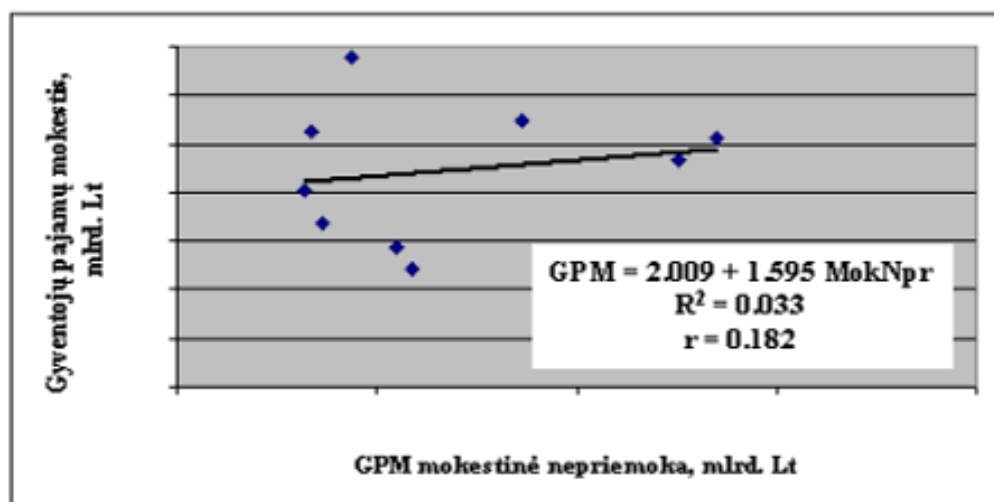
2.1.2. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinių pajamų priklausomybė nuo mokestinės nepriemokos dydžio.

Mokestinė nepriemoka – mokesčių inspekcijos apskaičiuotas ar paties gyventojų deklaruotas, bet nesumokėtas gyventojų pajamų mokestis. Paprastai ši nepriemoka po kurio laiko yra sumokama, tačiau vis dar yra ir į beviltiškas skolas nurašomų nepriemokų. Šių nepriemokų dydį paprastai apsprendžia bendra ekonominė šalies padėtis, kadangi prastėjant ekonominei situacijai gyventojai vis nenoriau moka mokesčius. Mokestinių nepriemokų kitimas 2006 – 2013 metų laikotarpyje yra pateiktas 7 paveiksle:

7 pav. Mokestinės nepriemokos kitimas šalyje 2006 – 2013 m.
Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus

Analizuojant 7 paveikslo duomenis matome, kad mokestinės nepriemokos dydis mažėjęs 2007 metais, 2008 metais vėl pradėjo didėti ir pasiekė 2006 metų lygį. Nuo 2008 m. pradėjęs didėti mokestinės nepriemokos dydis kilo iki 2013 m. Mokestinės nepriemokos ir GPM tarpusavio ryšys pavaizduotas 8 paveiksle:

8 pav. GPM ir mokestinės nepriemokos duomenų sklaida
Šaltinis: Sudaryta darbo autorės

Analizuojant 8 paveikslą galime teigti, kad ryšys tarp mokestinės nepriemokos ir gyventojų pajamų mokesčio yra labai silpnas (koeficientas $r = 0,182$).

Apibendrinant pastarąjį skyrių, galima teigti, kad egzistuoja vidutinio stiprumo tarpusavio ryšys tarp gyventojų pajamų mokesčio tarifo ir jo įplaukų. Šie du nepriklausomi rodikliai didžiąja dalimi veikia gyventojų pajamų mokesčio įplaukų kitimą. Kiti nepriklausomi rodikliai (NPD, mokestinės nepriemokos dydis, bei vidutinis dirbančiųjų skaičius) turi labai silpną sąryšį su gyventojų pajamų mokesčio įplaukomis.

2.2. Gyventojų pajamų mokesčio pokytį įtakojančių veiksnių įtakos įvertinimas

Lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio dydį reikšmingai įtakoja vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydis ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis. Sudaromas daugialypės regresijos modelis, kurio bendras pavidalas panaudojant du nepriklausomus kintamuosius (vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydis ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis), būtų toks:

$$GPM = \beta_0 + \beta_1 * VDU + \beta_2 * \text{Tarif} + \varepsilon_i \quad (1)$$

Nagrinėjamo laikotarpio duomenys įkeliami į 1 modelį ir programinio paketo SPSS20 pagalba apskaičiuojami regresijos modelio koeficientai:

$$GPM_{1\text{modelis}} = -3,029 + 2,431 \text{ VDU} + 0,055 \text{ Tarif} \quad (2)$$

Tikriname 1 modelio prielaidas naudodami SPSS programą. Tikrinimo rezultatai sutraukti 2 lentelėje. Analizuojant tikrinimo rezultatus galima teigti, kad yra pažeista multikolinerumo statistika, kadangi dispersijos mažėjimo daugiklis VIF abiems nepriklausomiems kintamiesiems viršija kritinę reikšmę $VIF = 4$. Modelio tobulinimas buvo atliekamas transformuojant

nepriklausomą kintamąjį VDU, tam buvo naudojami tokie nepriklausomi kintamieji kaip vidutinis dirbančiųjų asmenų skaičius ir neapmokestinamų mėnesinių pajamų dydis. Sudaromi dar du modeliai su transformuotais nepriklausomais kintamaisiais:

2 modelis

$$\text{VDU}_{\text{tr}2} = \text{mean}(\text{VDU}, \text{NPD}, \text{DSk})$$

$$\text{GPM}_{2\text{modelis}} = \beta_0 + \beta_1 \text{VDU}_{\text{tr}2} + \beta_2 * \text{Tarif} + \varepsilon_i \quad (3)$$

3 modelis

$$\text{VDU}_{\text{tr}3} = (\text{VDU} - \text{NPD}) * \text{DSk}$$

$$\text{GPM}_{3\text{modelis}} = \beta_0 + \beta_1 \text{VDU}_{\text{tr}3} + \beta_2 * \text{Tarif} + \varepsilon_i \quad (4)$$

Nagrinėjamo laikotarpio duomenys įkeliami į 2 ir 3 modelį ir programinio paketo SPSS20 pagalba apskaičiuojami regresijos modelių koeficientai:

2 modelis

$$\text{GPM}_{2\text{modelis}} = -4,181 + 5,426 \text{VDU}_{\text{tr}2} + 0,011 \text{Tarif} \quad (5)$$

3 modelis

$$\text{GPM}_{3\text{modelis}} = -1,576 + 1,445 \text{VDU}_{\text{tr}3} + 0,035 \text{Tarif} \quad (6)$$

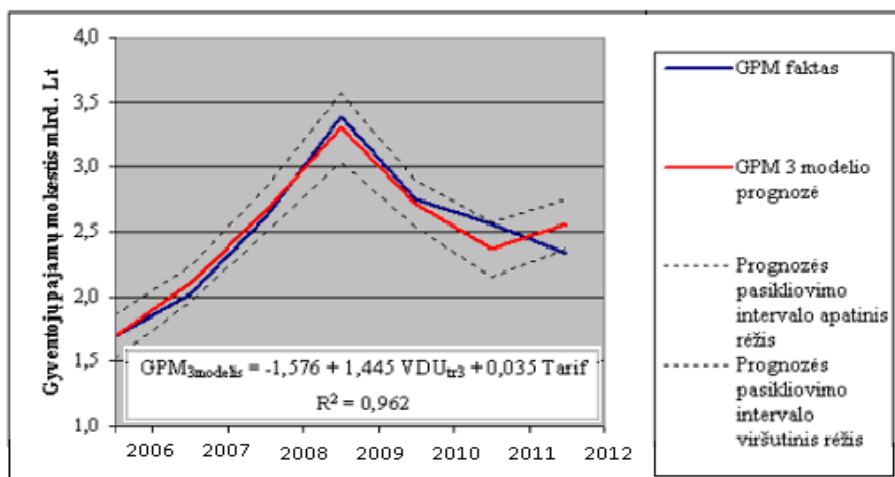
Patikriname šių regresijos modelių prielaidas ir tikrinimo rezultatus pateikiame 2 lentelėje:

2 lentelė

Regresijos modelių prielaidų tikrinimas

Parametrai		1 modelis	2 modelis	3 modelis	Kritinė reikšmė
Koreguotas determinacijos koeficientas		0,974	0,964	0,962	Kuo arčiau 1 tuo geriau
ANOVA – p reikšmė		0,00	0,00	0,00	p < 0,05
T (Stjudento testai atskiriems regresoriams)	VDU _{tr}	0,00	0,00	0,00	p < 0,05
	Tarif	0,003	0,088	0,033	
Dispersijos mažėjimo daugiklis VIF	VDU _{tr}	4,109	2,405	2,754	VIF < 4
	Tarif	4,109	2,405	2,754	
Kuko matas	Maksimali reikšmė	0,869	0,741	0,718	COO < 1
Durbino – Watsono statistika		1,475	1,789	2,157	1,5 > W < 2,5
Shapiro – Wilk testas		0,248	0,512	0,868	p > 0,05
Goldfield – Quandt (GQ) testas		20,38	22,01	28,53	GQ < 161,45

Analizuojant lentelės duomenis, matome, jog 2 modelio skirtingiems regresoriams nepriklausomo kintamojo Tarif reikšmė $p = 0,088$ ir yra didesnė už kritinę reikšmę $p = 0,05$, galime teigti, jog kintamąjį būtina pašalinti iš modelio ir šis modelis bus tik su vienu nepriklausomu kintamuoju. Todėl tolesniame tyrime buvo naudojamas 3 modelis, kurio visos prielaidos tenkina gero regresijos modelio prielaidas. Šio modelio koreguotas determinacijos koeficientas $R^2 = 0,962$, t.y., kad 96,2 procento surenkamų gyventojų pajamų mokesčio įplaukų apsprendžia vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydis bei gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis. Šio modelio ANOVA p reikšmė mažesnė už kritinę reikšmę $p = 0,05$, kas patvirtina, kad priklausomo kintamojo pokyčius lemia nagrinėjami nepriklausomi kintamieji. Stjudento T testai taip pat mažesni už kritinę reikšmę, tad galime teigti, jog nepriklausomi kintamieji statistikai svarbūs ir juos galima naudoti modelyje. Taip pat po VDU nepriklausomo kintamojo transformavimo, 3 modelyje išvengta multikolinerumo problemos, nes dispersijos mažėjimo rodiklis VIF yra mažesnis už kritinę reikšmę $VIF = 4$. Šio modelio duomenyse taip pat nėra išskirčių, kadangi Kuko mato maksimali reikšmė mažesnė už kritinę reikšmę $COO = 1$, taip pat skirtingų stebėjimų duomenų liekamosios paklaidos tarpusavyje nekoreliuoja, kadangi Durbino –Watsono statistika yra tarp $1,5 > W < 2,5$ reikšmių. Shapiro – Wilk testas parodo, jog modelio standartizuotos paklaidos yra normalaus pasiskirstymo, nes $p > 0,05$. Manytina, jog modelio paklaidoms yra būdingas homoskedastiškumas, nes Goldfield – Quandt testo reikšmė yra mažesnė už kritinę reikšmę $GQ < 161,45$. Naudojant šį gautą modelį galima prognozuoti gyventojų pajamų mokesčio lėšų dydį keičiantis jį įtakojantiems veiksniais. Kaip pavyzdį galima teigti, kad padidėjus gyventojų pajamų mokesčio tarifui 1 procentiniu punktu ir kitiems veiksniais nepakitus, lėšos surenkamos iš GPM padidėtų vidutiniškai 35 mln. Lt. Dirbančiųjų skaičiui padidėjus 1 tūkst. vnt. ir kitiems veiksniais nekintant, GPM surinkimas vidutiniškai padidėtų 1,42 mln. Lt. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad teisingas prognozavimas galimas tik tose veiksnų pokyčio ribose, kurias aprašo modelio lygtis. Modelio apskaičiuotos GPM reikšmės ir faktinės GPM reikšmės yra pateiktos 9 paveiksle:

9 pav. GPM gaunamo į biudžetą gaunamos lėšos ir jų prognozė 2006 – 2013 m.
Šaltinis: Sudaryta darbo autorės

Nagrinėdami 9 pav. matome, jog sudarytas modelis pakankamai tiksliai prognozuoja GPM reikšmes. Didesni neatitikimai matomi 2010 - 2011 m., bet ir pastarieji neatitikimai įtelpa į 95 procentų pasiklovimo intervalų rėmus. Pastarojo modelio numatomų elementų neatitikimą 2010 ir 2011 metais galima būtų paaiškinti objektyviomis priežastimis. Valstybėje, beje kaip ir visame pasaulyje, kažkuri dalis gaunamo darbo užmokesčio darbuotojams yra sumokama nelegaliai. Taip pat kaip ir visur egzistuoja nelegalus darbas, kai darbuotojai dirba neįdarbinti. 2008 metais prasidėjus ekonomikos krizei, visų pirma darbdaviai atsisakė nelegalios darbo jėgos, kadangi ją atleisti lengviausia. Žinoma, tuo pat metu buvo mažinamas ir legalus darbo užmokestis ir atleidžiama dalis legaliai dirbančių asmenų. Tačiau nelegalių darbo užmokesčių lygis išliko daugmaž prieš kriziniam lygyje, kadangi paprastai dalį nelegalaus atlyginimo gauna geriausi ir daugiausiai uždirbantys darbuotojai, o jų darbdaviai atleisti ar mažinti jiems algas neskubėjo, tikėdamiesi greito ekonomikos atsigavimo. Bet smunkant ekonomikai, juridiniai asmenys buvo priversti sumažinti darbo užmokesčius net geriausiems darbuotojams, žinoma visų pirma buvo nutrauktas nelegalaus darbo užmokesčio mokėjimas. Dėl to 2010 metais nelegalių atlyginimų lygis Lietuvoje sumažėjo lyginant su prieš tai buvusiais metais. Dėl to išaugo GPM įplaukos, nors kiti jas įtakojantys veiksniai ir sumažėjo. 2011 metais prasidėjo nors ir nežymus ekonomikos augimas.

Apibendrinant 2.2 skyrių, galima teigti, kad sudarytas tiesinės regresijos modelis atspindintis gyventojų pajamų mokesčio įplaukų dydžio priklausomybę nuo transformuoto vidutinio darbo užmokesčio dydžio ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydžio. Padidėjus gyventojų pajamų mokesčio tarifui 1 procentiniu punktu ir kitiems veiksniams nepakitus, lėšos surenkamos iš GPM padidėtų vidutiniškai 35 mln. Lt. Dirbančiųjų skaičiui padidėjus 1 tūkst. vnt. ir kitiems veiksniams nekintant, GPM surinkimas vidutiniškai padidėtų 1,42 mln. Lt. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad teisingas prognozavimas galimas tik tose veiksmų pokyčio ribose, kurias aprašo modelio lygtis.

2.3. Bendrojo vidaus produkto (toliau BVP) ir gyventojų pajamų mokesčio analizė

Per visus metus, išskyrus 2009 m., įplaukoms iš GPM būdinga didėjimo tendencija: per 2006 m. pajamos iš GPM išaugo 13,82 procentų arba 492,94 mln. Lt, per 2007 m. – 12,23 procentų arba 496,56 mln. Lt, per 2008 m. – 12,08 procentų arba 550,48 mln. Lt. Per 2009 m. – sumažėjo 21,61 procentų. Per 2010 m. – pakilo 3,81 procentų. Per 2011 m. – pakilo 10,49 procentų. Per 2012 m. – pakilo 6,02 procentais. Per 2013 m. – pakilo 4,8 procentais. Pagal paskaičiuotą vidutinį gaunamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio augimo tempą matyti, kad laikotarpiu nuo 2006 m. iki 2013 m. vidutiniškai kiekvienais metais įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio pakildavo po 5,21 proc. Matome, kad analizuojamu laikotarpiu pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio vidutinis absoliutinis

kitimas, lyginant su pajamų iš pridėtinės vertės mokesčiu (toliau PVM) absoliutiniu kitimu, buvo 2,54 karto mažesnis. Analizuojamu laikotarpiu Lietuvoje GPM tarifas mažėjo net tris kartus, t.y. 2006 m. liepos 1 d. nuo 33 iki 27 proc., 2008 m. sausio 1 d. nuo 27 iki 24 proc., o nuo 2009 m. sausio 1 d. nuo 24 iki 15 proc.

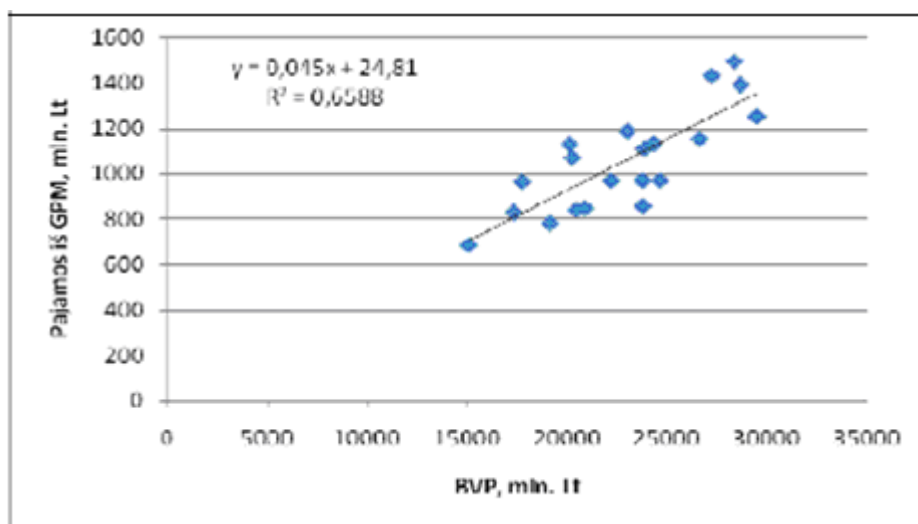
Galime teigti, kad, sumažėjus gyventojų pajamų mokesčio tarifui iki 15 proc., faktiškai darbo užmokesčio pajamos yra apmokestinamos 21 proc. tarifu, nes dar 6 proc. turi būti sumokėti į privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetą. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad sumažinus gyventojų pajamų mokesčio tarifą, įplaukos iš GPM padidėjo, o ne sumažėjo, tad norint įvertinti, gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydį ir pastarojo dydžio poveikį gaunamoms lėšoms, pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio suma gali būti lyginama su bendroju vidaus produktu.

Per 2009 - 2010 metus lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio daliai buvo būdinga mažėjimo tendencija. Todėl galima teigti, kad per 2009 – 2010 m. laikotarpį šio mokesčio našta mažėjo. Tačiau nuo 2011 m. pajamų iš GPM dalis didėjo, tad šio mokesčio našta taip pat pradėjo didėti, tačiau 2007 m. lygio nepasiekė. Daugiausiai pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio dalis mažėjo per 2009 m. nuo 4,59 iki 4,10 proc. Šiam pastarojo rodiklio kritimui poveikio turėjo tai, kad gaunamos lėšos iš gyventojų pajamų mokesčio sumažėjo 25,80 proc. ir šis rodiklis mažėjo sparčiau nei bendrojo vidaus produkto, kuris krito 16,94 proc. Galime teigti, jog per 2006 m. gyventojų pajamų mokesčio pajamų dalis mažėjo 0,05 procentinio punkto, per 2007 m. – 0,28 procentinio punkto, o 2008 m. – 0,03 procentinio punkto, pastarųjų rodiklių kritimą labiau paveikė greitas bendrojo vidaus produkto augimas negu gaunamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio. Tokia pati tendencija vyravo ir 2011 – 2013 m.

Matome, jog per analizuojamą laikotarpį pirmą kartą gyventojų pajamų mokesčio tarifas buvo sumažintas 2006 m. trečią ketvirtį, tad tikslingiau išanalizuoti ir įvertinti gyventojų pajamų mokesčio gaunamų lėšų dalies santykinio rodiklio kitimą ne metais, o ketvirčius. Tad išanalizavus galime teigti, kad nuo 2006 m. trečiojo ketvirčio iki 2007 m. ketvirtojo ketvirčio, kai gyventojų pajamų mokesčio tarifas sumažėjo iki 27 procentų, lyginant su nuo 2005 pirmojo ketvirčio iki 2006 m. antrojo ketvirčio, kai gyventojų pajamų mokesčio tarifas buvo 33 procentai, gyventojų pajamų mokesčio gaunamų lėšų dalis sumažėjo nuo 4,97 iki 4,64 proc., t. y. 0,33 procentinio punkto. Tuo tarpu nuo 2007 m. ketvirtojo ketvirčio iki 2009 m. pirmojo ketvirčio, kai gyventojų pajamų mokesčio tarifas buvo sumažintas iki 15 procentų, palyginant su nuo 2007 m. ketvirtojo ketvirčio iki 2009 m. pirmojo ketvirčio, kai buvo taikomas 27 procentų gyventojų pajamų mokesčio tarifas, gyventojų pajamų dalis sumažėjo tik iki 0,20 procentinio punkto.

Apibendrinant galime teigti, jog 2006–2013 m. laikotarpiu gyventojų pajamų mokesčio tarifui sumažėjus, gaunamos pajamos iš gyventojų pajamų mokesčio taip pat sumažėjo. Bet būtina išskirti, jog gyventojų pajamų mokesčio tarifui per nagrinėjamą laikotarpį mažėjus nuo 33 procentų iki 15

procentų, gaunamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio dalies sumažėjimas buvo tik 0,9 procentinio punkto. Tad norint išanalizuoti, kiek gaunamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio būtų gauta į biudžetą, jei gyventojų pajamų mokesčio dydis nekistų. Tarkime, jog gaunamos lėšos iš gyventojų pajamų mokesčio stipriai susijusios su ekonomine šalies situacija. Tad nagrinėta, koks sąryšis yra tarp bendrojo vidaus produkto ir gyventojų pajamų mokesčio pajamų bei kiek pasikeitus bendrajam vidaus produktui, kinta gaunamos lėšos iš gyventojų pajamų mokesčio.

10 pav. BVP ir GPM pajamų ryšys.
Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Iš paveiklo matyti, kad tarp gyventojų pajamų mokesčio ir bendrojo vidaus produkto yra teigiamas tiesinis ryšys, t. y. bendrajam vidaus produktui didėjant, taip pat padidėja gaunamos lėšos ir iš gyventojų pajamų mokesčio.

Rodiklis	Reikšmė
Tiesinės koreliacijos koeficientas	0,81
Regresijos koeficientas	0,05
Elastingumo koeficientas	0,67
t kriterijus	5,86
t kritinė reikšmė	1,73

11 paveikslas. Pajamų iš GPM ir BVP ryšio glaudumo rodikliai
Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Analizuojant 11 paveikslą, matome, kad sąsaja tarp gyventojų pajamų mokesčio gaunamų lėšų ir bendrojo vidaus produkto yra stiprus, kadangi tiesinės koreliacijos koeficientas yra 0,81. Jei reikšmingumo lygmuo = 0,05, o laisvės laipsnis (n-2)=20-2=18, tuomet t kritinė reikšmė - 1,73.

Kadangi t kritinė reikšmė yra mažesnė už t kriterijaus reikšmę (1,73), manome, kad tarp gyventojų pajamų mokesčio gaunamų lėšų ir bendrojo vidaus produkto tikrai yra ryšys.

Atsižvelgus į regresijos koeficientą matome, kad bendrajam vidaus produktui padidėjus 1 tūkst. Lt, gaunamos lėšos iš gyventojų pajamų mokesčio padidėja 0,05 tūkst. Lt. Analizuojant elastingumo koeficientą galime teigti, kad bendrajam vidaus produktui padidėjus 1 proc., gaunamos lėšos iš gyventojų pajamų mokesčio padidėja 0,67 proc. Tad išsikeliamas teiginys, kad pateiktas šio sąryšio dėsningumas tarp gaunamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio ir bendrojo vidaus produkto pokyčių išliko, tad šiame darbe toliau bus norima apskaičiuoti, kiek gaunamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio būtų gauta, jei gyventojų pajamų mokesčio tarifas būtų didinamas arba nekeičiamas. Gaunamos lėšos iš gyventojų pajamų mokesčio skaičiuotos remiantis elastingumo koeficientu. Tačiau, atlikti gaunamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio tik statiniai skaičiavimai, kai į vertinimą buvo neįtraukti duomenys, kaip kistų gyventojų pajamų mokesčio gaunamos lėšos dėl Lafero efekto. Metiniai biudžeto nuostoliai dėl gyventojų pajamų mokesčio tarifo sumažinimo vidutiniškai sudarytų apie 394 mln. Lt (apskaičiuotas pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio, palyginti su hipotetiniu atveju, vidurkis) ir vidutiniškai kasmet sudarytų apie 0,43 proc. BVP.

Analizuojant gyventojų pajamų mokesčio dydį ir jo poveikį gaunamoms lėšoms, reikšminga būtų įterpti duomenis apie disponuojamųjų gaunamų lėšų dinamiką. Pasak pasiūlos teorijos šalininkų, mokesčių mažinimas visada skatins disponuojamųjų pajamų padidėjimą ir atitinkamai padidina pasiūlą darbo rinkoje, o tai skatina ekonomikos augimą. Reikėtų išskirti ir pinigų kiekio didėjimą, kuris gali sąlygoti infliaciją, tad labai svarbu įvertinti realiųjų pajamų pokyčius.

Vidutiniškai namų ūkių disponuojamosios lėšos asmeniui buvo 713,1 Lt per mėnesį. Didžiausias metų pokytis nustatytas 2007 m., kai disponuojamosios lėšos vienam nariui pakilo 29,30 procentų per mėnesį arba 180,3 Lt. Svarbiausia įvertinti vartojimo kainų kilimą, realiosios lėšos pakilo 19,4 procentų, o per pastaruosius metus gyventojų pajamų mokesčio tarifas sumažėjo 6 procentiniais punktais (nuo 33 iki 27 proc.).

Atsižvelgus į tai, jog vienas iš veiksnių, nulėmusių namų ūkių disponuojamųjų gaunamų lėšų pakitimą, buvo GPM tarifo mažėjimas, manytina, kad šio mokesčio tarifo sumažinimas lėmė teigiamą poveikį, nes disponuojamoms piniginiams lėšoms ir realioms pajamoms, atsižvelgus į vartojimo kainų kilimą, būdinga kilimo kryptis. Augančios disponuojamosios gaunamos lėšos ir vartojimui naudojama pinigų dalis taip pat paveikė ir gaunamų lėšų iš pridėtinės vertės mokesčio (toliau PVM) pakilimui.

Apibendrinant galima teigti, pagal paskaičiuotą vidutinį gaunamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio augimo tempą matyti, kad laikotarpiu nuo 2006 m. iki 2013 m. vidutiniškai kiekvienais metais įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio pakildavo po 5,21 proc. Matome, kad analizuojamu laikotarpiu pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio vidutinis absoliutinis kitimas, lyginant su pajamų

iš pridėtinės vertės mokesčiu (toliau PVM) absoliutiniu kitimu, buvo 2,54 karto mažesnis. Galime teigti, kad, sumažėjus gyventojų pajamų mokesčio tarifui iki 15 proc., faktiškai darbo užmokesčio pajamos yra apmokestinamos 21 proc. tarifu, nes dar 6 proc. turi būti sumokėti į privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetą. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad sumažinus gyventojų pajamų mokesčio tarifą, įplaukos iš GPM padidėjo, o ne sumažėjo.

2.4. Gyventojų pajamų ir pelno mokesčio analizė

Pelno mokesčio padidėjimas teoriškai mažiausiai paveiktų bendrą šalies ekonominę situaciją. Pastarojo mokesčio tarifo padidėjimas neigiamai paveiktų įmonių galimybes investuoti į plėtrą, naujų darbo vietų sukūrimą ar šalies gamintojų konkurencingumo stiprinimą. Taip pat galime teigti, kad pelno mokesčio padidėjimo neigiamą poveikį atstotų sumažėjęs gyventojų pajamų mokestis ir gyventojų disponuojamų pajamų augimas. Norint nustatyti koks turėtų būti pelno mokesčio tarifas, būtina apžvelgti tris šio mokesčio tarifo atvejus:

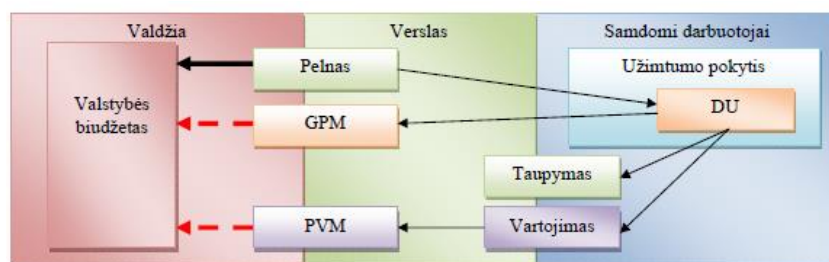
1) didesnis nei GPM tarifas. Privatūs asmenys turėtų mokėti mažesnę tarifą už įmones, nes pastarieji daugiau naudoja valstybės teikiamas viešąsias gėrybes.

2) toks pats, kaip GPM tarifas. Būtų sunku įvertinti, kas ir kiek panaudoja viešųjų gėrybių, tad geriausia būtų nuspręsti, kad nėra labai svarbu, kiek yra naudojama infrastruktūra, svarbiausia yra tai, kad naudojama yra iš principo. Atsižvelgiant į šį susitarimą teisingiausia būtų fizinius ir juridinius asmenis apmokestinti vienodu tarifu.

3) mažesnis nei GPM tarifas. Taip pat galima būtų pagrįsti pelno apmokestinimą mažesniu tarifu tuo, kad viešąsias gėrybes juridiniai asmenys kuria patys, nes kuria darbo vietas, investuoja į žmonių išsilavinimą, technologijas, pritraukia daugiau investicijų bei aktyvina šalies vystimąsi.

Taigi, nagrinėti kažkurį mokestį, ir neatsižvelgti į visą mokesčių sistemą, jos situaciją valstybėje ir tuo metu vykstančius ekonominius bei politinius procesus valstybėje, yra neefektyvu, nes mokesčių tarifus reguliuoja skirtingų mokesčių derinimas tarpusavyje.

Galima teigti ir tai, kad pelnas įtakoja ekonomikos ar verslo procesus, paveikia ir PVM, socialinio draudimo įmokas, gyventojų pajamų mokestį. Būtina įvertinti netiesioginį poveikį, kurią daro pajamų mokestis, valstybės pajamoms (12 pav.).

12 pav. Pelno mokesčio poveikio šalies gaunamoms lėšoms modelis
Šaltinis: sudaryta Arianos Ūsienės, 2009

Darbo užmokesčio ir visų gyventojų pajamas tiesiogiai įtakoja gyventojų užimtumo pokyčiai. Kadangi, iš darbo užmokesčio yra išskaičiuojamas GPM, tad galime teigti, kad pokyčiai pelne, paveikia gyventojų užimtumą, ir netiesiogiai įtakoja gyventojų pajamų mokesčio surinkimą. Jei didėja bendrovių pelnas, tuomet padidėja gyventojų pajamos ir dėl to didėja gyventojų pajamų mokesčio surinkimas. Ir atvirkščiai, jei sumažėja pelnas, tuomet dėl to mažėja ir gyventojų pajamų mokestis. Jei padidėja gyventojų pajamos, tuomet gyventojai pradeda daugiau vartoti ir gerėja jų gyvenimas. Neoklasikinė ekonomikos teorija teigia, kad dalis pajamų yra suvartojama, o dalis – taupoma. Tad, padidėjęs vartojimas padidina pridėtinės vertės mokesčio pajamas valstybei. Pelnas veikia didėjantį ar mažėjantį gyventojų vartojimą, tai įtakoja ir PVM padidėjimą arba sumažėjimą. Žinoma ne visų pajamų pokytis iš gyventojų pajamų mokesčio ar pridėtinės vertės mokesčio per nagrinėjamą laikotarpį yra paaiškinamas pelno pokyčiu.

Gaunamos lėšos, kurios yra netiesiogiai nulemtos įmonių ir bendrovių pelno, analizuojamos pagal šią formulę:

$$R_{\text{Kitas}} = \text{AddDU} * \text{TAX}_{\text{GPM}} + \text{AddCO} * \text{TAX}_{\text{PVM}} \quad (7)$$

čia *Kitas R* - netiesioginis pelno mokesčio poveikis šalies gaunamoms lėšoms; *AddDU* – atlyginimo kitimas dėl pelno kitimo; *AddCO* - piliečių vartojimo kitimas dėl pelno kitimo; *GPM TAX* – faktinis GPM tarifas, kuris galiojo per analizuojamą laikotarpį; *PVM TAX* – faktinis pridėtinės vertės mokesčio tarifas, kuris galiojo per analizuojamą laikotarpį.

GPM bei pridėtinės vertės mokesčio surinkimo pakitimai yra tik ta dalis, kuri yra sąlygota pelno pakitimų. Ši dalis įvertinama pagal šias formules:

$$\text{AddDU} = \alpha * \Delta \text{DU} * \Delta P \quad (8)$$

čia ΔP - tai pelno pakitimas per analizuojamą laikotarpį, α – koeficientas, kuris parodo, kokią dalį pelno vieno procentinio punkto pokytis sudaro išmokėtų atlyginimų pokytyje, ΔDU – išmokėto darbo užmokesčio pakitimas per analizuojamą laikotarpį.

$$\text{AddCO} = c * \text{AddDU} \quad (9)$$

čia *c* - koeficientas, nusakantis, kokią dalį gaunamų lėšų asmuo vidutiniškai suvartoja. Galime teigti, kad vartojimo koeficientas *c* yra nustatytas – vartojimo dalis nuo gaunamos lėšos nekinta nepriklausomai nuo gaunamų lėšų dydžio.

Apibendrinant šį skyrių galime teigti, kad analizuoti kažkurį vieną mokesčių, ir neatsižvelgti į visą mokesčių sistemą ir analizuojamą laikotarpį esančią situaciją, tame tarpe ir į vykstančią ekonominę ir politinę kaitą valstybėje, yra neveiksminga, nes mokesčių tarifų tvarkos svertai yra ne mokesčių tarifai, o įvairių mokesčių tarpusavio derinime. Pakitimai piliečių užimtume atitinkamai tiesiogiai įtakoja atlyginimo ir visų piliečių gaunamas lėšas. Kadangi iš atlyginimo yra išskaičiuojamas GPM, tai galima teigti, jog pelno pakitimai, paveikdami asmenų užimtumą,

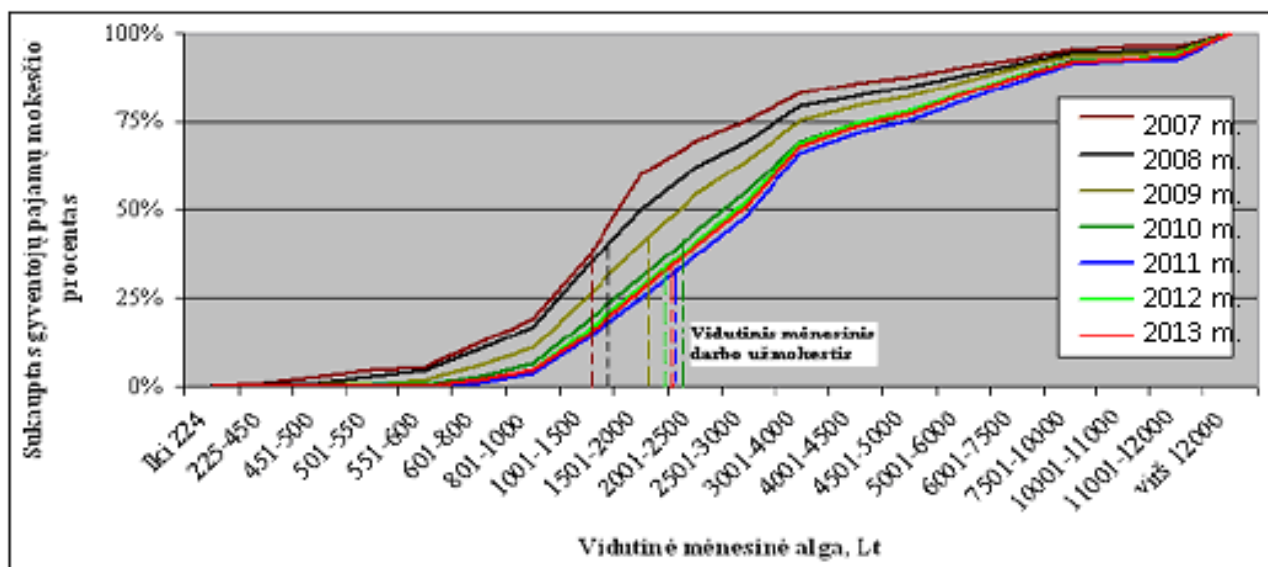
netiesiogiai įtakoja gyventojų pajamų mokesčio surinkimą. Didėjant juridinių asmenų pelnui, taip pat auga ir piliečių gaunamos lėšos, bei auga gyventojų pajamų mokesčio surinkimas ir atvirkščiai, sumažėjus pelnui, dėl to netiesiogiai sumažėja ir gyventojų pajamų mokesčio surinkimas.

2.5. Mokesčio tarifo įtakos gyventojų pajamų mokesčio pajamoms įvertinimas.

Nuo 2009 m. valstybės gyventojų gaunamoms lėšoms taikomas 15 procentų mokesčio tarifas. Mokesčio naštos mažėjimui asmenims, gaunantiems mažiausias pajamas taikomas neapmokestinamų pajamų dydis (toliau NPD), kuris nuo 2009 m. iki 2013 m. buvo apskaičiuojamas pagal šią formulę:

$$NPD = 470 - 0,2 * (\text{gyventojo pajamos} - 800) \quad (10)$$

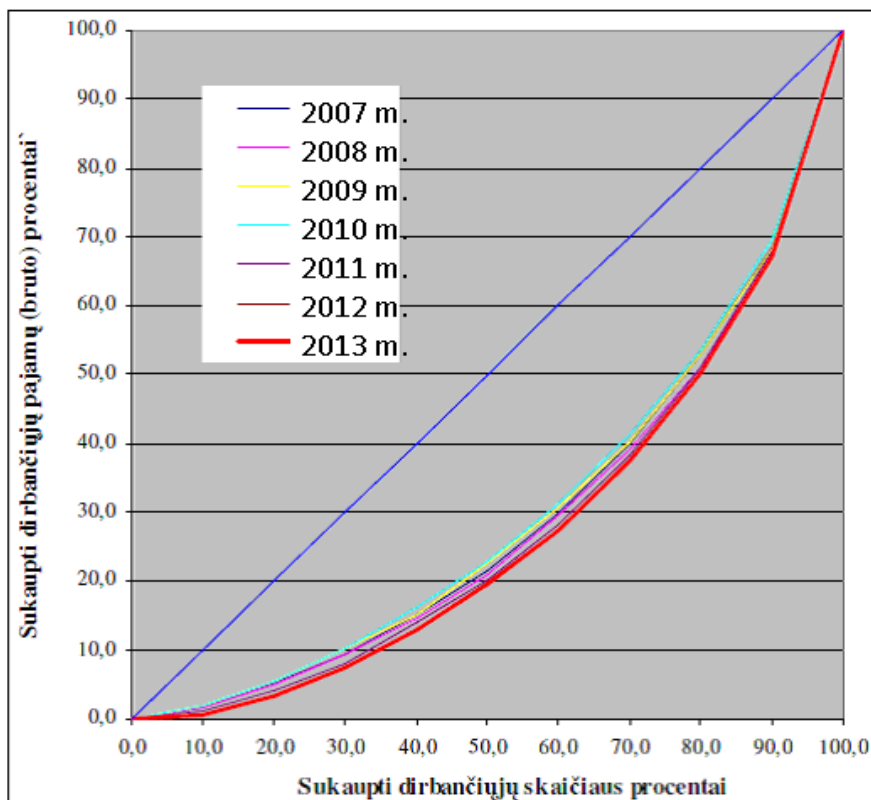
Kartu su šia formule, atsiranda ir gyventojų pajamų mokesčio progresyvumas. Kai kurie ekonomistai ir politikai nurodo, kad didžiausias įnašas į biudžetą iš GPM sumokamas mažas pajamas gaunančių gyventojų, nes jų yra daugiausia, o didelės pajamas gaunančių gyventojų sumokamas GPM yra tik simboliškas. Tad išnagrinėjus GPM įplaukų didinimo galimybes reikia nustatyti kaip pasiskirsto biudžeto įplaukos iš GPM priklausomai nuo gaunamo atlyginimo. Ši priklausomybė pateikta 13 paveiksle:

13 pav. Įplaukų iš GPM pasiskirstymas pagal atlyginimus 2007 – 2013 m.
Šaltinis: Sudaryta darbo autorės

Analizuojant 13 paveikslą, matome, kad dirbantys asmenys, kurie gauna atlyginimus, žemesnius nei vidutinis valstybės atlyginimas, suformuoja apie 35 procentus įplaukų iš GPM, o likę 65 procentai įplaukų iš GPM yra formuojami dirbančiųjų, gaunančių didesnę darbo užmokestį nei

vidutinis darbo užmokestis. Todėl didžiąją mokesčių pajamų dalį formuoja didesnes pajamas gaunantys dirbantieji. Tai atitinka mokesčių vertikalųjį teisingumo principą, kai didesnes pajamas gaunantys turi sumokėti daugiau mokesčių. Taigi galima teigti, kad gyventojų gaunamų lėšų apmokestinimo sistema siekia mažinti gyventojų gaunamų lėšų nelygybę mažiau apmokestindama mažas pajamas gaunančius gyventojus ir daugiau apmokestindama didesnes pajamas gaunančius gyventojus. Bet naudojant Lorenzo kreivę, galime tiksliai išmatuoti gaunamų lėšų nelygybę, kuri pateikia grafiniame pavidale gaunamų lėšų pasiskirstymą, o apskaičiavus Gini koeficientą, išanalizuotume matematiškai pajamų pasiskirstymo nelygumą. Kad būtų galima apskaičiuoti šiuos koeficientus ir nubrėžti Lorenzo kreivę perskaičiuojame dirbančiųjų skaičiaus pasiskirstymo pagal gaunamas pajamas variacine eilute į dešimt lygių dalių pagal dirbančiųjų skaičių. Tuomet pirmasis decilis D1 bus tas gaunamų lėšų dydis, kuris išskiria 10 procentų mažiausius atlyginimus gaunančių dirbančiųjų nuo 90 procentų likusių dirbančiųjų. Taip išdėsčius eilutę galima numatyti tarpdecilinius ryšius. Gaunamų lėšų nelygybei numatyti yra naudojamas D9/D1 ryšys, kuris vadinamas deciliniu gaunamų lėšų diferenciacijos koeficientu. Šiuos dydžius apskaičiavus prieš sumokant gyventojų pajamų mokestį ir po jo sumokėjimo, galima spręsti kaip pasikeitė pajamų pasiskirstymo nelygybė. Šie dydžiai apskaičiuoti gyventojų pajamoms prieš sumokant gyventojų pajamų mokestį analizuojamu laikotarpiu pavaizduoti 14 paveiksle pateiktoje Lorenzo kreivėje:

14 pav. Dirbančiųjų gaunamų lėšų (bruto), Lorenzo kreivė 2007 – 2013 m.
Šaltinis: Sudaryta darbo autorės

Remiantis grafiku, kuris pateiktas 14 paveiksle, matome, kad jame atsispindi dirbančiųjų bruto gaunamų lėšų pasiskirstymas tarp bendro dirbančiųjų skaičiaus. Darbo užmokesčio dydžio pasiskirstymas yra netolygus. Vos 10 procentų dirbančiųjų, kurie gauna mažiausią atlyginimą, 2007 – 2013 m. vidutiniškai gavo tik 1,4 procento visų valstybėje uždirbamų pajamų, o 10 procentų dirbančiųjų gaunančių didžiausius atlyginimus 2007 – 2013 m. vidutiniškai gavo 31,8 procento visų valstybėje uždirbamų pajamų. Decilinis diferenciacijos koeficientas buvo mažiausias 2008 metais, o 2009 metais jis beveik dvigubai padidėjo. Tai įvyko nes pasikeitė gyventojų pajamų mokesčio tarifas ir išaugo dirbančiųjų, gaunančių labai mažus atlyginimus skaičius. 2010 metais šis koeficientas toliau didėjo dėl darbuotojų gaunančių labai mažas algas didėjimo. Tačiau šis pajamų nelygybės matavimo koeficientas parodo tik didžiausias ir mažiausias pajamas gaunančių dirbančiųjų santykį ir visiškai nedetalizuoja vidutines pajamas gaunančių darbuotojų. Todėl pasaulyje plačiai paplitęs kitas pajamų nelygybės matavimo koeficientas – Gini koeficientas, kurio reikšmė analizuojamu laikotarpiu mažiausia buvo 2008 metais ir siekė 0,396, o po to šis koeficientas padidėjo ir 2010 metais pasiekė 0,446 lygį. Kadangi pasaulyje yra priimta skaityti, kad kai Gini koeficientas viršija 0,3 reikšmę jau pasireiškia esminė nelygybė pajamose, tai galima teigti, kad Lietuvoje dirbančiųjų pajamose yra didelė nelygybė.

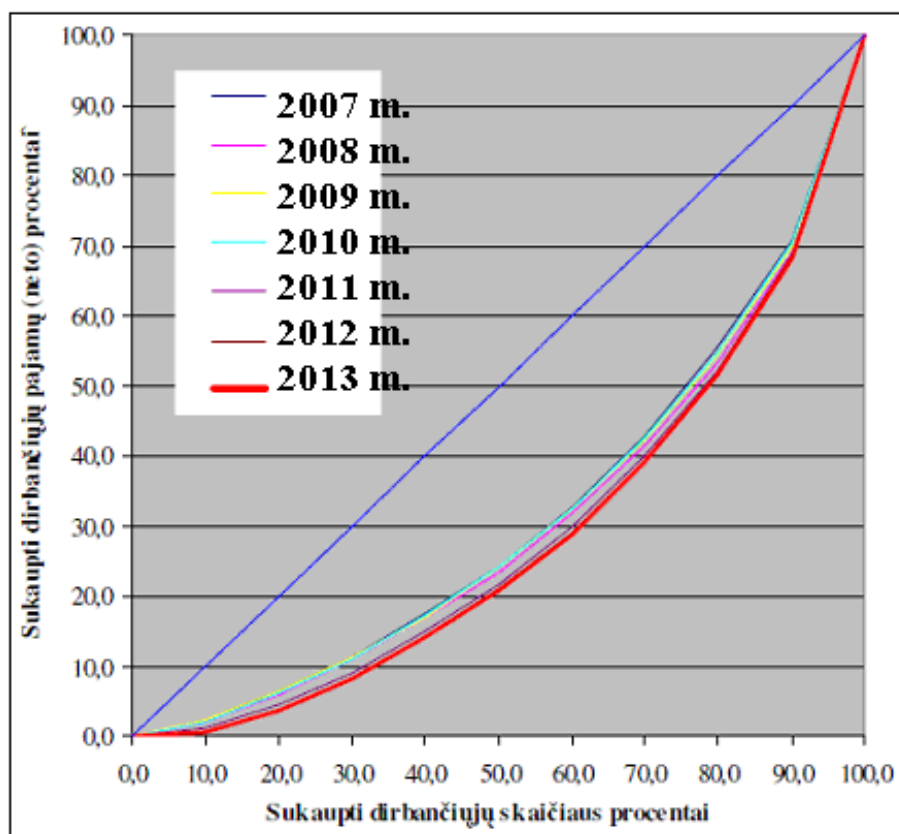
3 lentelė.

Dirbančiųjų pajamų (bruto) nelygybės koeficientai

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Decilinis diferenciacijos koeficientas	10,19	8,61	8,58	17,20	29,00	28,50	29,00	29,50
Lorenzo koeficientas	0,310	0,297	0,289	0,319	0,326	0,327	0,328	0,329
Gini koeficientas	0,423	0,406	0,396	0,434	0,446	0,448	0,450	0,452

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Šią nelygybę galima būtų mažinti mažinant nedideles pajamas gaunančių dirbančiųjų apmokestinimą ir didinant dideles pajamas gaunančių dirbančiųjų apmokestinimą. Tai kaip tik ir yra viena iš gyventojų pajamų mokesčio funkcijų. Todėl 15 paveiksle yra pateikta dirbančiųjų neto pajamų pasiskirstymas tarp visų darbuotojų skaičiaus:

15 pav. Dirbančiųjų pajamų (neto), Lorenco kreivė 2007 – 2013 m.
Šaltinis: Sudaryta darbo autorės

Analizuojant 15 paveikslą, galima teigti, kad dirbančiųjų gaunamų lėšų (neto) pasiskirstymas tarp bendro dirbančiųjų skaičiaus keitėsi nežymiai. Apibendrinti šio tyrimo rezultatai pateikti 4 lentelėje:

4 lentelė.

Dirbančiųjų pajamų (neto) nelygybės koeficientai

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Decilinis diferenciacijos koeficientas	8,32	6,78	7,57	15,09	28,17	23,86	24,50	26,18
Lorenzo koeficientas	0,286	0,278	0,275	0,302	0,310	0,313	0,316	0,319
Gini koeficientas	0,391	0,379	0,378	0,416	0,428	0,429	0,430	0,431

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Remiantis lentelės duomenimis galima teigti, kad GPM gyventojų pajamų nelygybę sumažina, tačiau nežymiai. Šio mokesčio progresyvumas nedidelis ir siekiant padidinti biudžeto pajamas iš šio mokesčio, tikslinga keisti jo tarifą taip, kad mokesčio progresyvumas padidėtų.

Nagrinėjamu laikotarpiu LR Seimui buvo pateikti gyventojų pajamų mokesčio pakeitimo įstatymo projektai. Dalis jų buvo priimta. Tačiau nei viename GPM pakeitimo įstatymo projekte nebuvo pasiūlyta padidinti neapmokestinamų pajamų minimumo, nes tai tiesiogiai sumažina

įplaukas. Šio įstatymo pakeitimų tikslas - sumažinti dirbančiųjų pajamų nelygybę, t.y. padidinti darbuotojų, kurie gauna ne mažus darbo užmokesčius apmokestinimą, tačiau nekeisti mažus darbo užmokesčius gaunančių dirbančiųjų apmokestinimo. Panaudojant 2013 metų dirbančiųjų skaičiaus pasiskirstymą pagal gaunamo atlyginimo dydį buvo paskaičiuota kokių procentu sumažės ar padidės biudžeto įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio pakeitus mokesčio tarifus, bei apskaičiuota kaip pasikeis pagrindiniai pajamų nelygybės matavimo koeficientai. Apibendrinti tyrimo rezultatai pateikti 5 lentelėje:

5 lentelė.

Dirbančiųjų pajamų (neto) nelygybės koeficientai po tarifo pakeitimų

	2013 m.	XIP - 3038	XIP - 3938	Darbo partija
Biudžeto įplaukos lyginamos su 2013 m.	100%	117%	96%	86%
Decilinis diferenciacijos koeficientas	23,86	21,13	24	24
Lorenzo koeficientas	0,313	0,296	0,29	0,309
Gini koeficientas	0,429	0,401	0,401	0,423

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Remiantis 5 lentelės duomenimis galima teigti, kad geriausiai pajamų nelygybę mažina gyventojų pajamų mokesčio tarifo keitimas pagal projektą XIP-3938 (Pasak Lietuvos Respublikos vyriausybės (2012), „šiam projekte siūloma keisti gyventojų pajamų mokesčio tarifą: GPM dydis yra 5 procentai, jei pastarajame straipsnyje nenurodyti kiti gyventojų pajamų mokesčio dydžiai. Pajamoms, kurios gautos iš veiklos, nurodytos pastarojo įstatymo 2 straipsnio 7 ir 34 dalyse taikomi tarifo dydžiai: mėnesinių gaunamų lėšų daliai, iki 1 250 litų arba metinių gaunamų lėšų daliai, iki 15 000 litų būtų taikomas 5 procentų tarifo dydis; mėnesinių gaunamų lėšų daliai, nuo 1 251 lito iki 8 000 litų arba metinių gaunamų lėšų daliai, nuo 15 001 litų iki 96 000 litų būtų taikomas 20 procentų tarifo dydis; mėnesinių gaunamų lėšų daliai, nuo 8 001 lito arba metinių gaunamų lėšų daliai nuo 96 001 litų būtų taikomas 35 procentų tarifo dydis. Nuolat Lietuvoje gyvenantiems asmenims, kurie augina vaiką iki 18 metų, taip pat ir vyresnį, jei jis mokosi dieninėje bendrojo lavinimo mokykloje būtų taikomas nulinis gaunamų lėšų mokesčio tarifas metinėms iki 9 600 litų ar mėnesinėms iki 800 litų gaunamoms lėšoms. Nuolat Lietuvoje gyvenantiems asmenims, kurie augina du vaikus iki 18 metų, taip pat ir vyresnius, jei pastarieji mokosi dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose, būtų taikomas nulinis gaunamų lėšų mokesčio tarifas metinėms iki 15 000 litų arba iki 1250 litų mėnesinėms gaunamoms lėšoms. Jei auginami trys ir daugiau vaikų, už kiekvieną paskesnį vaiką 15 000 litų metinių arba iki 1250 litų mėnesinių gaunamų lėšų suma, apmokestinama nuliniu GPM tarifu, didinama 200 litų.“), tačiau įplaukos dėl jo sumažėtų apie 4 procentus. Tai nėra daug, atsižvelgiant į finansų ministerijos prognozes, kad Lietuvos ekonomika 2015 metais augs

vidutiniškai 3,6 procento, dėl to turėtų didėti ir atlyginimai ir biudžeto įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio. Taip pat pagal šį projektą didžiausias pajamas gaunantys dirbantieji būtų apmokestinti 35 procentų pajamų mokesčio tarifu, dėl ko gali padidėti nelegalių atlyginimų mokėjimas, taip pat gali sulėtėti inovacijų diegimas. Dėl šių reiškinų biudžeto įplaukos gali dar sumažėti. Taip pat pagal šį projektą darbo pajamų nelygybė sumažėja (Gini koeficientas nuo 0,429 krinta iki 0,401), tačiau mažas pajamas gaunančių darbuotojų padėtis gerėja nors ir labai nedaug.

Pagal įstatymo pakeitimo projektą Nr. XIP-3038 (Pasak Lietuvos Respublikos vyriausybės (2012), „šiam projekte siūloma keisti gyventojų pajamų mokesčio tarifą: metinių pajamų dalis, neviršijanti 48 tūkst. litų, apmokestinama 15 proc. tarifu; Metinių pajamų dalis, viršijanti 48 tūkst. litų, bet neviršijanti 120 tūkst. litų apmokestinama 33 proc. tarifu; Metinių pajamų dalis, viršijanti 120 tūkst. litų apmokestinama 40 proc. tarifu.“) buvo planuota, kad pajamų nelygybė ne tik bus sumažinta, tačiau ir labai padidėtų biudžeto įplaukos, bet jis numato dideles algas gaunančių darbuotojų pajamas apmokestinti dar didesniu tarifu – 40 procentų, dėl ko ankščiau minėti reiškiniai, kaip nelegalios algos ir inovacijų lėtėjimas gali dar labiau pasireikšti, todėl biudžeto įplaukos gali didėti labai nežymiai, o ekonomikos augimui būtų padaryta didelė žala. Taip pat pagal šį projektą mažas pajamas gaunančių darbuotojų padėtis visiškai nepagerėja, o biudžeto augimas ir pajamų nelygybės mažėjimas gaunamas tik dideles pajamas gaunančių darbuotojų atlyginimų didesniu apmokestinimu. Trečiasis darbo partijos pasiūlytas projektas (Pasak Arvydo Repečkos (2013), „darbo partija siūlė pakeisti tik GPM tarifo dydį: metinių gaunamų lėšų dalis, kuri yra mažesnė nei 24 tūkst. litų, būtų apmokestinama 10 procentų tarifu; Metinių gaunamų lėšų dalis, kuri būtų didesnė nei 24 tūkst. litų, tačiau mažesnė nei 60 tūkst. litų būtų apmokestinama 15 procentų tarifu; Metinių gaunamų lėšų dalis, kuri būtų didesnė nei 60 tūkst. litų, tačiau būtų mažesnė nei 120 tūkst. litų būtų apmokestinama 25 procentų tarifu; Metinių gaunamų lėšų dalis, kuri būtų didesnė nei 120 tūkst. litų būtų apmokestinama 40 procentų tarifu.“) ženkliai sumažindamas biudžeto įplaukas pajamų nelygybės praktiškai nemažina, dėl ko yra visiškai nesvarstytinas.

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, kad didinant GPM tarifo dydį biudžeto įplaukos iš šio mokesčio auga, tačiau nagrinėjamu laikotarpiu esama gyventojų pajamų mokesčio tarifo struktūra sudarė sąlygas egzistuoti žymiai dirbančiųjų gaunamų lėšų nelygybei. Todėl įstatymų leidėjai siūlo keisti darbo pajamų apmokestinimo vieningą 15 procentų tarifą į progresinį. Išnagrinėti patys vėliausi tokių siūlymų projektai, kurie visi seimo buvo atmesti, tačiau po seimo rinkimų pasikeitus valdančiajai daugumai vėl gali būti teikiami.

2.6. Progresinio pajamų mokesčio įvedimo galimybės Lietuvoje

Lietuvoje dažnai diskutuojama ir dėl progresinio gyventojų pajamų mokesčio įvedimo. Remiantis LR Seimo ekonomikos komiteto išvadamis buvo įvertintas LR GPM įstatymo 6 str. pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIP-442. Pastarojo komiteto išvadose buvo aptarta, kad noras įvesti progresinius mokesčius Lietuvoje, gali pakenkti jos, kaip valstybės, kuri siekia tiesioginių investicijų, įvaizdžiui ir sumažinti jos konkurencingumą. Buvo išreikšta nuomonė, kad progresinė apmokestinimo sistema tai ne būdas padidinti ūkio konkurencingumą, o būdas pasiekti socialinius, politinius ar fiskalinius tikslus, tokius kaip pajamų mokesčio mažinimas daliai gyventojų (gaunančių mažas pajamas), nes tai būtų patrauklu politiškai, o galimus nuostolius numatyta kompensuoti padidinant pajamų mokestį dideles pajamas gaunantiems asmenims. Valstybės, kurios nori, kad jų mokesčių sistemos būtų reformuotos ir taptų konkurencingomis ekonomikomis, įveda proporcinę apmokestinimo sistemą. Viena iš labiausiai įsimintino perėjimo prie proporcinės sistemos šalių yra Slovakija. Ji nuo 2004 m. pakeitė pajamų mokesčio sistemą į progresinę ir taiko vienodą - 19 procentų pajamų mokesčio tarifą. Pasak LR Seimo ekonomikos komiteto (2010), prieš tai aptartas Slovakijos atvejis buvo pateiktas kaip argumentas, kuris turėtų parodyti, kad reformas vykdančios Europos valstybės, kurios turi galimybę neįsivesti progresinio mokesčio, nori tai padaryti. Tad netikslinga būtų eiti kryptimi, kuri sumažintų šalies konkurencines galimybes. Pasak pagrindinio komiteto išvadų (2010), progresinio GPM tarifo dydžio įvedimas (pasirinktinai nuo pasirinkto modelio) gali turėti labai ribotą naudą mažiausius atlyginimus gaunantiems šalies gyventojams, be to tai neigiamai įtakos vidutinį ir didesnę atlyginimus gaunančių darbuotojų situaciją, neskatins atlyginimo didėjimo, aukštą vertę kuriančių darbo vietų augimo.

Argumentai, kurie buvo paminėti pagrindinio komiteto išvadoje, deja nepasiteisino. Nuo 2013 m. sausio 1 d. Slovakija įsivedė pakeitimus mokesčių sistemoje. Slovakija, iki 2013 m. sausio 1 d. taikiusi vienodą tarifą visoms fizinio asmens gautoms pajamoms, dabar taiko gyventojų pajamų mokesčio tarifo diferenciaciją. Pagal Slovakijos GPM įstatymą (2013) pajamoms, kurios neviršija 178,6 kartų minimalaus gyvenimo lygio sumos per metus išlieka 19 proc. tarifas, o pajamoms, kurios viršija 34 401,74 eurų per metus - mokesčių mokėtojas privalo mokėti 25 proc. tarifą.

2013 metais Slovakijoje įvestas progresinio GPM modelis skiriasi nuo 2009 metais Lietuvoje siūlyto įvesti modelio, tačiau atsižvelgus į valstybės situaciją ir tinkamai parinktas progresinio mokesčio modelis būtų pranašesnis negu proporcinis GPM. Būtent Slovakijoje buvo nuspręsta pasirinkti dviejų apmokestinimo lygių modelį. Europos Sąjungos teritorijoje toks apmokestinimo būdas jau yra taikomas ir Airijoje. Pagal Airijos Piliečių informacijos centro (2013), „gyventojai, gaunantys iki 32 000 eurų per vienerius metus, yra apmokestinami 20 procentų tarifu. O asmenys, kurių gaunamos lėšos viršija 32 000 eurų per vienerius metus, apmokestinami 41 procentų tarifu.“. Airijoje nėra neapmokestinamo pajamų dydžio, tokia pati situacija yra ir Slovakijoje, tiesiog

atsižvelgdama į šalies gyventojų ekonominę padėtį, Slovakija pasirinko ne tokius pat GPM tarifus kaip Airija.

Nors pajamoms didėjant, didėja ir gyventojų pajamų mokesčio tarifas, į nustatytas pajamų ribas reikia atsižvelgti. 2009 m. buvo siūlyta GPM įstatymą pakeisti, jame buvo siūloma Lietuvoje nustatyti gyventojų pajamų mokesčio tarifus, kurie svyruotų nuo 15 iki 40 procentų. Tuo tarpu pajamos būtų suskirstytos į keturias grupes, bet neužtenka tik išanalizuoti mokesčio tarifą. Būtina atsižvelgti į tai, kokias pajamas gaunantiems asmenims, koks mokesčio tarifas būtų taikomas. Siūlomose įstatymo pataisose teigiama, kad mokesčio tarifas pakiltų nuo 15 iki 18 procentų pajamoms peržengus 2000 litų per mėnesį slenkstį. Pagal Lietuvos ekonomikos lygį ir minimalų darbo užmokestį. Pasak valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos (2013), „Lietuvoje tuo metu jis siekė 800 litų, įvedus progresinį gyventojų pajamų mokestį, jis daugiausia paliestų viduriniąją klasę.“. Cituojant LR Vyriausybės sprendimą dėl minimalaus atlyginimo didinimo (2012), „valandinis minimalus atlyginimas iki 2012 m. rugpjūčio 1 d. buvo 4,85 Lt, o nuo 2012 m. rugpjūčio 1 dienos minimalus mėnesinis atlyginimas šalyje buvo didintas iki 850 litų. Valandinis minimalus atlyginimas taip pat pakilo iki 5,15 Lt. Pastaruoju metu šalyje minimalus mėnesinis atlyginimas yra 1 000 litų. Tad valandinis minimalus atlyginimas nuo 2013 m. sausio 1 d. padidėjo 6,06 lito.“.

Vyriausybė savo sprendime nurodė realius 2010 metų valstybės piliečių finansinę situaciją atspindinčius požymius. Remiantis LR Vyriausybės nutarimu dėl LR GPM įstatymo 6 str. pakeitimo įstatymo projektu Nr. XIP-442(2) ir LR GPM įstatymo 6 str. pakeitimo ir papildymo įstatymo projektu Nr. XIP-148(2) (2010), šalyje tuo laikotarpiu darbo užmokesčio vidurkis buvo apie 1 600 litų, kas reiškia, jog apie 29 procentus buvo mažesnis už Statistikos departamento nurodytą Lietuvos atlyginimo medianą. Pastaroji nusako, jog apie 50 procentų valstybės dirbančiųjų asmenų uždirbo iki 1 600 litų neatskaičius mokesčių ir norint išsiversti be didelės neigiamos įtakos nacionalinio biudžeto gaunamoms lėšoms, jei būtų įvestas progresinis GPM tarifas, reiktų padidinti mokestinę našlą ir daliai Lietuvos piliečių, kurie uždirba mažiau nei 1 600 litų per mėnesį.

Analizuojamu laikotarpiu taip pat vyrauja panaši situacija. Statistikos departamento duomenimis, 2013 m. vidutinis atlyginimas, neatskaičius valstybinio socialinio draudimo (toliau VSD) ir gyventojų pajamų mokesčio įmokų, privačiame sektoriuje buvo 1927 litai. Viešame sektoriuje – 2250 litų. 6 lentelėje parodomas darbuotojų ir jų atlyginimo skaičius 2006, 2009, 2011 ir 2013 metais Lietuvoje. Pastarojoje lentelėje nurodyta informacija pateikta procentais skaičiuojant nuo visos šalies darbuotojų skaičiaus.

Darbuotojų skaičius procentais pagal bruto atlyginimo dydį

		Darbuotojų, gavusių MMA ir mažiau, skaičius	Visi darbuotojai	Iš jų pagal bruto darbo užmokesčio dydžio litais grupes					
				1000 ir mažiau	1001 - 1500	1501 - 2000	2001 - 3500	3501 - 5500	5501 ir daugiau
Šalies ūkis, iš viso	2006	17,3	100	38,2	32,4	13,0	12,1	3,0	1,3
	2009	19,6	100	19,6	31,8	14,8	24,5	6,7	2,5
	2011	20,8	100	20,8	29,9	14,2	24,9	7,5	2,8
	2013	21,0	100	21,0	30,5	14,0	25,1	7,5	1,9
Dirbusieji visą darbo laiką	2006	10,3	100	32,0	35,4	14,4	13,5	3,3	1,4
	2009	9,7	100	9,7	34,4	16,8	28,4	7,9	2,9
	2011	11,2	100	11,2	32,7	16,0	28,4	8,5	3,2
	2013	11,4	100	11,4	32,5	15,7	28,5	8,6	3,3
Dirbusieji ne visą darbo laiką	2006	76,1	100	90,4	7,6	1,1	0,7	0,2	0
	2009	76,3	100	76,3	17,1	3,4	2,6	0,5	0,1
	2011	83,5	100	83,5	11,0	2,8	1,9	0,5	0,3
	2013	83,7	100	83,8	10,7	2,5	1,9	0,7	1,4

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Išanalizavus 6 lentelėje Lietuvos statistikos departamento 2013 m. nurodytus duomenis, matome, kad 3,3 proc. pilną darbo laiką dirbančių asmenų gauna daugiau nei 5 500 litų, 59,6 proc. dirbančių asmenų pajamos neviršija 2 000 litų. Vyriausybės nutarime (2010), dėl LR GPM įstatymo 6 str. keitimo projekto, nurodyta, jog Lietuvos darbo užmokesčių pasiskirstymo kreivėje matyti, kad Lietuvoje nėra stiprios vidurinės klasės, tad bazės, kuri įvedus nagrinėjamus progresinius mokesčius, įneštų reikšmingų papildomų biudžeto pajamų taip pat nėra.

Nagrinėjant Lietuvoje vyraujančius darbo užmokesčius, bei analizuojant pasiūlytas GPM įstatymo pataisas, galima teigti, kad VDU gaunantys asmenys bus paveikti didesnio mokesčio tarifo. Dabar, GPM tarifas nepriklausomai nuo pajamų dydžio, taikomas visiems vienodas – 15 procentų (LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymas, 2002, 6 str. 1 d.). Jeigu būtų įvestas progresinis GPM skaičiavimas, 15 proc. tarifu būtų apmokestinami tik tie asmenys, kurie uždirbtų mažiau nei 2000 litų per mėnesį, t.y. mažiau VDU Lietuvoje.

Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau JAV) GPM tarifas yra nuo 10 iki 35 procentų ir suskirstytas į šešias grupes (Mokesčių lentelė, 2012). Nuo 2013 m. JAV buvo įvestas papildomas 39,6 proc. tarifas. Pastarasis tarifas yra taikomas, jei gyventojų pajamos siekia 400 000 dolerių pajamų ribą arba daugiau (JAV mokesčių pakeitimai, 2013). Minimalus atlyginimas Jungtinėse Amerikos Valstijose visose atskirose valstijose yra ne vienodas, bet darbo užmokestis negali būti mažesnis už nurodytą federalinį minimalų atlyginimą, t.y. 7.25 Jungtinio Amerikos Valstijų dolerio.

Jei asmuo dirbo 8 valandas per dieną, 5 dienas per savaitę, tuomet minimalus mėnesinis atlyginimas JAV būtų apie 1 160 Jungtinių Amerikos Valstijų dolerių.

Pagal JAV mokesčių pakeitimus (2013), „Jungtinėse Amerikos Valstijose naudojamas pakankamai didelis NPD, jis didina sistemos progresyvumą. Nuo 2013 metų NPD Jungtinėse Amerikos Valstijose yra 3 900 dolerių. Pastarosios neapmokestinamosios gaunamos lėšos palaipsniui sumažėja joms pakilus iki 250 000 dolerių ir pasinaikina, kai gaunamos lėšos pakyla iki 372 000 dolerių. Taip pat, Jungtinėse Amerikos Valstijose yra naudojama daug atskaitymų, kurie mažina apmokestinamąsias gaunamas lėšas. Jungtinių Amerikos Valstijų gyventojai gali naudoti taikoma standartinio atskaitymo galimybe arba naudoti skirtingus galimus atskaitymus atskirai.“. Pasak Donaldson (2007), „mokesčių mokėtojas pasirenka atskaitymų galimybę pagal tai, koks atskaitymų būdas jiems yra naudingiausias.“. Pagrindinis išskaitymas nuo 2013 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose yra 6 100 dolerių. Pastarąją sumą gyventojai gali susimąžinti savo apmokestinamąsias pajamas. Jungtinėse Amerikos Valstijose yra nemažai įvairių atskaitymų, kurie sumažina apmokestinamąsias gaunamas lėšas. Jei nesinaudoja pagrindiniu išskaitymu, mokesčių mokėtojai gali pritaikyti detalizuotus išskaitymus. Pavyzdžiui, nekilnojamo turto (toliau NT) paskolos palūkanų išskaitymas yra naudingas pasiturintiems gyventojams. Pasak Poterba ir Sinai (2008), „atliktas įvertinimas nustatė, jog didelės gaunamas lėšas gaunantys gyventojai naudoja daug didesne pastarojo leidžiamo atskaitymo galimybe.“.

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, kad valstybės, kurios nori pertvarkyti savo mokesčių politiką ir tapti konkurencingomis ekonomikomis, įsiveda proporcinę apmokestinimo sistemą. Būtina atsižvelgti į tai, kokias gaunamas lėšas gaunantiems gyventojams, koks mokesčio tarifas būtų taikomas. Neužtenka tik įvertinti gyventojų pajamų mokesčio tarifą. Būtina įvertinti ir tai, kokį darbo užmokestį gauna šalies gyventojai ir koks tarifas kokioms pajamoms turėtų būti pritaikytas. Nagrinėjant Lietuvoje vyraujančius darbo užmokesčius, bei analizuojant pasiūlytas GPM įstatymo pataisas, galima teigti, kad vidutinį darbo užmokestį gaunantys asmenys bus paveikti didesnio mokesčio tarifo.

2.7. Gyventojų pajamų mokestis krizės laikotarpiu.

Pasak Valstybinės mokesčių inspekcijos, „GPM tarifo dydis nuo 2009 m. sausio 1 d. taikomas visoms gaunamoms lėšoms, išskyrus gaunamas lėšas iš paskirstytojo pelno, pastovus — 15 proc. GPM tarifo dydis. 20 proc. gaunamų lėšų mokesčio dydis nustatytas gaunamoms lėšoms iš paskirstytojo pelno. Pastarosioms gaunamoms lėšoms priskiriami dividendai. Nuo 2009 m. sausio 1 d. buvo atsisakyta GPM lengvatų palūkanoms už paimtą kreditą gyvenamajam būstui statyti ar jam įsigyti. Taip pat buvo atsisakyta nuostatų, kurios suteikia asmenims teisę iš gaunamų lėšų išskaityti

išlaidas už vieną įsigytą asmeninį kompiuterį arba interneto prieigos įrengimą. Taip pat pakeista neapmokestinamojo dydžio tvarka.“.

Palyginus su 2005 m., 2006 m. gyventojų pajamų mokesčio pajamos padidėjo iki 492 mln. Lt, kas sudaro 13,82 proc. Didžiausią įtaką teigiama prasme gyventojų pajamų mokesčio pajamų didėjimui turėjo šalyje 17,2 proc. augantis VDU ir 3,7 proc. išaugęs gyventojų užimtumas. 2006 m. lyginant su 2005 m. 16,77 proc. nukrito GPM nepriemoka į biudžetus ir tai paskatino efektyvesnį gyventojų pajamų mokesčio surinkimą. Nuo 2006 m. liepos 1 d. keitėsi GPM tarifas nuo 33 procentų sumažėjo iki 27 procentų ir tai paskatino efektyvesnį gyventojų pajamų mokesčio surinkimą. Vidutinis mėnesinis atlyginimas 2007 m. augo 21 procentu, 2008 m. – 20 procentų. Taip pat kito ir vidutinis darbuotojų skaičius, kuris atitinkamai pakilo 4 ir 1 procentu. Augo minimalus darbo užmokestis nuo 700 Lt 2007 m. iki 1000 Lt 2013 m. Šios aplinkybės paskatino, kad gyventojų pajamų mokesčio pajamos pakilo iki 4 555 mln. Lt 2007 m. ir padidėjo 496 mln. Lt (arba 12,23 proc.). Būtina akcentuoti tai, jog nedarbo lygis 2008 m. išaugo iki 5,8 proc. ir tai turėjo tiesioginės įtakos gyventojų pajamų mokesčio surinkimo augimo sulėtėjimui. 2008 m. lyginant su 2009 m. gyventojų pajamų mokesčio į biudžetą 2009 m. surinkta 1 317 mln. Lt, t.y. 25,80 proc. mažiau, nes krizės metu, darbdaviai sumažino atlyginimus tam, kad išgyventų sunkmetį. Kai kurie darbuotojus išleido neapmokamų atostogų. Dauguma įmonių turėjo atleisti dalį darbuotojų.

Analizuojamu 2006-2013 m. laikotarpiu gaunamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio gavimas didėjo. Pakilęs atlyginimas, minimalus darbo užmokestis ir smarkiai kitęs nedarbas buvo svarbiausi rodikliai, kurie teigiamai paveikė pajamas iš pastarojo mokesčio gavimo. 2009 m. sunkmečiu į biudžetą gyventojų pajamų mokesčio buvo surinkta 26 procentais mažiau. Krizės laikotarpiu darbdaviai mažino darbuotojams darbo užmokesčius, leido juos neapmokamų atostogų, o dalis jų net privalėjo atleisti dalį darbuotojų tam, jog išgyventų sunkmetį ir tai buvo svarbiausi rodikliai, kurie lėmė mažesnes gaunamas lėšas į biudžetą iš gyventojų pajamų mokesčio.

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, kad laikotarpiu, kai stipriai buvo juntama krizė, darbdaviai mažino darbo užmokesčius vien tam, jog išgyventų ją. Dauguma juridinių asmenų darbuotojus leido neapmokamų atostogų. Kai kurie privalėjo atleisti dalį darbuotojų. Tai matome nagrinėdami Statistikos Departamento nurodomus darbo požymius, t.y. 2009 m. nedarbo lygis labai pakilo ir siekė 14 procentų. Vidutinis mėnesinis atlyginimas palyginus 2009 m. su 2008 m. krito 5 procentus ir tai buvo svarbiausi reiškiniai, nulėmę gyventojų pajamų mokesčio pajamų ne tokį didelį surinkimą. Augęs atlyginimas, minimalus mėnesinis darbo užmokestis ir labai pakilęs nedarbo lygis buvo svarbiausi reiškiniai teigiamai paveikę mokesčio surinkimą.

3. GPM GEROJI PRAKTIKA ES ŠALYSE IR ATEITIES PERSPEKTYVOS LIETUVOJE

3.1. Gyventojų pajamų mokesčio tarifo geroji praktika ES šalyse ir GPM sistemos pokyčių įtakos gaunamoms lėšoms vertinimas

Lietuvoje įgyvendinus gyventojų pajamų apmokestinimo pakeitimus buvo sumažintas GPM tarifas, tačiau vis dažniau yra diskutuojama ir ginčijamasi dėl proporcinio GPM apmokestinimo reformos ir įvedimo progresinio gyventojų pajamų mokesčio, tad naudinga išanalizuoti šių pakitimų poveikį gaunamoms lėšoms.

Pasak Novošinskienės, Savickienės (2005), „Europos šalių gyventojų pajamų mokesčio sistemos turi savitų bruožų, tačiau daugelio jų sistemoms būdingi šie dalykai: mokesčių tarifai yra progresiniai; itin aukšti pajamų mokesčio tarifai nustatyti didelės pajamas gaunantiems gyventojams; nustatytos minimalios neapmokestinamos pajamos.“. Valstybės, kurios taiko progresinę mokesčių sistemą, mažiausias gaunamas lėšas gaunančių asmenų pajamos yra apmokestinamos nuliniu arba labai nedideliu tarifu. Pasak Messere (2002), Bogdanavičiaus (2004), „Austrijoje, Suomijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Švedijoje, Kipre mažiausias pajamas gaunantiems gyventojams taikomas nulinis pajamų mokesčio tarifas.“.

Pasak Stačioko (2003) ir Ramanauskienės (2003), „proporcinė sistema yra šiose Europos šalyse – Slovakijoje, Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Rusijoje. Lietuvoje mokesčio tarifas yra gerokai didesnis nei kitose proporcinę mokesčio sistemą turinčiose šalyse. Lyginti Lietuvoje taikomą mokesčių tarifą su kitų Europos valstybių tarifu sudėtinga, nes mokesčių sistemos yra progresinės.“. Įvairiose Europos Sąjungos valstybėse euro perkamoji galia yra ne vienoda. Tad būtina palyginti, kokias GPM tarifais Europos valstybės apmokestina vidutinį atlyginimą, kuris yra Lietuvoje, nustačius atskirų šalių kainų lygius. Analizės atlikimui bus naudojama 7 lentelė.

7 lentelė.

Vidutinio darbo užmokesčio apskaičiavimas ES šalyse

Šalis	Vidutinis darbo užmokestis po GPM sumokėjimo	Kainų indeksas	Perskaičiavimas
1	2	3	2 x 3
Lietuva			
Slovakija			
Prancūzija			
vid.ES			

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Lietuvoje vidutinis mėnesinis darbo užmokestis sudaro 2 300 litų. Atsižvelgus į tai, jog šalyje maisto ir ne maisto prekių kainų lygis sudaro apie 58 procentus vidutinio Europos Sąjungos šalių lygio. Iš Europos Sąjungos šalių, nedaugelis taiko didesnę GPM tarifą nei Lietuva, todėl galima teigti, kad Lietuva vidutinės darbo pajamas apmokestina vienu didžiausių GPM tarifų Europoje.

Kadangi GPM Europos Sąjungoje yra neharmonizuojamas, todėl šalys apmokestina gyventojų pajamas ir taiko skirtingus gyventojų pajamų mokesčio tarifus. Lyginamajai gyventojų pajamų mokesčių tarifų analizei atlikti bus naudojami 8 lentelės duomenys (2 priedas). Lentelėse bus analizuojama skirtingų Europos Sąjungos valstybių gyventojų pajamų mokesčių tarifų analizė.

Atidžiau išanalizavus GPM apskaičiavimo metodus Europos Sąjungos valstybėse narėse, galima teigti, jog jie įvairiose valstybėse yra skirtingi, tačiau atlyginimai ir jiems prilygintas GPM sumokamas iš pajamų šaltinio ir jį apskaičiuoja, ir išskaičiuoja darbdavys. Įvairiose valstybėse pavyzdžiui, Liuksemburge, Švedijoje, Italijoje nėra taikomos lengvatos dirbantiems šalyje užsieniečiams. Mokestinės lengvatos paveikia apmokestinimo sistemą, tad atliekama jų analizė (9 lentelė 3 priedas).

Išanalizavus lentelę galima teigti, kad GPM Prancūzijoje taikomas ne ekonominiams, o socialiniams tikslams tenkinti, t.y. priemonė šeimai paskatinti, kad būtų įgytas išsilavinimas, pagalbai skurstantiems, bei kitiems tikslams tenkinti. Šioje šalyje gyventojų pajamų mokesčio bazė nedidelė, kadangi nemažai mokesčių mokėtojų yra atleisti nuo šio mokesčio, be to smulkieji verslininkai ir prekeiviai pajamas lengvai gali nuslėpti, tačiau nekeičia įstatymo ir nesiūlo įvesti priemonių, kad tam išvengti ir imasi priešingos taktikos – dar labiau mažina mokestinių įplaukų dalį, nes darbuotojams, kurie dirba įmonėse ir negali nuslėpti savo su darbo santykiais susijusių pajamų, suteikia GPM mažinančią priverstinio sąžiningumo nuolaidą. Remiantis įvairių šaltinių duomenimis, Prancūzijoje GPM moka apie 53 proc. mokesčių mokėtojų, kai tuo tarpu Vokietijoje – net apie 85 proc., o Didžiojoje Britanijoje - apie 65 proc., Belgijoje – apie 96 proc. Vokietijoje GPM apskaičiuoti pakankamai sunku, kadangi būtina įvertinti begalę veiksnių, tokių kaip šeiminių padėčių, vaikų skaičių, dirbančių asmenų skaičių šeimoje, ar asmuo priklauso religinei bendruomenei. Mokesčių mokėtojai yra suskirstyti į grupes, yra sudarytos įvairios mokesčių lentelės.

Šalyje taip pat vertinta, kokį poveikį biudžeto gaunamoms lėšoms turėtų progresinės GPM sistemos įvedimas mažinant gyventojų pajamų mokestį skirtingoms asmenų grupėms, bei palyginta su proporcinge apmokestinimo sistema tuomet, kai gyventojų pajamų mokestis būtų sumažintas visiems Lietuvos piliečiams. Finansų ministerija analizavo, kokie nuostoliai būtų apskaičiuoti nacionaliniam ir VSD biudžetams, kai pastarasis mokestis iki 2007 m. lėtai buvo mažinamas iki 24 procentų visiems šalies piliečiams ir jeigu būtų įvestas progresinio mokesčio modelis. Buvo apskaičiuota, jog GPM tarifui kiekvienais metais sumažėjus 3 procentais, nacionalinis ir VSD

biudžetai kiekvienais metais prarastų apie 360 mln. litų gaunamų lėšų, o dar daugiau gaunamų lėšų biudžetas netektų, jeigu būtų priimtas nutarimas dėl progresinio gyventojų pajamų mokesčio įvedimo. Finansų ministerija išanalizavo poveikį pagal tris darbo užmokesčio grupes: iki 600 Lt, 600–1500 Lt ir daugiau kaip 1500 Lt. Pagal visas pastarosios ministerijos analizuotas progresyviųjų mokesčių įvedimo galimybes, didžiausias gyventojų pajamų mokesčio tarifas turėtų būti pritaikytas gaunantiesiems didesnę kaip 1500 Lt darbo užmokestį, t.y. 45 proc., skirtusi tik mokesčiai pirmosioms dviem atlyginimų grupėms. Visų pirma mokesčiai pirmosioms dviem atlyginimų grupėms būtų 5 proc. ir 25 proc., pagal antrąjį būdą – 5 proc. ir 15 proc., pagal trečiąjį būdą – 10 proc. ir 25 proc. Tačiau darbo autorė paskaičiavimus atliks pakoregavusi atlyginimų grupes ir analizę atliks pagal šias atlyginimų grupes: iki 1000 Lt, 1000–2000 Lt ir daugiau kaip 2000 Lt.

Tad remiantis finansų ministerijos duomenimis, jeigu būtų įvesti 5, 25 ir 45 procentų progresyviųjų mokesčių dydžiai, biudžetas būtų netekęs apie 1,80 mlrd. Lt. Jeigu būtų įvesti 5, 15 ir 45 procentų progresyviųjų mokesčių dydžiai, biudžetas būtų netekęs apie 2,300 mlrd. Lt, o jeigu būtų įvesti 10, 25 ir 45 procentų progresyviųjų mokesčių dydžiai, biudžetas būtų netekęs apie 1,500 mlrd. Lt. Visais aptartais atvejais biudžetas netektų dalies pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio, lyginant su atveju, kai būtų nustatytas vienas, tačiau sumažintas mokesčio tarifas visiems asmenims. Skaičiavimai bus pateikti 10 lentelėje.

10 lentelė.

Progresinio ir proporcinio gaunamų lėšų mokesčio lyginimas

Atlyginimų grupė	Progresinis pajamų mokestis		Proporcinis pajamų mokestis		Pokyčiai
	Tarifas	Pajamų mokestis	Tarifas	Pajamų mokestis	
1000	5		15		
1500	25		15		
2000	45		15		

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Taip pat bus apskaičiuojama kaip keisis pajamos pakeitus apmokestinimo sistemą. Bus apskaičiuojamos gaunamos lėšos iš GPM pagal atskiras atlyginimo grupes ir jo gavėjų skaičių. Skaičiavimams bus naudojamas pajamų apmokestinamasis tarifas (11 lentelė).

11 lentelė.

Progresinio apmokestinimo sistemų įtakos pajamoms palyginimas

Atlyginimų grupės, Lt	GPM tarifai (proc.)		
	1 variantas	2 variantas	3 variantas
0-1000			
1000-2000			
2000 ir daugiau			
GPM pajamų skirtumas			

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Remdamiesi gautais duomenimis, galėsime įvertinti galimybę koreguoti apmokestinimo sistemą. Taip pat remdamiesi gautais duomenimis ir darbo pradžioje sudarytu gyventojų pajamų mokesčio sistemos vertinimo modeliu, nustatysime ar pastarasis modelis leidžia įvertinti pajamų stabilumą.

Lietuvoje GPM tarifai, galime teigti, kad yra vieni mažiausių tarp Europos Sąjungos šalių narių. Palyginti skirtingose valstybėse pritaikytus GPM tarifus nelengva, kadangi pastarosios mokesčių sistemos yra progresinės, bei euro perkamoji galia atskirose valstybėse yra įvairi, tad lyginsime, kokiais gyventojų pajamų mokesčio tarifais atskiros valstybės apmokestina vidutinį atlyginimą ir išanaluosime įvairius kainų lygius. Tyrimui buvo išsirinktos Lietuva ir Slovakija (šios šalys pasižymi panašiu kainų indeksu), Latvija ir Estija (šalys, kurios turi didesnius kainų indeksus), bei Čekija (šalis, kuri turi mažesnį kainų indeksą). Pagal analizuojamą informaciją buvo įvertinta vidutinio atlyginimo perkamoji galia (12 lentelė).

12 lentelė.

Vidutinio darbo užmokesčio apmokestinimas Europos Sąjungos valstybėse

Valstybė	Vidutinis atlyginimas	Kainų indeksas	Perskaičiavimas
Lietuva	1868	2,7	5043,6
Slovakija	2959	2,8	8285,2
Čekija	2214	1,6	3542,4
Latvija	1954	6,9	13482,6
Estija	2904	4,1	11906,4

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Tikrinant, ar šalyje yra nustatytas stabiliausias GPM tarifas, atliksime šalių, kuriose panašiu kaip ir Lietuvoje metu buvo vykdomos GPM reformos, tarifų analizę (13 lentelė).

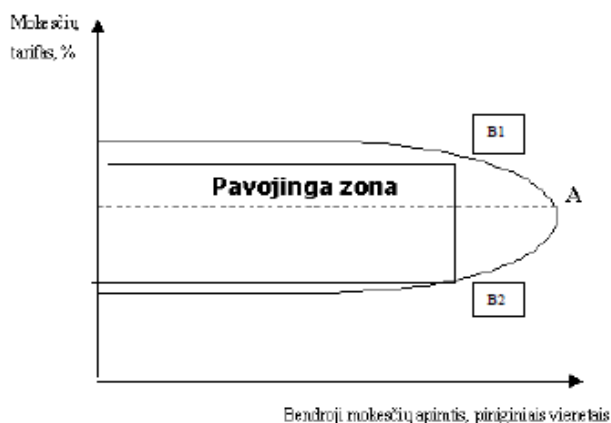
13 lentelė.

GPM tarifų apžvalga

Valstybė	Vidutinis tarifas	Ypatumai
Belgija	40	pagrindinis reformos akcentas - sumažinti mokesčių našta vidutines pajamas gaunantiems gyventojams. Siekiant šio tikslo buvo atsisakyta žemiausio (20 proc.) ir aukščiausio pajamų mokesčių tarifų (52,5 ir 55 proc.), padidintos maksimalios pajamų ribos 30 ir 40 proc. tarifams bei sumažintos maksimalios pajamų ribos 45 ir 50 proc. tarifams, taip pat padidintas neapmokestinamas minimumas.
Slovakija	19	mokesčių reforma apėmė vieningo gyventojų pajamų mokesčio tarifo įvedimą (19 proc.), pakeitusio iki tol galiojusius penkis mokesčių tarifus (10 proc., 20 proc., 28 proc., 35 proc. ir 38 proc.). Pajamų apmokestinimo srityje mokesčių reformos bazalbe atsisakoma daugelio išimčių ir atleidimo nuo mokesčių tam, kad kiek įmanoma būtų supaprastintas pajamų mokesčių taikymas.
Vokietija	28	2000 m. pradėtos gyventojų pajamų mokesčio sistemos reformos tikslas – mažinti mokesčio tarifus. 2002 m. mokesčio tarifas sudarė nuo 19,9 proc. iki 48,5 proc., 2003 m. nuo 17 proc. iki 47 proc., 2004 m. nuo 16 proc. iki 45 proc., 2005 m. nuo 15 proc. iki 42 proc.
Rusija	13	proporcinis tarifas pakeitė progresyvinę trijų tarifų sistemą, kuria buvo nustatytas aukščiausias 30 proc. tarifas apmokestinamoms pajamoms, aukštesnėms nei 5000 JAV dolerių. Vieningo ir mažo pajamų mokesčio tarifo įvedimo įtaka biudžetui viršijo net didžiausių optimistų lūkesčius.

Šaltinis: sudaryta A. Nesticio

GPM ir pastarojo mokesčio tarifo santykį galima parodyti A.Laffero kreive (16 pav.)

16 pav. GPM priklausomybė nuo mokesčio normos
Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Analizuodami 16 paveikslėlį matome, kad kai mokesčio dydis buvo keliamas iki 15 procentų, gaunamos lėšos iš mokesčio pakilo, tačiau lėtėjančiais tempais ir A taške GPM įplaukos matomos didžiausios ir vėlesnis mokesčio dydžio kėlimas gaunamas lėšas iš gyventojų pajamų mokesčio sumažina, nes didina šešėlinę ekonomiką.

Taškuose B1 ir B2 įplaukos, kurios yra surenkamos vienodos iš gyventojų pajamų mokesčio, tačiau mokesčio dydis yra skirtingos. Norint surinkti daugiau pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio, būtina įvesti tokią apmokestinimo sistemą, kurios kraštinė riba atitiktų gyventojų pajamų mokesčio tarifą, kuris turėtų didžiausią stimuliuojantį efektą. Galime teigti, kad GPM sistema bus pranašesnė, jei ją pasinaudojus, bus siekiama gauti kuo daugiau pajamų esant mažesniai mokesčių tarifui, nei tuomet, kai mokesčio tarifai didėja sparčiau, nei gaunamos pajamos. Jei kristų mokesčio tarifai, padidėtų gyventojų pajamos, jų perkamoji galia, išaugtų vartojimas, būtų skatinamas verslo augimas, padidėtų netiesioginių mokesčių surinkimas. Atlikus GPM tarifų analizę, galima teigti, kad šiuo metu esanti GPM sistema yra stabili. Taigi galime teigti, kad šio darbo pradžioje sukurtas modelis leidžia įvertinti pajamų stabilumą.

Norint įvertinti ar verta Lietuvoje įvesti progresinę GPM sistemą, buvo pasirinkti ir išanalizuoti trys variantai, pagal kuriuos buvo atlikti skaičiavimai (14 lentelė).

14 lentelė.

Progresinio apmokestinimo sistemų vertinimas

Atlyginimų grupės Lt	GPM tarifai, proc.		
	1 variantas	2 variantas	3 variantas
0-1000	5	5	10
1000-2000	25	15	25
2000 ir daugiau	45	45	45
GPM pajamų skirtumas	27,5 mln. Lt	17,7 mln. Lt	29,3 mln. Lt

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Įvertinus atliktus skaičiavimus galime teigti, kad geriausias progresinio apmokestinimo būdas būtų pirmas, nors pajamų būtų surinkta mažiau negu trečiuoju būdu, tačiau asmenys, gaunantys mažiausias pajamas, GPM tarifas būtų du kartus mažesnis. Išrinkus tris skirtingas atlyginimų ribas, GPM skirtumas pateikimas 15 lentelėje.

15 lentelė.

Progresinio ir proporcinio gaunamų lėšų mokesčio lyginimas

1 variantas					
Atlyginimų grupė	Progresinis pajamų mokestis		Proporcinis pajamų mokestis		Pokyčiai
	Tarifas	Pajamų mokestis	Tarifas	Pajamų mokestis	
1000	5	50,00	15	150,00	-100,00
1500	25	375,00	15	225,00	150,00
2000	45	900,00	15	300,00	600,00
2 variantas					
Atlyginimų grupė	Progresinis pajamų mokestis		Proporcinis pajamų mokestis		Pokyčiai
	Tarifas	Pajamų mokestis	Tarifas	Pajamų mokestis	
1000	5	50,00	15	150,00	-100,00
1500	15	225,00	15	225,00	0,00
2000	45	900,00	15	300,00	600,00
3 variantas					
Atlyginimų grupė	Progresinis pajamų mokestis		Proporcinis pajamų mokestis		Pokyčiai
	Tarifas	Pajamų mokestis	Tarifas	Pajamų mokestis	
1000	10	100,00	15	150,00	-50,00
1500	25	375,00	15	225,00	150,00
2000	45	900,00	15	300,00	600,00

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Išanalizavus 15 lentelę galima teigti, kad jei būtų įvestas progresinis GPM, didžiausią naudą pajamų mažiausias pajamas gaunantys asmenys: jiems GPM tektų sumokėti mažiau nei esant dabartinei gyventojų pajamų mokesčio sistemai, o mažiausią naudą pajamų tie, kurių darbo užmokestis yra daugiau nei 2000 litų, nes esant progresiniam GPM tarifui, jiems tektų sumokėti daug daugiau, nei esant proporciniam. Įvedus progresinę GPM sistemą, sudėtingesne taptų ir gyventojų pajamų mokesčio apskaičiavimo ir mokėjimo sistema, be to ši sistema turi nemažai trūkumų:

1. Nagrinėjamas mokestis sumažintų darbuotojų darbinį aktyvumą, bei motyvaciją dirbti.
2. Įvedus šį mokestį, būtų neteisingai apmokestinti aukštos kvalifikacijos darbuotojai, kurie gautų didesnius atlyginimus.
3. Didelis gyventojų pajamų mokesčio tarifas didesnę darbo užmokestį gaunančius asmenis, skatina pastaruosius domėtis kitomis valstybėmis ir persikelti gyventi ir dirbti į šalis, kurios taiko mažesnius mokesčius.

4. Tokia gyventojų pajamų mokesčio sistema būtų sudėtinga ir brangiai administruojama, taip pat padidėtų kaštai, kuriuos patirtų bendrovės, išskaičiuojančios šį mokestį ir mokesčių administratoriai.

5. Dėl infliacijos didėjant atlyginimui, dauguma pajamų gavėjų gautų pajamas, kurios būtų apmokestinamos didžiausiu tarifu, todėl turėtume iškart nustatyti pajamų grupių indeksavimą ir tai dar labiau apsunkintų GPM administravimą. Jei to nepadarytume, tuomet pastarasis mokestis taptų proporciniu, o skirtingų tarifų taikymas taptų visiškai neprasmingas.

Atsižvelgus į prieš tai aptartus progresinio pajamų dydžio trūkumus galime daryti išvadą, kad pastaroji gyventojų pajamų mokesčio sistema būtų neadekvati priemonė mūsų išsikeltam tikslui siekti, be to ji sudarytų nemažai papildomų problemų. Dažnai besikeičiančioje aplinkoje, kai prekyba ir darbo mobilumas tarp skirtingų valstybių laisvėja, joms būtina konkuruoti, o paprasčiausias būdas tai padaryti - apmokestinti darbo pajamas. Noras įvesti didelius mokesčių tarifus kyla, nes vyriausybės nenori ir nesugeba atsispirti politiniams interesams ir racionalizuoti valstybės išteklių naudojimą. Matome, jog atlikta analizė patvirtino hipotezes:

- 1) absoliuti pajamų lygybė yra nepageidautina ekonominio efektyvumo aspektu ir:
- 2) didelis GPM dydis ne visada užtikrina dideles biudžeto pajamas ir jo mažinimas ne visada turėtų neigiamos įtakos savivaldybių biudžetui;
- 3) didžiausią poveikį pajamoms iš GPM surinkimui turi atlyginimo augimas.

Taip pat atlikus tyrimus, galima teigti, kad modelis, sudarytas darbo pradžioje, leidžia įvertinti gyventojų pajamų stabilumą.

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, kad Lietuva vidutines darbo pajamas apmokestina vienu didžiausių gyventojų pajamų mokesčio tarifu Europoje. GPM sistema bus naudingesnė, jei ja pasinaudojus, bus norima gauti kuo daugiau lėšų esant mažam mokesčių tarifui, nei tuomet, kai mokesčio tarifai didėja sparčiau, nei gaunamos pajamos. Jei kristų mokesčio tarifai, padidėtų gyventojų pajamos, jų perkamoji galia, išaugtų vartojimas, būtų skatinamas verslo augimas, padidėtų netiesioginių mokesčių surinkimas. Atlikus GPM tarifų analizę, galima teigti, kad šiuo metu esanti GPM sistema yra stabili. Taigi galime teigti, kad šio darbo pradžioje sukurtas modelis leidžia įvertinti pajamų stabilumą.

3.2. Mokestinių pajamų prognozavimas padidinus GPM tarifą

Į prognozės modelį įtrauktas kintamasis – GPM tarifas, kuris nagrinėjamu laikotarpiu kito taip:

- 1) nuo 2002 m. iki 2006 m. antro pusmečio – 33 proc.;
- 2) nuo 2006 m. antro pusmečio iki 2008 m. – 27 proc.;

3) nuo 2008 m. iki 2009 m. – 24 proc.;

4) nuo 2009 m. – 15 proc.

2015 m. pirmą ir antrą ketvirčiais pasirinksiame tarkime 18 proc. gyventojų pajamų mokesčio tarifą ir atliksime tyrimą. Gauti rezultatai pateikiami 16 lentelėje.

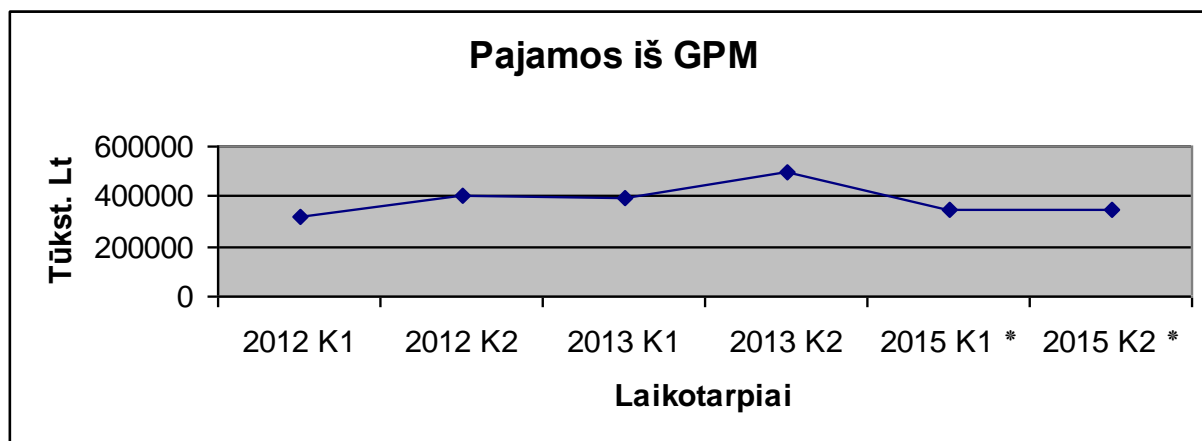
16 lentelė.

Surenkamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio prognozė 2015 m. I ir II ketvirčiui, tūkst. Lt.

Laikotarpiai:	2012 K1	2012 K2	2013 K1	2013 K2	2015 K1 *	2015 K2 *
Prognozė (tūkst. Lt)	320573	405347	395016	500996	350732	350760

Šaltinis: sudaryta autorės.

Pagal turimus 2012 m. I-II ketvirčio ir 2013 m. I-II ketvirčio faktinius duomenis ir 2015 m. I ir II ketvirčių apskaičiuotus prognozuojamus duomenis nubraižysime pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio surinkimo grafiką, kuriame matysime pajamas, gautas iš gyventojų pajamų mokesčio 2012 m. I-II ketv. ir 2013 m. I-II ketv., kai GPM tarifas buvo 15 proc. ir prognozuojamas pajamas 2015 m. I – II ketvirčiais, kai gyventojų pajamų mokesčio tarifas buvo padidintas iki 18 proc.

17 pav. Surenkamos pajamos iš GPM prognozė padidinus GPM tarifą iki 18 proc.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Iš 17 paveikslėlio matyti, jog 2012 m. I-II ketvirčiais surinkta – 0,7 mlrd. Lt gyventojų pajamų mokesčio pajamų, 2013 m. I-II ketvirčiais surinkta – 0,9 mlrd. Lt gyventojų pajamų mokesčio pajamų. 2015 m. I-II ketvirčiais prognozuotos gyventojų pajamų mokesčio pajamos, padidinus tarifą iki 18 proc. - daug mažesnės nei 2013 m. I-II ketvirčiais, jos sudarė - 0,7 mlrd. Lt gyventojų pajamų mokesčio pajamų.

Apibendrinant šį skyrių galime teigti, kad pajamos, surenkamos iš gyventojų pajamų mokesčio, didėja kiekvieną pusmetį ir jei padidėtų gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis, galime prognozuoti, kad pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio surinkimas labai sumažėtų. Išanalizuotoje

situacijoje yra neįtraukti visi kiti kintamieji, kurie gali paveikti gyventojų pajamų mokesčio surenkamų pajamų kitimą, bet remiantis sudarytu modeliu galime teigti, kad gyventojų pajamų mokesčio tarifo didinimas nuo 15 proc. iki 18 proc. darytų blogą poveikį pajamoms ir norint, kad didėtų pajamos, surenkamos iš gyventojų pajamų mokesčio, reikėtų pakeisti ne pastarojo mokesčio tarifą. Būtina ieškoti kitokių veiksnių, kurie paveiktų gyventojų pajamų mokesčio surenkamų pajamų dydį. Taip pat galime daryti išvadą, jog šio darbo pradžioje sudarytas modelis, leidžia įvertinti pajamų stabilumą.

3.3. Gyventojų pajamų mokesčio surinkimo prognozė

Pasak finansų ministerijos (2014), „2015 m. į šalies ir savivaldybių biudžetų konsoliduotos visumos biudžetą norima surinkti 4 813,2 mln. Lt GPM, t. y. 7,6 procento daugiau, nei prognozuojamas 2014 m. pajamų surinkimas iš GPM. Finansų ministerija nurodo, jog 2014 m. į šalies ir savivaldybių biudžetų konsoliduotos visumos biudžetą tikimasi gauti 4 474,5 mln. Lt GPM, t. y. gaunamų lėšų surinkimo planas gali būti neįvykdytas 0,7 procento. Per 2014 m. tris ketvirčius surinkta 3 257,4 mln. Lt, t.y. 72,3 procento metinio GPM plano. 2015 m. į šalies ir savivaldybių biudžetų konsoliduotos visumos biudžetą planuojama surinkti 4 813,2 mln. Lt GPM, t. y. 7,6 procento daugiau, nei planuojamas 2014 m. vykdymas.“.

Pasak finansų ministerijos (2014), „šalies biudžeto gaunamų lėšų iš GPM tarifui poveikį daro GPM dalis, kuri tenka savivaldybių biudžetams nuo visų GPM gaunamų lėšų. 2015 m. savivaldybėms tenkanti GPM dalis nuo 67,78 procentų keliama iki 72,15 procentų, tad atitinkamai mažiau lieka šalies biudžetui. GPM gaunamos lėšos į šalies biudžetą 2015 m. sumažės. Pastarųjų prognozuota surinkti 7,6 procento mažiau negu prognozuota 2014 m. Didžiausią GPM gaunamų lėšų dalį, t.y. apie 87,6 procento sudaro GPM nuo su darbo santykiais susijusių gaunamų lėšų. 2015 m. jų prognozuojama surinkti 4 214,3 mln. Lt GPM, t. y. 9,1 procento daugiau negu prognozuojama surinkti 2014 m. 2015 m. numatomas GPM įvertintas atsižvelgiant į:

- numatomą metinio atlyginimo fondo dydį. Pastarasis priklauso nuo vidutinio atlyginimo, bei vidutinio sąlyginio darbuotojų skaičiaus;

- gaunamų lėšų iš palūkanų už indėlius, paskolas, vertybinius popierius bei jų pardavimo gaunamų lėšų apmokestinimo pakitimus nuo 2014 m. sausio 1 d. (teigiama įkaka gaunamoms lėšoms 2015 m. sudaro apie 30 mln. Lt;

- dividendų dydžio mažinimo įtaką (galioja nuo 2014 m. sausio 1 d., neigiama įtaka sudaro apie 30 mln. Lt 2015 m.).“.

Pasak valstybės kontrolės (2014), „2015 m. biudžeto projekto vertinime nustatoma GPM netekimų įtaka šalies ir savivaldybių biudžetų konsoliduotos visumos biudžetui viena suma. Išsamia

informaciją apie GPM lengvatų įtaką GPM gaunamoms lėšoms pagal visus šaltinius Finansų ministerija nurodė užklausus papildomai.“. Numatoma, jog pastarieji netekimai 2015 m. sudarys 1 177,6 mln. Lt ir bus mažesni nei 2014 m.:

17 lentelė.

Šalies ir savivaldybių biudžetų konsoliduotos visumos netekimai dėl GPM lengvatų

Lengvata	GPM įstatymas	Numatomi GPM netekimai 2014 m.	Prognozuojami GPM netekimai 2015 m.
		mln. Lt (mln. EUR)	
Verslo liudijimų lengvatos	6 str. 4 d.	8 (2,32)	8 (2,32)
Palūkanos už paskolas, vertybinius popierius, indėlius	17 str. 1 d. 20-22 p.	50 (14,48)	8 (2,32)
Pajamos iš Europos ekonominėje erdvėje parduoto turto	17 str. 1 d. 28 p.	0,04 (0,01)	0
VP pardavimo pajamos	17 str. 1 d. 21 p.	10 (2,9)	1,5 (0,43)
Loterijų laimėjimai iš Europos ekonominės erdvės valstybių	17 str. 1 d. 38 p.	4 (1,16)	4 (1,16)
Pajamos iš kooperatinės bendrovės pelno	17 str. 1 d. 51 p.	0,1 (0,03)	0,1 (0,03)
Europos ekonominės erdvės būsto pardavimo pajamos	17 str. 1 d. 54 p.	3 (0,87)	3 (0,87)
5 proc. Tarifas individualios veiklos pajamoms	6 str. 3 d.	70 (20,27)	50 (14,48)
Pajamos iš žemės ūkio veiklos	17 str. 1 d. 23 p.	50 (14,48)	50 (14,48)
GPM grąžinimai pagal gyventojų deklaruotas išlaidas	21 str.	136 (39,39)	135 (39,1)
Paveldėtas turtas ir dovanos	17 str. 1 d. 26 p.	80 (23,17)	80 (23,17)
Metinis neapmokestinamasis pajamų dydis	20 str.	708 (205,05)	683 (197,81)
Papildomas neapmokestinamasis pajamų dydis už vaikus	20 str. 9 d.	92 (26,65)	95 (27,51)
Neapmokestinamasis pajamų dydis esant 0-25, 30-55 proc. darbingumo lygiui	20 str. 6 d.	55 (15,93)	60 (17,38)
Iš viso:		1 266,14 (366,70)	1 177,6 (341,06)

Šaltinis – Finansų ministerija

Finansų ministerijos ekonominės prognozės nuspėja, jog darbo rinkos pakitimai bus teigiami. Palyginti su 2014 m.:

- darbo užmokesčio fondas augs apie 6,6 proc. – iki 31 428,5 mln. Lt;
- vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (bruto) padidės 5,8 proc. – iki 2 486,4 Lt;
- vidutinis sąlyginis darbuotojų skaičius padidės 0,7 proc.

Kiti įvairius tyrimus atliekančios grupės numato ne vienodus darbo apmokėjimo, bei sąnaudų veiksniais, tad tiesiogiai jų lyginti negalime. 19 lentelėje nurodomi numatomi įvairių darbo apmokėjimo veiksnių ir darbuotojų skaičiaus pasikeitimo tempai:

Finansų ministerijos ir finansinių institucijų prognozuojami darbo rinkos rodikliai

Metai	Finansų ministerija	Lietuvos bankas	AB SEB bankas	AB Swedbank
	Augimas, proc.			
	Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis (su individualiomis įmonėmis)	Darbo užmokestis (kompensacija vienam dirbančiajam)	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (be individualių įmonių)	Vidutinis darbo užmokestis
2014	5,3	4,2	4,5	4,5
2015	5,8	4,3	5	5,5
	Vidutinis metinis užimtųjų skaičius	Užimtųjų skaičius	–	Užimtųjų skaičius
2014	0,5	1,2	–	0,8
2015	0,7	1	–	0,5

Šaltinis – parengta pagal Finansų ministerijos, Lietuvos banko ir komercinių bankų skelbiamas makroekonominės apžvalgas

Apibendrinant šį skyrių galime teigti, kad Finansų ministerijos prognozuojamas darbo užmokesčio kitimo tempas 2014 ir 2015 m. yra sparčiausias, palyginti su kitų subjektų darbo užmokesčio prognozėmis. Pasak valstybės kontrolės (2014), „Per 2014 m. šešis mėnesius valstybės ūkio su individualiais juridiniais asmenimis mėnesinio atlyginimo indeksas buvo 104,5. Per šių metų šešis mėnesius atlyginimo metinis prieaugis turėtų paspartėti iki 6,1 proc., jog pasiektų planuojamą 5,3 procento kilimo tempą palyginti su 2013 m. Numatomas tempas mažai tikėtinas ir nenumatomas kitų makroekonominius vertinimus skelbiančių subjektų. 2015 m. numatomas gyventojų pajamų mokesčio gaunamų lėšų kilimo tempas, siekiantis 7,6 procento, gali būti susijęs su per daug optimistinėmis viltimis dėl atlyginimų fondo augimo tendencijų, tad būtina prognozuoti atsargiau.“

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

IŠVADOS

Atlikti gyventojų pajamų mokesčio reikšmės pajamoms tyrimo rezultatai rodo, kad GPM yra labai svarbus ir šiuolaikinėje aplinkoje turi būti vertinamas plačiau, ne tik įvertinus pagrindinius veiksnius, tokius kaip vidutinis darbo užmokestis. GPM poveikiui aktualu įvertinti stochastinius veiksnius, tad šiame darbe įvertintas ryšys tarp GPM ir BVP ar pelno mokesčių ir gauti rezultatai parodė, jog tarp pastarųjų veiksnių egzistuoja ryšys. Rezultatai parodė, jog bendrajam vidaus produktui padidėjus 1 proc., gaunamos lėšos iš gyventojų pajamų mokesčio padidėja 0,67 proc., o jei didėja bendrovių pelnas, tuomet padidėja gyventojų pajamos ir dėl to didėja gyventojų pajamų mokesčio surinkimas.

Įvertinus gaunamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio ir bendrojo vidaus produkto kitimo ryšį ir nurodant, kad statistinio sąryšio taisyklingumas tarp vertinamų požymių nesikeis, darbe išanalizuota, jog pagal hipotetinį atvejį matomi metiniai biudžeto praradimai dėl gyventojų pajamų mokesčio tarifo mažėjimo vidutiniškai sudarytų apie 390 mln. Lt ir pastaroji suma siektų apie 0,4 procentus bendrojo vidaus produkto. Bet išanalizavus namų ūkių disponuojamųjų gaunamų lėšų pakitimus, kai gyventojų pajamų mokesčio tarifas buvo sumažintas, galime teigti, jog gyventojų pajamų mokesčio tarifui per nagrinėjamą laikotarpį mažėjus nuo 33 procentų iki 15 procentų, gaunamų lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio dalies sumažėjimas buvo tik 0,9 procentinio punkto.

Analizė, taikant vieną kažkurį metodą neleidžia išanalizuoti pakitimų dinamikos įvairiais požiūriais. Klasterinė analizė pagal įvairius požymius išskiria rezultatus ir sutapimus bei specifiskai pasikartojančius dėsningumus tarp Europos Sąjungos valstybių. Analizuojant pakitimų tendencijas tarp įvairių valstybių, galime numatyti gyventojų pajamų mokesčio požymių pakitimų tendencijas, kurios gali pasireikšti kai kuriose valstybėse, tarkime tokių, kaip valstybės, kurios nori pertvarkyti savo mokesčių politiką ir tapti konkurencingomis ekonomikomis, įsiveda proporcinę apmokestinimo sistemą.

Hipotezė, kad absoliuti pajamų lygybė yra nepageidautina ekonominio efektyvumo aspektu, tiriamu laikotarpiu ES šalių erdvėje pasitvirtina. Gauti tyrimo rezultatai įrodo, kad būtina taikyti proporcinę arba progresinę GPM sistemą, nes visos analizuotos valstybės yra įsivedusios proporcinę arba progresinę gyventojų pajamų mokesčio sistemą.

Atlikus mokslinės literatūros analizę buvo patvirtinta šio darbo problema, jog dažnas apmokestinimo politikos kitimas sukelia nestabilumo problemas, todėl gauti rezultatai parodė, jog būtina išanalizuoti kiek GPM pertvarkymas paveiks savivaldybių biudžetų gaunamų lėšų surinkimą, bei kokia gyventojų apmokestinimo sistema šalyje yra praktiškiausia, norint surinkti užtekčiai pajamų ir nedidinti mokesčių naštos.

Įvertinus atliktos analizės rezultatus matome, jog modelyje naudojami veiksniai yra tinkami įvertinti gyventojų pajamų mokesčio sistemos stabilumą. Atsižvelgus į šiame darbe aptartus progresinio pajamų dydžio trūkumus galime daryti išvadą, kad pastaroji gyventojų pajamų mokesčio sistema būtų neadekvati priemonė mūsų išsikeltam tikslui siekti, be to ji sudarytų nemažai papildomų problemų (būtų labai brangi administruoti ir sudarytų nemažai problemų apskaičiuojant išskaitomą gyventojų pajamų mokesčių), tad šiuo metu įvesta GPM sistema yra stabili.

Įvertinus atliktos analizės rezultatus matome, jog modelyje naudojamas rodiklių kompleksas yra tinkamas kompleksiskai įvertinti GPM sistemą ir jos stabilumą.

SIŪLYMAI

Dirbančiųjų gaunamų lėšų nelygybės mažinimas neturėtų būti tapatinimas su mokesčių tarifo kilimu didelius atlyginimus gaunantiems dirbantiesiems, geresnį rezultatą įmanoma pasiekti skatinant darbo vietų, su mažomis algomis, inovaciją. Taip mažus atlyginimus gaunantys darbuotojai bus priversti kelti savo kvalifikaciją, tuo pačiu jų atlyginimai didės, o atotrūkis tarp dideles ir mažas pajamas gaunančių darbuotojų mažės.

Progresinių mokesčių įvedimas kitaip negu minimalaus atlyginimo padidėjimas turėtų daugiau naudos, nes svarbiausia pastarųjų mokesčių esmė yra sumažinti atitrūkimą tarp asmenų, kurie gauna mažiausią atlyginimą ir šalies gyventojų, gaunančių didžiausią. Progresinių mokesčių pagalba sumažinant mokesčius asmenims, kurie gauna minimalų atlyginimą, būtų sumažinta ir pastarosios grupės socialinė atskirtis, nes padidėtų disponuojamosios gaunamos lėšos.

Taip pat reikėtų įvertinti ir mokestinių lengvatų skirstymą. Reikia išanalizuoti, kokie turėtų būti sumokami gyventojų pajamų mokesčio dydžiai, kad būtų reikšmingai paveikti veiksniai mažinantys turtinę atskirtį, nei įstatymuose nustatyti tarifai.

Remiantis skirtingais politikų siūlomais progresinio gyventojų pajamų mokesčio įvedimo variantais, būtina labiau kreipti dėmesį informuoti šalies gyventojus apie progresinių mokesčių įvedimo galimybes, jo teigiamas ir neigiamas savybes ir tam tikrus mokesčio keitimo projektus.

LITERATŪRA

1. Bogdanovičius, A. (2004). Darbo mokesčių lyginamoji analizė: tarifai, tendencijos, perspektyvos.
2. BOVI, M. 2008. Measuring Tax Burdens in the Presence of Non Observed Incomes. *Economics Bulletin* [interaktyvus]. Vol. 5. Nr. 10.
3. Budrytė A., Kvedaras V. 2000: Lietuvos makroekonometrinio modelio vizija. – Pinigų studijos 1,5–17.
4. BUDRYTĖ, A.; MAČIULAITYTĖ, E., 2004. Pelno apmokestinimo tvarka ir veiksmingumas Lietuvoje. *Pinigų studijos*. Nr. 2.
5. BUDRYTĖ, A.; MAČIULAITYTĖ, E., 2005. Biudžeto pajamų iš pelno mokesčio prognozavimas. *Pinigų studijos*. Nr. 3.
6. Buškevičiūtė, E. (2007). *Mokesčių sistema*. Kaunas: Technologija.
7. BUTLER, T. 2001. David vs. Goliath: an analysis of the OECD harmful tax competition policy. *Digital Commons*.
8. CARRÈRE, C.; DE MELO, J. 2007. Fiscal Spending and Economic Performance Some Stylized Facts. *World Bank Policy Research Working Papers*. Nr. 4452, Washington, D.C.: The World Bank.
9. CASSOU, S.P.; LANSING, K.J. 2002. Tax reform and public-sector expenditures. *Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper*. April 17.
10. Damulienė A., Vengrauskas V. (2001). Europos Sąjungos mokesčių sistema ir jos įtaka verslo plėtojimui. *Jurisprudencija T23*.
11. Davulis G. (2006). Lietuvos savivaldybių finansų struktūra ir jos raida. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr.2(7).
12. DE HAAN, J.; STURM, J.E.; VOLKERINK, B. 2001. Tax ratios in macroeconomics: do taxes really matter. *European Economy Group Working Papers*. Nr. 7.
13. GYLYS, P. 2006. Mokesčių našta ir tarptautinė mokesčių konkurencija. *Ekonomika* [interaktyvus]. Vol. 75. Vilnius: VU leidykla.
14. Janiūnaitė, B. 1999. *Lyginamosios edukologijos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
15. JOUVET, P. A.; OUESLATI, W. 2002. Tax reform and public spending trade-offs in an endogenous growth model with environmental externality. *Social Science Research Network Electronic Paper Collection*.
16. King J. R. 1995: *Alternative Methods of Revenue Forecasting and Estimating*. – *Tax Policy Handbook*. Ed.
17. King J. R. 1995: *The Concepts of Business Income and Taxable Income*. – *Tax Policy Handbook*. Ed. Parthasarathi S.
18. Krugman, P., Wells, R. (2006) *Macroeconomics*. New York, N. Y. : Worth Publishers.
19. KUODIS, R. 2008. Kaip reformuoti Lietuvos mokesčių sistemą. *Valstybė*. Vol. 19. Nr. 10. *Lapkritis*. Vilnius: VŠĮ Demokratijos plėtros fondas.
20. LAFFER, A. B. 2004. *The Laffer Curve: Past, Present, and Future*. The Heritage Foundation. June 1. Washington DC: Thomas A. Roe Institute for Economic Policy Studies,
21. MAČIULAITYTĖ, E. 2006. The ways of modelling and forecasting profit tax revenue in Lithuania. *Ekonomika*. Vol. 73. Vilnius: VU leidykla.
22. V Maliene, D Cibulskiene, V Gurskiene (2005). *International Journal of Strategic Property Management*.
23. Marcijonas, A., Gudavičius B. 2003. *Mokesčių teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
24. MAŽEIKA, A. 2007. *Apmokestinimo sistemos įtaka smulkaus ir vidutinio verslo plėtrai: daktaro disertacija*. Vilnius.
25. Meidūnas P. Puzinauskas P. (2001). *Mokesčiai: teorija, vaidmuo, raida*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.

26. Messere, Ken. (2002). The tax system in industrialized countries. – N. Y.: Oxford University Press.
27. Naraškevičiūtė V., Lakštutienė A. Valstybės finansai. – Kaunas: Technologija, 2003.
28. Nesteckis A. 2008. Gyventojų pajamų mokesčio įtaka savivaldybių biudžetų pajamoms. LŽŪU Mokslo darbai.
29. NOVOŠINSKIENĖ A., SLAVICKIENĖ A. 2005. Lietuvos mokesčių sistemos analizė. Vagos Nr.67(20).
30. NOVOŠINSKIENĖ, A.; SLAVICKIENĖ, A. 2006. Mokesčių naštos mažinimo galimybės. LŽŪU Mokslo darbai. Vol. 73. Nr. 26. Akademija: LŽŪU leidykla.
31. NOVOŠINSKIENĖ, A.; SLAVICKIENĖ, A. 2007. Lietuvos mokesčių sistemos vertinimas. LŽŪU Mokslo darbai. Vol. 76.Nr. 29, Akademija: LŽŪU leidykla.
32. Pakalnierė N. (2004). Gyventojų pajamų mokesčiai; Lengvatų taikymo problemos. // Mokslinės – praktinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kolpingo kolegija.
33. Paulikas V., Adomonis V. (2003). Vietos savivalda ir sprendimų priėmimas. Viešojo politika ir administravimas. Nr. 4. Lietuvos teisės universitetas.
34. Poterba, J. , Sinai, T. (2008) Tax Expenditures for Owner-Occupied. University of Pennsylvania.
35. Ramanauskienė, E. 2003. Mokesčių harmonizavimas pagal Europos Sąjungos direktyvas: teigiami ir neigiami aspektai// Ekonomika ir vadyba. Kn. 1.Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Kaunas.
36. Rimas J., Stačiokas R. Mokesčiai: teorija ir praktika. (2004). – Kaunas: Technologija.
37. Rimkuvienė, D., Laurinavičienė, N., Laurinavičius, J. (2010). ES šalių žemės ūkio efektyvumo įvertinimas // LŽŪU mokslo darbai. Nr. 87 (40).
38. A. Repečka. 2013. Gyventojų pajamų mokesčio pokyčio įtaka savivaldybės biudžeto pajamoms: magistro darbas. Šiauliai.
39. SCHINDLER, D.; SCHJELDERUP, G. 2006. Company tax reform in Europe and its effects on collusive behavior. CESifo Working Paper. Nr. 1702, April 17.
40. Schneider F. 2006. Shadow Economies Around the World: What do We Really Know? Working Paper. Johannes Kepler University Linz, Austria.No. 0617
41. SLAVICKIENĖ, A.; NESTECKIS, A.; ATKOČIŪNAITĖ, K. 2007. Gyventojų pajamų mokesčio pajamas įtakojančių veiksnių tyrimas. Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai. Vol. 11. Nr. 4, Kaunas: Spalvų kraitė.
42. SLAVICKIENĖ, A.; SAVICKIENĖ, J.; JURGELAITIENĖ, L. 2008. Gyventojų pajamų mokesčio surinkimo įtaka savivaldybių pajamoms. Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai.
43. Stačiokas, R. (2001). Mokesčių ir gyventojų piniginių pajamų ryšys. Mokslinės praktinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas.
44. STAČIOKAS, R. 2003. Apmokestinimas ir mokesčiai Europos Sąjungoje. 2003. Kaunas: Technologija.
45. STAČIOKAS, R.; RIMAS, J. 2003. Mokesčiai: istorinė raida ir dabartis. Kaunas: Technologija.
46. STEWART, M. 2008. Consultation in business tax reform: towards an effective tax policy network. Legal Studies Research Paper.
47. ŠTREIMIKIENĖ, D.; MIKALAUŠKIENĖ, A. 2006. Lietuvos mokesčių sistema ES kontekste. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2006. Vol. 38. Kaunas: VDU leidykla.
48. VAINIENĖ, R. 1998. Iš mokesčių aibės - į mokesčių sistemą: proliberalios mokesčių sistemos kūrimas. Laisvoji rinka. Nr. 1.
49. VAINIENĖ, R. 2000. Mokesčių lengvatos: ištakos, ribos ir pasekmės. Laisvoji rinka.
50. VAINIENĖ, R. 2002. Visa tiesa apie progresyvinius mokesčius. Laisvoji rinka [interaktyvus]. Nr. 1.
51. VAINIENĖ R., (2003), Su liniuote – per mokesčius. Laisvoji rinka.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

Vidutinis atlyginimas Lietuvoje Lt

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Vidutinis atlyginimas Lietuvoje (Lt)	1149,3	1276,2	1495,7	1802,4	2151,7	2056	1988,1	2045,9	2123,8	2230

Šaltinis: <http://www.stat.gov.lt/lt/>**Minimalus atlyginimas Lietuvoje Lt**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Minimalus atlyginimas Lietuvoje Lt	483	525	575	650	800	800	800	800	821	1000

Šaltinis: <http://www.stat.gov.lt/lt/>**NPD dydis Lt**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
NPD dydis Lt	290	290	290	320	320

Šaltinis: <http://www.stat.gov.lt/lt/>**GPM tarifas procentais**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
GPM tarifas procentais	33	33	27	27	24	15	15	15	15	15

Šaltinis: GPM įst. redakcijos

GPM tarifas 2004 m.- 2013 m. nustatytas remiantis GPM įstatymo redakcijomis. Nurodytas pagrindinis taikytas GPM tarifas.

Bedarbių skaičius tūkst.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bedarbių skaičius tūkst.	142,5	100,8	73,2	67,3	73,4	203,1	312,1	247,2	216,9	201,3

Šaltinis: <http://www.stat.gov.lt/>

Vidutinės vartojimo išlaidos vienam ūkio nariui per mėnesį

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Vidutinės vartojimo išlaidos vienam ūkio nariui per mėnesį	512,3	578,1	651,5	748,8	793,3	661	628	720	854

Šaltinis: <http://www.stat.gov.lt/>

Veiksniai	Kolmogorovo - Smirnovo testas			Shapiro -Wilk testas		
	Statistika	Stebėjimai	p - reikšmė	Statistika	Stebėjimai	p - reikšmė
VDU	0,217	9	0,200	0,876	9	0,143
DSk	0,116	9	0,200	0,959	9	0,791
NPD	0,257	9	0,089	0,907	9	0,296
Tarif	0,225	9	0,200	0,847	9	0,068
MokNpr	0,205	9	0,200	0,866	9	0,110
GPM	0,128	9	0,200	0,971	9	0,907

8 lentelė. Fizinį asmenų pajamų mokesčio tarifai ES šalyse

Eil.Nr.	Valstybė	Fizinį asmenų pajamų mokesčio tarifai	Įmonių pajamų mokesčių tarifai
1.	Danija	59,0	28,0
2.	Švedija	56,6	28,0
3.	Olandija	52,0	29,0
4.	Suomija	51,0	26,0
5.	Belgija	50,0	34,0
6.	Austrija	50,0	25,0
7.	Slovėnija	50,0	25,0
8.	Prancūzija	48,1	33,3
	EU 15	45,2	29,7
9.	Ispanija	45,0	35,0
10.	Italija	43,0	37,3
11.	Vokietija	42,0	38,6
12.	Airija	42,0	12,5
	EU 25	41,0	25,9
13.	Didžioji Britanija	40,0	30,0
14.	Graikija	40,0	29,0
15.	Portugalija	40,0	27,5
16.	Lenkija	40,0	19,0
17.	Liuksemburgas	39,0	29,6
18.	Vengrija	38,0	17,5
19.	Malta	35,0	35,0
20.	Čekija	32,0	24,0
21.	Kipras	30,0	10,0
22.	Latvija	25,0	15,0
23.	Estija	23,0	24,0
24.	Slovakija	19,0	19,0

Šaltinis: sudaryta A. Nesticio

9 lentelė. Apmokestinimo fizinių asmenų pajamų mokesčiu užsienio valstybėse sistema ir mokestinės lengvatos

Šalis	Apmokestinimo FAPM sistema ir lengvatos		
AIRIJA	Mokesčio dydis priklauso nuo šeimyninės padėties bei pajamų dydžio! Jei namų ūkį sudaro 1 asmuo, pirmieji 28 tūkst. eurų apmokestinami 20 proc. tarifu, o pajamos, viršijančios šią sumą - 42 proc. Jei šeimoje tik vienas iš sutuoktinių gauna pajamas, pirmieji 37 tūkst. eurų apmokestinami 20 proc, o kiti - 42 proc. tarifu. Kai abu sutuoktiniai gauna pajamas, 56 tūkst. eurų apmokestinami 20 proc, o kiti - 42 proc. tarifu.		
AUSTRIJA	Progresyvinė sistema. Mažiausias tarifas yra 10 proc, didžiausias - 50 proc. neapmokestinamas minimumas per metus 9976 eurai.		
BELGIJA	Progresyvinė sistema-nuo 25 iki 50 proc, priklausomai nuo bendros pajamų sumos.		
DANIJA	Progresyvinė sistema. Kiekvienam Danijos piliečiui, sulaukusiam 18 metų, skiriama 34 400 DKK pašalpa. Be to, taikomos nuolaidos mokantiems įnašus į pensinius fondus, mokantiems palūkanas, važiuojantiems iš namų iki darbo daugiau nei 24 km., mokantiems profsąjungų nario mokesčius, nedarbo draudimo įnašus.		
GRAIKIJA	Progresyvinė sistema (0 proc. iki 45 proc). Tarifas priklauso nuo gaunamų pajamų dydžio - kuo didesnės pajamos, tuo didesnis mokestis.		
ISPANIJA	FAPM progresyvinis (nuo 15 proc. iki 48 proc). Neapmokestinamas minimumas 3300 eurų per metus. Ši suma gali būti didesnė asmenims su negalia, vyresniems nei 65 metų žmonėms bei vienišiesiems tėvams ir pan.		
ITALIJA	Progresyvinė tarifo apskaičiavimo sistema nuo 18 proc. iki 45 proc. dydžio. Italijos piliečiui, kuris yra savarankiškai dirbantis, taikomas 10-13 proc. mokesčio tarifas, o savarankiškai dirbančiam užsienio piliečiui tarifas yra 13 proc		
JUNGTINE KARALYSTĖ	Mokesčio tarifas priklauso nuo asmens pajamų dydžio. Standartinis - 22 proc, tačiau gali būti taikomas sumažintas iki 10 proc arba padidintas tarifas. Ne didesnis kaip 1880 svarų sterlingų dydžio didvidendai apmokestinami 10 proc. mokesčiu.		
LIUKSEMBURGAS	Priklausomai nuo mokėtojo kategorijos ir nuo gaunamų pajamų mokesčio tarifas svyruoja nuo 0 iki 38 proc. Vaikų turintys asmenys arba šeimos moka mažesnius mokesčius. Visi mokėtojai, atsižvelgus į jų šeimyninę padėtį, yra skirstomi į tris kategorijas: 1) nerezidentai - jie uždirba 30 tūkst. eurų per metus, mokesčio tarifas siekia 14 proc; 2) našliai ir našlės (sulaukę 64 m. ir asmenys, auginantys vaikus) - uždirbantiems 30 tūkst. eurų per metus, 10 proc. tarifas, o turintiems 2 vaikus - 4 proc. tarifas; 3) vedusios poros ir mažiau kaip tris metus išsiskyrusios poros - uždirbantiys 30 tūkst. eurų per metus moka 4 proc, o turintys vieną vaiką - 1 proc. FAPM.		
NYDERLANDAI	"Keturių pajamų lygių" tarsi Nyderlanduose.	Progresinis pajamų mokestis (asmenims iki 65 m. amžiaus)	beveik visos pajamos yra sukurtos Pajamų mokestis (65 m. ir vyresnio amžiaus asmenims)
	Neapmokestinama Iki 15331 euro 15331-27847 euro 27847-47745 eurai 47745 ir daugiau eurų	1647 eurai 32,35 proc. 37,85 proc 42 proc. 52 proc.	737 eurai 14,45 proc. 19,95 proc. 42 proc. 52 proc.
PORTUGALIJA	Progresyvinė sistema: mažiausias tarifas - 12 proc, didžiausias - 40 proc. Nuo 2001 m. asmenims ir net mažoms įmonėms, kurių pajamos neviršija 150 tūkst. eurų per metus, taikoma supaprastinta mokesčio mokėjimo tvarka. Lengvatos galioja šeimoms, turinčioms daugiau nei 3 vaikus.		
PRANCŪZIJA	Progresyvinis tarifas, maksimalus dydis yra 52,7 proc. Neapmokestinamos pajamos, gautos už vertybinių popierių pardavimą, pašalpos, indėlių palūkanos, išmokos gautos pagal gyvybės draudimo sutartis.		
SUOMIJA	Suomijos rezidentams FAPM svyruoja nuo 0 iki 36 proc., nerezidentai moka 35 proc. FAPM ir 29 proc., kapitalo prieaugio mokestį. Neapmokestinamas metinis pajamų minimumas - 11,5 tūkst. eurų. Mokesčio mokėtojas gali išskaičiuoti iš apmokestinamos sumos tam tikras išlaidas: kelionių į darbą išlaidas, įmokas profsąjungoms ir pensijų fondams.		

ŠVEDIJA	FAPM dydis priklauso nuo darbo trukmės. Jeigu mokėtojo darbas Švedijoje neviršija 6 mėn., apmokestinamos tik darbo pajamos, gautos Švedijoje. Specialiu 15 proc. mokesčiu apmokestinamos pramogų verslo atstovų ir menininkų ne ES gyventojų darbo pajamos. Kitų ES valstybių gyventojams taikomas specialus 25 proc. tarifas. Jeigu darbo laikotarpis Švedijoje yra 6 ir daugiau mėn., apmokestinamos tiek Švedijoje, tiek užsienyje gautos pajamos.
VOKIETIJA	Galioja progresyvinė sistema: iki 2005 m. - nuo 19,9 proc. iki 48,5 proc.; pradedant 2005 m. - nuo 15 iki 42 proc. Minimalios neapmokestinamos pajamos yra 7160 eurų per metus (nuo 2005 m. - 7670 eurų).

Šaltinis: sudaryta A. Nesticio